کتێبی

ناتوندوتیژی

PDF4Kurd

بەشداربووان:

عەبدوڵڵا خالید ئیبراهیم ئیسماعیل

شێرزاد هەینی محەمەدی موشیر

شوباط 2008

ناوی کتێب: کتێبی ناتوندوتیژی

بەشداربووان: عەبدوڵڵا خالید، ئیبراهیم ئیسماعیل، شێرزاد هەینی، محەمەدی موشیر

ساڵی چاپ: 2008

تیراژ: 1000

دیزاین: شێروان خدر

سەرپەرشتیاری چاپ: ڕەشید مستەفا

چاپخانەی: بینایی – سلێمانی

لەسەر ئەرکی سەنتەری مەسەللە بۆ پەرەپێدانی توانا مرۆییەکان چاپکراوە.

پێڕست

ژ	بابەت	لاپەڕە
1-	دەستپێک	5
2-	مانای ناتوندوتیژی	7
3-	قۆناغە جیاوازەکانی هەڵمەتی کاری ناتوندوتیژی	53
4	مارتن کینگ ... خەونی کردە راستی!	69
5	گاندیو فەلسەفەی ناتوندوتیژی	117
6-	جین شارب و ناتوندوتیژی	127

دەستپێک:

کتێبی ((ناتوندوتیژی)) بەشداری (سەنتەری مەسەللە)[*] یە لە بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیریی‌و هزری ناتوندوتیژی لە کۆمەڵگای کوردستاندا، ئەو کۆمەڵگایەی کە بەهۆی سیاسەتی داگیرکاریی. ڕژێمە یەک دوای یەکەکانی عێراقو، ڕەگوڕیشاڵی توندوتیژیی شاراوەی نێو کولتووری وڵاتەکەمان لەزۆربەی کایەکانی ژیاندا چەسپیوە.
((ناتوندوتیژی)) لە هیوایەکەوە سەرچاوە دەگرێت کە لەسەر بنەمای دادپەروەریی‌و یەکسانی دامەزراوەو، دەخوازێت ببێتە ئامرازی تێکۆشانی هەموو ئەو تێکۆشەرانەی کە لەو ڕێگەیەدا بەشێوازی جۆراوجۆر تێدەکۆشن. لێرەوەیە ناتوندوتیژیی هەموو تۆمەتەکانی ترسنۆکی‌و خۆبەدەستەوەدان ڕەتدەکاتەوە کە نەیارانی دەیخەنە پاڵی بۆئەوەی درێژە بە ڕەوتی توندوتیژیی خۆیان بدەن.
کەم کتێبە هەوڵدەدات کە تیشک بخاتە سەر چەمکی ناتوندوتیژیی‌و شرۆڤەیەکی ئەو چەمکانەش بکات کە بەشێوەیەک لە شێوەکان گرێدراوی ئەون، دەیەوێت پلانی کاری ناتوندوتیژی دیاری بکاتو ئاورێک لە جۆرو شێوازەکانی تێکۆشانی ناتوندوتیژیی بداتەوە، لە دیدگای مامۆستایانی هزری ناتوندوتیژیی لەوانەش ((ژان ماری مۆلەر))و (جین شارپ)).
لەتەک ئەوانەشدا هەوڵدەدات دوو ئەزموونی سەرکەوتووی تێکۆشانی ناتوندوتیژیی لە جیهاندا بخاتەڕوو، کە یەکەمیان ئەزموونی ((مارتن لۆسەر کینگ))و دووەمیان ئەزموونی ((گاندی)).

---

[*] **سەنتەری مەسەللە بۆ پەرەپێدانی توانا مرۆییەکان، ڕێکخراوێکی ناحکومییەو، لەوەتەی ساڵی 2004 لە بەغدا دامەزراوەو لە ساڵی (2006) لە هەرێمی کوردستان کار دەکاتو، ئۆفیسی سەرەکی لە شاری هەولێرە.**

دیـاره نابێـت ئـەوەش لـەبیربکـەیـن کـە بابـەتـی ((چـەمکـی ناتونـدوتیژی)) لـە بنچینـەدا نامێلکەیەکی (ژان ماری مۆلەر)ەو بەڕێز (وەلید صلێبی/ لە لوبنان کردوویەتی بە عـەرەبی)و ((سەنتەری ناتوندوتیژیی‌و مافی مرۆڤ)) لە لوبنان لە ساڵی 1995 بەچاپیان گەیاندووە.
بەهیواین بەشدارییەکی بەسوود بێت‌و، بتوانین لە ئایندەیەکی نزیکدا درێژە بە زنجیرە کتێبی ناتوندوتیژیی بدەین‌و ژمارە (2)ی دەربکەین.

مانای ناتوندوتیژی

نووسینی: ژان - ماری مۆلەر

وەرگێڕانی: عەبدوڵلا خالید

چەمکی ن ندوتیژی

کــە گوێبیــستی یــەکێــک دەبــین باســی ناتونــدوتیژی دەکــات، زۆرجــار پەرچەکرداری یەکەممان بەگومان و ترسەوەیە، بگرە هەندێک جار گاڵتـەپێکـردن و هەڵوێستی خراپمان دەبێت.

ئەم پەرچەکردارە سروشتی نیە، بەڵکو کـولتوورییـە، تـەنانـەت بـەئاسانی راڤـە ناکرێت، بەتایبەت ئەوە دەزانین کـە ئێمـە میراتگری کلتـووریێکین کـە زۆرتـرین و فراوانتــرین رووبــەری داوەتــە تونــدوتیژی و هــیچ کــەلێنێکــی بــۆ ناتونــدوتیژی نـەهێـشتۆتەوە. بۆیـە لـە رێگـەی چـەنـدین چـەمکی دژ بـەیـەک و ئـاڵۆز دەڕوانینـە ناتوندوتیژی.

بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە لە تواناماندایـە بـەیـەک کـەڕەت هـەمـوو ئـەو شتانە رەتبکەینەوە کە لە مێشکماندایە و وامان لێدەکات گومان لـە ناتونـدوتیژی بکەین. لەوەش خراپتر ئەوەیە کە تەسلیمی سادەیی و نەزانین ببین وەختێک قسە لە ناتوندوتیژی دەکـەیـن. ئـەوەش بـەمانـای ئـەوەنا گرفتـەکانی کـە رووبـەڕوومـان دەبێتەوە پشتگوێ بخەین و کورتی بکەینـەوە ئـەو دەمـەی کـە گفتوگـۆی لـەبارەی

ئەو بابەتە دەکەین، بەپێچەوانەوە دەبێت پشکنین و وردبینی بۆ هەموو ئەو پرسانە بکەین کە ناتوندوتیژی دەیخاتەڕوو بۆ گەیشتن بە وڵامێک کە لە ئاستی پرسیارەکاندا بێت.

توندوتیژی چاکەی مرۆڤی بەهێزە!

هەنگاوی یەکەم بەئاراستەی ناتوندوتیژی لە هۆشیاری دەست پێدەکات بەرامبەر بەبارودۆخی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری کە چەندین سەدەیە باری گرانکردووین و وای لێکردووین کە پێمان وابێت توندوتیژی نەک هەر پێویستە، بەڵکو دەبێت بیپارێزین و بیپەرستین، چونکە هەموو ئەو ئایدیۆلۆژیایانەی کە باڵیانکێشا بەسەر کۆمەڵگاکانماندا توندوتیژی پەرستو مەزنی کرد وەختێک کە بەستیەوە بە کۆمەڵێک بەهاو چاکە نموونەی ئازایەتی و بوێری و قوربانیو پیاوەتیو شەرەف و ئازادی و دادپەروەری و ... هتد. بەشێوەیەک توندوتیژی لە هۆشیاریماندا و بگرە لە هەست و نەستماندا بووە چاکەو، ناتوندوتیژیش بۆتە رەتکەرەوەو مەترسی لەسەر ئەو چاکەیە. لەراستیدا ئەگەر پێمانوابوو کە توندوتیژی چاکە و سیمای مرۆڤی بەهێزە، ئەوە ناتوندوتیژی سیمای ئەو مرۆڤە لاوازەیە کە ئازایەتی پێویستە بۆئەوەی ببێتە کەسێکی توندوتیژ. بەکورتی ئەگەر توندوتیژی چاکەیە، ئەوە ناتوندوتیژی ترسنۆکییە!

بۆ نموونە با خزمەتی سەربازی وەربگرین، هاوڵاتیان پێیان وایە کە نەریتی پەڕینەوەیە لە تەمەنی هەرزەکارییەوە بۆ تەمەنی پێگەیشتن و، پێیان وایە گەنج نابێتە پیاو ئەگەر نەبێتە سەربازو شەڕ نەکات لەپێناوی نیشتمان. لە راستیدا ئەم بڕوایە هێشتا لە مێشکماندا ماوە. لە بەرامبەریشدا پێمان وایە کە ئەوەی سەربازی زۆرەملێیانە رەتدەکاتەوە، نموونەی هاوڵاتییەکی خراپە کە ئەرکە مەدەنییەکانی جێبەجێ ناکات و، رای گشتیش نەیارانی سەربازی زۆرەملێیانە بە مرۆڤێکی

نەگونجاوی کۆمەڵایەتی و عەقڵی ناودەبەن و، پاساوی نەیارانی سەربازی زۆرەملێیانەش بەوەی کە دژی توندوتیژییە هیچ گوێگرتنێکی بۆنیەو، هیچ حیسابێکی بۆ ناکرێت.

بۆئەوەی رێکەوتنێک لە تێگەیشتن لە چەمکەکاندا هەبێت لێرەدا هەوڵدەدەین هەندێک چەمک بناسێنین بۆئەوەی توندوتیژی و ناتوندوتیژی وەکو خۆی بخەینەڕوو، لەوانە؛

*** ناکۆکی**

پەیوەندی سەرەتاییمان بەوی دیکەوە، پەیوەندییەکە سیماکانی ناکۆکی و کێبڕکێ و نەیاری و رووبەڕووبوونەوەیە. لێرەدا نابێت خەون بەناوی ناتوندوتیژییەوە ببینین و بە برایەتییەکی گەردوونی گشتگیر دروست دەکاتو، وامان لێبکات بەگونجاوی لەنێوان خۆماندا بژین. چونکە دراوسێ و خزمەکەم پێش ئەوەی برادەرم بێت، لەراستیدا ئەو هەڕەشەیەکی راستەوخۆیە لە بوونم.

لەمبارەیەوە 'ژان پۆل سارتەر' وتەیەکی بەنرخی هەیە کە تیایدا دەڵێ ((گوناهی یەکەم هۆکاری هاتنی منە بۆ جیهان کە ئەوی دیکەی لێیە)). لە کاتێکدا کە ئەوی دیکە ئەو مرۆڤەیە کە هەڕەشە لە ئازادی من دەکات و، خواستەکانی ناکۆکن لە خواستە خودییەکانی من و، مافەکانی کار دەکاتە سەر مافەکانی من و، پرۆژەکانی دژ بە پرۆژەکانی منن.

بۆیە لەسەرەتاوە ناکۆکی هەبووە، دەبێ ناکۆکیم پەسەند بێت لە پەیوەندیم بەوی دیکەوە، چونکە لە رێگەی ناکۆکییەوە من بەرامبەر دەناسم و ئەویش من دەناسێت. لێرەوەیە ناتوندوتیژی گریمانی جیهانێکی یۆتۆپی ناکات کە ناکۆکی تێدا

نەبێت، بەڵکو تەنانەت ناتوانین باسی ناتوندوتیژی بکەین مەگەر لە دۆخی ناکۆکیدا.

* شەڕانگێزی

توندوتیژی ڕۆچۆتە دڵی مێژووی مرۆڤایەتی تا ئەو ئاستەی کە پێمان وایە لە دڵی مرۆڤدا نەخشکراوە. بۆیە وا دەردەکەوێت کە بێسوودە قسەکردن لە ناتوندوتیژی بێسوودە، چونکە ئەوە ناکۆکە لەگەڵ خودی یاسای سروشتدا. بەڵام ئەگەر ئێمە گوێ لە دەروونناسان بگرین ئەوان پێمان دەڵێن کە بە زەرووەرەت توندوتیژی هاوتەریب ڕێناکات لەگەڵ سروشتی مرۆڤدا، بەڵکو ئەوە شەڕانگێزییە کە لەگەڵ سروشتدا هەیە، مەرجیش نیەو ڕەهانیە کە شەڕانگێزی مرۆڤ بەتوندوتیژی دەرکەوێت.

شەڕانگێزی بریتییە لە هێزێکی تێکۆشەرانە، لە ڕێگەی ئەم هێزەوەیە مرۆڤ خۆی دەنوێنێت و کەسایەتی دروست دەبێت. بەبێ ئەو سیفەتەش مرۆڤ وا دەردەکەوێت بێدەسەڵات و توانایە لە بەرەنگاری ئەوی دی، هەروەها بەبێ وی بەردەوام لە هەڵاتندایە لەبەردەم هەڕەشەکانی ئەوی دیداو، دەبێتە بەندیی ترسەکانی. بۆ زانیاری ئەو ترسە لە هەناوی هەر یەکێکماندا هەیە، زۆرجاریش لە خۆڕا لەوی دیکە دەترسین، بەڵام ئەو ترسە لە خۆماندا دەچەپێنین. لە ڕاستیدا دەبێت ئەو ترسانە نەشارینەوەو لەگەڵیدا هەڵبکەین، چونکە ترس ڕاوێژکارێکی خراپە و زۆرجار وا لە مرۆڤ دەکات هەڵبچێت، یان پەنا بباتە بەر توندوتیژی، بەڵام کۆنترۆڵکردنی مەترسییەکانمان دەرفەتی ئەوەمان دەداتێ کە شەڕانگێزیشمان ڕێکبخەین و بەشێوازی دیکە گوزارشت لە خۆمان بکەین جگە لە ئامرازی توندوتیژی وێرانکەر، لێرەوە شەڕانگێزیم دەبێتە توخمێکی بنچینەیی لە پەیوەندیم بەوی دیکە کە بۆی هەیە ببێتە هۆی بونیادنانی پەیوەندییەک کە

لەسەر بنچینەی دادپەروەری و ریز بونیادنرابیت نەک کۆنترۆل و چەوسانەوە. بەپێی گوتەیەکی بەناوبانگی 'ژاک کۆتییە' ئەوە ((ناتوندوتیژی لە بەهەشتێکی بێ زیندوویەتی کە تیایدا پاریزگاری لە رەشپێستە سەرچاوە ناگریت)).

کاری ناتوندوتیژی ئامانجی پێشینەی ئەوەیە ناکۆکی و ململانێ و هەستی شەڕانگێزی لای چەوساوەکان بوروژێنێت. لەوبارەیەشەوە هەزار وشەی راپەڕین و خۆپیشاندان و شۆڕش و توندوتیژیمان وەبیردێنێتەوە. لە مێژووی مرۆڤایەتی، چ هی ژیانی رۆژانەی تاکەکان چ مێژووی گەلان تێبینی دەکەین کە توانایان بۆ ملدان و چۆکدادان زیاترە لە توانایان بۆ نەیاری و هەڵگەڕانەوە. لەڕاستیدا ناکۆکی و ململانێ نامێنێت وەختێک چەوساوەیەک چۆکی دادا بۆ چەوسێنەرەکەی. لەو دۆخەدا وا دەردەکەوێت کە سستەم ئارامەو هیچ شتێک پێویستی بە پێداچوونەوە نیە. ناکۆکی و ململانێ ئەو دەمە دەستپێدەکات کە چەوساوەکە هۆشیار دەبێت بە مافەکانی و دەکەوێتە جووڵە بۆ داواکردنی ئەو مافانە.

با نموونەیەک وەربگرین، ئەوەی کە (مارتن لۆسەر کینگ) کردی لەپێناوی رەشپێستەکان لە ئەمریکا. ئەو کارەی ئەو کردی- کە سەرکردە توندڕەوەکانیش دانیانپێداناوە - کارێکی مەزن بوو بە پلەی یەکەم جەختی لەسەر زیندووکردنەوەی رۆحی شەڕانگێزی رەشپێستەکان کرد، کە ماوەیەکی زۆر خۆیان بەدەستەوە دابوو وەکو گەلێکی چەوساوەو، رۆحیەتێک کە ململانێ و کێبڕکێی لەنێوان سپی پێست و رەشپێستەکان دروستکرد. بێگومان لەم دۆخەدا مەترسی رووبەڕووبوونەوەی توندوتیژی زۆرکرد، چونکە خۆبەدەستەوەدان و نێگەتیڤی زۆرتر لەگەڵ ناتوندوتیژی هاودژە نەک لەگەڵ خودی توندوتیژیدا. لەم بارەیەوە (گاندی) جەخت لەوە دەکاتەوە ئەگەر تەنها دوو ریگەچارە هەبوو، لەنێوان ترسنۆکی و خۆبەدەستەوەدان لەگەڵ توندوتیژی، یان لەنێوان نێگەتیڤ و توندوتیژی، باشترە مرۆڤ توندوتیژی هەڵبژێرێت.

* تێکۆشان

ئەو وتەیەی دەڵێت بوون ململانێیە لەپێناوی ژیان وتەیەکی راستە، چونکە ناتوانین وا لە بەرامبەر بکەین کە دان بە مافەکانمان بنێت مەگەر بە تێکۆشان دژ بەوانەی کە مافەکانمان پێشێل دەکەن. لێرەوە هەڵە دەبین ئەگەر پێمان وابێت کە لە رێگەی دیالۆگەوە دادپەروەری وەدی دێت. ناکرێت بڵێین و راست نیە ئەگەر بڵێین دیالۆگ ئامرازێکە بۆ چارەی ناکۆکی و ململانێکان، بەڵکو تێکۆشان ئەو ئامرازەیە کە پرسی دیالۆگ رێکدەخات. لەو دوژمنایەتیەدا دیالۆگ مەحاڵە. بۆیە تێکۆشان بە ئەرکی رەخساندنی مەرجی لەبار هەڵدەستێت بۆ رێکخستنی تەرازووی هێز کە لە سایەیدا ئەوی دی دان بە مندا بنێت و دیالۆگ بە پێویستی بزانێت.

پێگەی (peguy) بەپێچەوانەی بانگهێشتکەرانی ئاشتییەوە دەیگوت ((بانگهێشتکردنی جاڕنامەی مافی مرۆڤ بۆ ئاشتی کارێکی شێتانەیە، لەبەرئەوەی هەر جاڕنامەیەکی مافی مرۆڤ لە خۆڕا دەستپێکردنە بە شەڕ)). ئەگەر وشەی (شەڕ) بەواتا فراوانەکەی وەربگرین و دان بەوەدا بنێین کە بریتیە لە تێکۆشان و جەنگ و بەرەنگاری یان تاقیکردنەوەی هێز، ئەوە بۆمان دەردەکەوێت کە هەڵوێستی (پێگەی) راستە کاتێک لە دژی بانگهێشتکەرانی وەستایەوەو، ئەو بانگهێشتکەرانەی کە ببوونە دیلی رەتکردنەوەی شەڕ بە هەر نرخێک بێت. (بێگومان بانگهێشتکەرانی ئاشتیش لەسەر راستی بوون وەختێک دژ بە پێگەی راوەستان کاتێک ئەو لەگەڵ شەڕ دابوو).

(پێگەی) ئەوەش دەڵێ کە باش نیە داوای سەرکەوتن بکەین بەبێ ئارەزووی جەنگ و، دەکەوینە هەمان هەڵەوە ئەگەر تەنها هیوای جیهانێکی دادپەروەرانەتر بخوازین بێ ئەوەی خواستی بەرەنگاربوونەوەی چەوسانەوەمان هەبێت.

ئەگەرچی کاری ناتوندوتیژی سوود لە هەموو تواناکانی دیالۆگ وەردەگریت، بەڵام لە سنووری بەکرداریکردنی دیالۆگدا ناوەستێت و، ئەگەر رووبەڕووبوونەوە لەنێوان چینە کۆمەڵایەتییەکان یان نێوان لایەنە دژ بەیەکەکان روویدا ئەوە زۆرن ئەو خێرخوازانەی کە داوای گفتوگۆو دیالۆگ دەکەن بۆ هەردوولا، بەڵام هەر زوو ئەو داوایانە بێ کەڵک دەبن، چونکە دیالۆگ بێ تێکۆشان مەحاڵە.

کاتێک لۆسەر لە سەرەتادا دەستی بە جووڵانەوەکەی کرد رەشپێستەکان سواری پاسەکانی (مۆنتێمگەری) نەبوون، بە سادەیی و نەزانی ئەو قەشە رەشپێستە پێی وابوو لە ماوەی چەند رۆژێکدا دەکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵ نەیارانی سپی پێستدا و دەگاتە دادپەروەری بۆ رەشەکان وەدیدەهێنێت، بەڵام وردە وردە هەستی کرد گفتوگۆ مەحاڵە بەبێ تێکۆشان و، هەر تێکۆشان وا دەکات رەشەکان کێشەکەیان ببەنەوە، بۆیە درێژەی دا بە سوارنەبوونی پاسەکان و بەشدارینەکردن بۆماوەی ساڵێک تا لە کۆتاییدا سپی پێستەکان بە گفتوگۆ رازی بوون.

*** هێز**

هەموو ململانێیەک تاقیکردنەوەی هێزە، دەتوانین بڵێین بەردەوام سەرکەوتن بۆ هەقو راستییە، بەڵام تەنها قسەکردن بەس نیە بۆئەوە، بەڵکو پەیڕەویکردنی هێزە وا دەکات کە هەقو راستی جێی رێزو ستایش بێت. لێرەدا وا دەردەکەوێت کە وەهمە پڕوپاگەندەی ئەوە بکرێت دادپەروەری لەنێوان خەڵکدا وەدی بێت لە رێگەی بانگهێشتکردنیان بۆ عەقڵانیەت و گرەوکردن لەسەر متمانەی نێوانیان. ئەگەر پێناسی چەمکی ناتوندوتیژیی کرا بێت کە هێزی خۆشەویستیو راستییە بە پشتبەستن بە هەندێک ئاماژە کە گاندی بەکاری هێناوە. بەڵام ئێمە بێگومان لە تواناماندا نیە پڕوپاگەندە بۆ کۆمەڵگایەک بکەین کە تیایدا دادپەروەریو ئازادی سەقامگیر بێت ئەگەر پێویستییەکانی خۆشویستنو هەقیقەتمان رەتکردەوە، ناشکرێت پێناسەی هێزی کاری ناتوندوتیژی بکەین، بەوەی کە هێزی

خۆشویستنو هەقیقەتە، چونکە لەو ململانێیەی کە چەوساوەکان دەکەونە سەنگەری دژی چەوسێنەرەکان بۆمان هەیە بپرسین بە دوورو درێژی ئەوە لە واقیعدا چ دەگەیەنێت، لە کاتێکدا خۆشویستنو هەقیقەت وا دەردەکەون کە بێدەسەلاتن لەم ململانێیەدا، ئەوەش دەخوازێت کە ئامرازی هێزی پێببەخشرێت لەپێناوی بەرز راگرتنی دادپەروەری.

لێرەشدا کاری ناتوندوتیژی سەلمێنەری خۆشەویستیو خۆشویستن نیە، بەڵکو سەلمێنەری هێز. هەروەها کاری ناتوندوتیژی گوزارشتی راستەوخۆ نیە لە خۆشویستن، بەپێچەوانەوە بریتیە لە پشکنینی بەردەوام لە ئامرازو کەرەستەکانی تێکۆشانێک کە هاوئاوازتر بێت لەگەڵ خۆشویستنو رێزدارتر بێت بۆ هەقیقەت.

* توندوتیژی

توندوتیژی لە ململانێدا پاساوی نیە مەگەر بەتەنها لەو چرکەیەی کە ململانێکە ئاقارێکی وێرانکەرانە وەردەگرێتو، دەخوازێت یەکێک لە نەیارە شەڕکەرەکان لەنێوبچن. لەمبارەیەوە (پۆل ریکۆر) دەڵێ (پێویستە هەڵنەخەڵەتێین بە رووی توندوتیژیو ئەو ئامانجە دیارو شاراوەکانیو راستەوخۆو ناڕاستەوخۆکانی، چونکە توندوتیژی واتە مردنی ئەوی دیکە یان شتێک خراپتر لە مردنی).

ئەوە دەلالەتی راستەقینەی توندوتیژییەو، لە رێگەی ئەوەشەوە دەتوانین واتای راستەقینە ببەخشینە ناتوندوتیژی. لەوکاتەی کە هۆشیارم بەوەی توندوتیژی رێڕەوی مەرگەو لە ریشەوە پەیوەندیم بەوی دیەوە تێکدەدات، ئەرکمە هەموو پاساوەکانی توندوتیژی رەت بکەمەوە. هۆشیاری فەلسەفی لە هۆشیاری بەرامبەر بەتوندوتیژی دەستپێدەکات، بەوەی توندوتیژی رێگرە لەبەردەم ئاشتەوایی مرۆڤ لەگەڵ خۆیی و ئەوی دیکەدا.

ئێمە کە بەرەنگاری توندوتیژی دەبینەوە، ئەوە دەزانین ((ژیانی راستەقینە دوورخراوەتەوە))و، کاتێک هەموو گونجانێک لەگەڵ توندوتیژیدا رەتدەکەینەوە بێگومان هیوای ئەوەمان هەیە ((ژیان بگۆڕین)).

توندوتیژی بۆی هەیە ناواتایی ببەخشێتە بوونی مرۆڤ، مرۆڤ لەگەڵ توندوتیژی بیەوێت خەمساردی بنوێنێت ئەوە دیلی قەدەرێکی بێهوودەییانە دەبێت، تەنها ناتوندوتیژی دەمانخاتە دینامیکیەتی هیوای رزگاربوون لە حەتمیەتی توندوتیژی. ناتوندوتیژی پەیوەستو پابەندی هیچ فەلسەفەیەک نیە بەتەنها، بەڵکو گرێدراوی تەواوی فەلسەفەکانە. بۆیە دەبینین هیچ فەلسەفەیەک لە ناتوندوتیژییەوە سەرچاوە ناگرێتو، تەنانەت شکستو رووخانی هەندێک لە ئایدیۆلۆژیا باوەکان دەگەڕێتەوە بۆئەوەی کە پاساوی بۆ توندوتیژی هەبووەو، جۆرێک لە گونجانی خەیاڵی لەنێوان توندوتیژیو ئازادیو دادپەروەری دروستکردووە.

لە واقیعدا کاتێک کە توندوتیژی بە شەرعی دەبێت ئەوە هەقێک وەردەگرێت لە مافەکانی مرۆڤەوە، مافەکانی مرۆڤیش رێگری نەکردووە لە پەنابردنە بەر بەکارهێنانی توندوتیژی. هەر کاتێکیش ئایدیۆلۆژیاکان پاساوو تەشریعاتیان بۆ توندوتیژی دانا، ئەوە دەبینین مرۆڤ زیادەڕۆیی تێدا دەکات، بێئەوەی هەست بەوە بکات بۆ چرکەیەک کە ئەوە بەشێوەیەکی بنەڕەتی دژ بە خواستەکانی مرۆڤایەتییە. بێگومان ئێمەش بەردەوام لە دۆخێکداین سەوداگەری لەگەڵ توندوتیژیدا دەکەین، بۆیە هیچ کات ناتوانین باس لە ((ناتوندوتیژی رەها)) بکەین.

گاندی بەردەوام جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە کە ((لەبەرئەوەی ئێمە نابینە رۆحی بێگەرد، ئەوە ناتوندوتیژی رەها وەکو هێڵی راستی (ئەکلیدس) بەتیۆری دەمێنێتەوە)). بۆیە باکگراوندی رۆشنبیریمان هەرچییەک بێت پێویستە

هۆشداربین بەرامبەر ئەو بیۆاتایەی کە گرێدراوی توندوتیژییە، لێرەوە ناتوندوتیژی وەکو رەهەندێکی بنەڕەتی بۆ شۆڕشی رۆشنبیری، پێویستە پێش شۆڕشی بونیادی بکەوێت.

* خیانەتی کڵێسە

لێرەدا دەبێت ئاماژە بەوە بکەین، کە پێویستە شۆڕشی رۆشنبیری ئایدیۆلۆژیا ئایینەکانیش بگرێتەوە کە توندوتیژیان مەزنکردووەو بگرە پەرستوویەتیانە. دەبینین کە ئایینی مەسیحیو ئایینزاکانی رۆڵی گەورەیان هەبووە لە مێژووی رۆژئاواداو، تا ئاستێکی زۆر ئەو مێژووە، رۆڵە وایکردووە ئەو مێژووە، شەرو جەنگ بێت پێش هەر شتێکی دیکە. لە واقیعدا هیچ گومانێک لەوەدا نییە کە خوێندنی بابەتە نەگۆڕەکان لە کڵێسە یەکدەنگییەکی بێ وێنەی هەیە لەو پرسەدا. خوێندنی لاهووتی توندوتیژی شەرعی بووە. ئەم لاهووتەش دەرفەتی دابوو بە هەر گرووپێکی شەڕکەر کە بڵێین خودا لە پشتی ئێمەیەو، ئەو شەڕەی کە بکەین شەڕی رەوایە. بەمەش دەیانویست پیرۆزی بە شەڕەکە بدەن.

لە هەمانکاتدا گەورە مامۆستایانی ناتوندوتیژی کە مەبەست —تۆلستۆیو گاندی-یە کە مەسیحی نەبوون، مارتن لۆسەرو سیزار شاڤێز هەموویان سوودیان لە کتێبی ئینجیل دەبینی لە هەنگاوانیان رووەو ناتوندوتیژی. لێرەدا پێویستە جەخت لەوە بکرێتەوە کە نابێت ناتوندوتیژی گرێبدرێت بە ئایینێکەوە، چونکە ئاسانە ئەگەر تۆ بێئایینیش بیت لە خۆڕا بڵێیت ناتوندوتیژیی گرێدراوی ئینجیلە. ئەم ناتوندوتیژییەی ئینجیلەش لە هەڵسوکەوتو رەفتاری رۆژانە دەردەکەوێت، نەک لە فیکرو ئاخاوتندا.

ئینجیل — یان ژیان و مردنی عیسای مەسیح، ئەو پیاوە مەزنەی کە دوو هەزار ساڵ پێش ئێستا ئازاردرا بەهۆی ئەوەی لە کڵێساو دەوڵەت هەڵگەڕایەوە،

هەمیشە یەکێکە لە نموونە بێگەردەکانی ناتوندوتیژیی، بەڵام کڵێساکان هێشتا بەخۆیان دەڵێن کڵێسای مەسیحین‌و هیچ دەنگیان لێوەنایەت بەرامبەر بەتوندوتیژی دەوڵەمەندەکان‌و هێزدارەکانی جیهان. بەم جۆرە ئەم خیانەتەی کڵێسا بەردەوام جێگەی بێئومێدییە.

که دۆخەکە وایە ناتوانین قسە بە تاک لەبارەی توندوتیژییەوە بکەین، بەڵکو دەبێت بە کۆ لە بارەیانەوە بدوێین. دەتوانین جۆرەکانی توندوتیژی‌و سەرچاوەکانیان هەرچی بن لە یەک خانەیاندا دابنێین. بەم هۆیەوە دەبێ لە سێ ئاستدا بەدواداچوون‌و توێژینەوەیان لەبارەوە بکەین، بەم شێوەیە:

1- توندوتیژی بارودۆخی نالەبار.
2- توندوتیژی بزوتنەوە رزگاریخوازەکان.
3- توندوتیژی کارە سەرکوتکەرەکان.

***

یەکەم : توندوتیژی بارودۆخی نالەبار

ئەمجۆرەیان وەکو ((هیلدەر کامارا)) دەڵێت بنچینەی هەموو جۆرەکانی توندوتیژییە. بۆیە دەبینین توندوتیژی ئابووری ملیۆنەها خەڵک دەخاتە دۆخی دواکەوتن‌و بەدخۆراکی‌و، ئەوەش بۆ توندوتیژی سیاسی‌و ئایدیۆلۆژی راستە، کە لە سایەی سیستەمی تۆتالیتاریدا ملیۆنەها خەڵک لە کەشی چەوسانەوەدا دەبن‌و

مافەکانیان زەوتدەکرێتو لە ئازادیە بنچینەییەکان بێبەش دەکرێن. بێگومان هەموو ئەو جۆرانەی توندوتیژی مرۆڤ دەهاڕێتو دەیانشوێنێتو لەناویاندەبات. نابێت کاری ناتوندوتیژی تەنها کاری سەربازیو تیرۆریستەکان کە هەموو جۆرەکانی دیکەی توندوتیژییان لێدەکەوێتەوە، ریسوا بکەین، بەڵکو دەبێت لە دژیدا تێبکۆشین.

بۆ نموونە توندوتیژی بەلای گاندییەوە لە دەرەنجامی هەژموونی داگیرکاری بەریتانی هیندییەکان سەرچاوەی گرتبوو.لەلای مارتن لۆسەر توندوتیژی کە رەشپێستەکانی دەچەوساندەوە بەهۆی رەگەزپەرستی سپی پێستەکانەوە بوو. بەلای سیزار شاڤێزیش توندوتیژی شاراوە کە کرێکارە کشتوکاڵییەکان پێیانەوە دەناڵاند بەهۆی سەرمایەدارییەوە بوو. لەلای (هیلدەر کاراما)ش توندوتیژی لە هەژاری جووتیارە بەرازیلییەکانەوە سەرچاوەی دەگرت، کە بەو هۆوەوە چەوسانەوەیان زیاتر بوو، ژەنەراڵەکانی ئەو وڵاتەش سیستەمێکی سەرکوتکەرانەیان سەپاند.

دووەم: توندوتیژیی بزووتنەوە رزگاریخوازەکان

ئەمجۆرەیان لە توندوتیژی چەوساوەکانەوە سەرچاوە دەگرێت، کە دەیانەوێت لە زوڵمو زۆری چەوسانەوە رزگاریان بێت. کاتێک چەوساوەکان پەنا دەبەنە بەر توندوتیژی وەکو دوا رێگە لە دەرئەنجامی نامۆبوونیان لە سەرکەوتنی دۆزەکەیان، نابێت وازیان لێبهێنین بە پاساوی پارێزگاری کردن لە ناتوندوتیژی. ئەوە کارەساتو خیانەتێکی گەورەیە ئەگەر هاوکاری سیاسی چەوساوەکان نەکەین بە پاساوی ئەوەی کە توندوتیژییان بەکارهێناوە.

لەدواییدا مافی ئەوەمان نیە کە لە بری ئەوانە بڕیار بدەین کە ڕۆژانە دەچەوسێنەوە، بەتایبەتی کە وانەی وامان نیە لەبارەی ئاکارەوە کە بە ئەوانی بفرۆشین.

ڕاست نیە بەراورد لەنێوان بەرپرسیارانی سستەمکاری و قوربانیان بکەین، ئەو ستەمەی کە لە هەر ململانێکدا ئاقاری توندوتیژی دەگرێت، چونکە لە ڕاستیدا دروستکەرانی توندوتیژی لەهەمانکاتدا هۆکاری ستەم و جەوری بنەڕەتین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەوە بەمانای ئەوە نایەت کە ستەملێکراوان هانبدەین بۆ توندوتیژی، چونکە خراپترین شت ئەوەیە بە نوێنەرایەتی یەکیدی توندوتیژی ئەنجام بدەین.

ئەگەر ناتوندوتیژی کار لەسەر ڕەتکردنەوەو ڕیسواکردنی توندوتیژی ستەمکاران و بەرەنگاربوونەوەی دەکات بەپلەی یەکەم، ئەوە دەبێت چاوێک بە خودی توندوتیژی ستەملێکراوانیشدا بخشێنێتەوە. چونکە ڕزگارکردنی ستەملێکراوان لەهەمانکات تێکۆشانە لەپێناوی نەهێشتنی توندوتیژی وانیش. ئەو کارە هەروا ئاسان نیە، ئەوەش دەبێت هاندەرمان بێت لە پاشەکشەنەکردن لە ئەنجامدانی ئەو ئەرکە.

سێیەم: توندوتیژی کاری سەرکوتکەرانە

جۆری سێیەمی توندوتیژی بریتییە لە توندوتیژی کاری سەرکوتکەرانە کە گرێدراوی دۆخی ستەمکارە بەشێوەیەکی بنەڕەتی. لە ڕێگای ئەم توندوتیژییەوە دەسەڵاتداران دەیانەوێت بزوتنەوە ڕزگاریخوازەکان لەناو ببەن. لێرەشدا بەناوی ناتوندوتیژییەوە ئێمە دەبێت پابەندی هاریکاریکردنی هەموو قوربانیانی

ناتوندوتیژی ببین ئەو کاتەی کە شەڕەکەیان، شەڕی راستەقینەیە لەپێناوی دادپەروەریو ئازادی.

توندوتیژی ستەمو رزگاریی و سەرکوتکردن، هەموویان بازنەی توندوتیژی پێکدەهێنن کە نەسەرەتاو نە کۆتایی دیارە، بۆیە پێویستە لەسەرمان کە لە مەنتیقی توندوتیژی دەربچینو مەنتیقێکی دیکە بدۆزینەوە کە دەرفەتی ئەوەمان بداتێ کە کۆتایی بەتوندوتیژی بهێنین.

وەزیفەکانی توندوتیژی

هەتا ئێستا پێمان وایە کە تەنها توندوتیژی دەتوانێت بە هەندێک وەزیفە هەڵبستێت. دوو وەزیفەی بنچینەیی توندوتیژی بریتییە لە پاراستنی سستەمی هەبوو کە وادەخرێتە روو کە گەرەنتی ئازادیو دادپەروەرییە. هەروەها نەهێشتنو لەناوبردنی ئاژاوەگێڕی بەپاساوی ئەوەی کە هەڵدەستێت بە پاراستنی سستەم لە ستەمو چەوسانەوە. کارێکی رەوایە کە داکۆکی لە مافەکانمان بکەین کە هەڕەشەیەکی دەرەکی مەترسی خستەسەرمان، چونکە دەبێت هەموو کۆمەڵێکی مرۆیی گرەنتی یەکێتیو یەکگرتوویی خۆی بکات، بۆئەوەی تاکەکانی بە ئاشتی بژین. تا ئەمرۆ کۆمەڵگای مرۆیی بۆ داکۆکیکردن لە خۆی، ئامرازێکی جێگرەوەی بۆ توندوتیژییو هەڕەشەی توندوتیژییو شەڕ نەدۆزیوەتەوە. ئەوە لە کاتێکدا کە ئەوە ئاڕاستەی چەکدارییە رووەو خۆکوژیی مرۆڤایەتی دەچێت (لێرەدا پسپۆڕان جەخت لەوە دەکەنەوە کە ئەوەندە بۆمبیان هەیە کە چەندین جار گۆی زەوی لەناوببرێت، لەکاتێکدا یەکجار بەسە بۆ کۆتایی هێنان بە زەویو پێویستی بە دووبارە کردنەوە نیە، لە کاتێکدا ئەم زەوییە پێویستی بە ئێمەیە کە لەسەری

بـژین). لێـرەدا پێویـستە بپرسـین ئـاخۆ چـەک ئاسایـشمان دەپارێزێـت، یـان بۆتـە سەرچاوەی ترسو نیگەرانیمان؟

پێویستە لـەسـەرمان کە زیـاتر لـە جاران داکـۆکی لـە خـۆمـان بکـەیـن، نـەک بەپانەبردنە بەر شەڕ، بەڵکو بە خۆپاراستن لێی، لێرەشدا تەنها ڕەتکردنـەوەی شـەڕ بەس نیە، هەروەها کۆکردنەوەی چەکی یەکلایەنە، بەڵکو دەبێ دۆخێـک دروسـت بکرێت کە چەک لە هەموو لایەک دابماڵدرێت.

بۆیـە پێویـستە ئـامرازی دیکـە بدۆزرێتـەوە بـۆ داکـۆکیکردن. لێـرەوە دەبێتـە ئەرکی هەمووان کە بەدوای ئامرازی جێگرەوە بۆ ئامرازە سەربازییەکان بگەڕێـین، بەتایبەتی لە ڕێگەی دامـەزراندنی سستەمێکی بـەرگری میللی ناتوندوتیژی کـە بخرێتە واری کردارییەوە.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بەو تێکەڵکردنە بکـەیـن کـە لـەنێـوان چـەمکی ئاشـتیو ئاشتیخوازی کراوەو بۆتە بارگرانی بەسەر ناتوندوتیژییەوەو خەریکە بێواتا دەکات. ئێمە ئەو دەمەی کە باس لە چەمکی ئاشـتیو ئاشـتیخوازی دەکـەیـن مـەبـەسـتمان ڕەتکردنـەوەی شـەڕە بـە ڕەهـایی، وەک ئـەوەی کـە داماڵینی چـەک دەبێتـە هـۆی وەدیهێنانی ئاشتی. بەپێچەوانەی ئاڕاستەی ئاشتیخوازییەوە، ناتوندوتیژیی دەرفـەتـی ڕێکخـستنی بـەرەنگارییـەکی میللـی ڕاسـتەقینـە ڕێکـدەخـات دژ بـە هـەر کـارێکی دوژمنکارانە، بەمەش وا لە خەڵک دەکات بەرپرسیارێتی بگرنە ئەستۆ بەرامبەر بە ڕووداوەکان.

لە بەرامبەر بارودۆخی ستەمکاردا کە لـە سایەیـدا مافـەکانی مـرۆڤ پێشێل دەکرێت وا دەردەکـەوێـت کـە تـەنها توندوتیژی دەتوانێـت ستەملێکراوان ڕزگـار بکات، لێرەوە وەزیفەی جێگرەوەی توندوتیژی دەردەکەوێت لە بـەرەنگاربوونـەوەی ستەمو گەڕانەوەی مافی ستەملێکراوان. هەر لێرەشدا ئـەسـتەم دەبێـت تونـدوتیژی وەلابنرێت بەبێ پێشنیارکردنی ئامرازێکی دیکـە کـە لـە توانایـدا بێـت بـەرەنگاری

رووداوەکە بێتو کۆنترۆڵی ئاراستەکەی بکات. ئەگەر تەنها بە رەتکردنەوەی توندوتیژی وازمان هێنا، ئەوە ئێمەش دەبینە هاوبەشی ستەم لەوەی کە چ بە زانایی بێت یان نەزانی دۆخەکەمان وەکو خۆی هێشتەوە،

لێرەدا پێویستە جیاوازی لە ناوەرۆکی واتاکانی ناتوندوتیژیی بکەین بەپێی ئەو دۆخەی کە تیایداینو بەم شێوەیە لە چەند ئاستێکدا لێک جیاوازن:

- ئاستی خودی.
- ئاستی پەیوندیی نێوان تاکەکان.
- ئاستی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکان.

ئەو سێ ئاستە دابڕاونین لە یەکدی، ئەوەش یەکێکە لە سیفەتەکانی ناتوندوتیژیی کە ئاستەکانی گرێدراوی یەکدین، لەکاتێکدا لە زۆربەی بابەتە رۆحانییەتەکانو بوارەکانی دیکە دابڕان لەنێوان ئەو ئاستانەدا هەیەو، هەندێک شت کە لە ئاستی ژیانی کەسایەتی تاک هەیە، لە بوارە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکاندا نیە، لە ئاینیشدا کە داوا دەکات خواپەرستی بکەن، بەڵام هاوڵاتیان فێر دەکات کە چۆکدابدەن بۆ دەسەڵات.

لەئاستی خودیدا

لەم ئاستەدا دەکرێت بەوە پێناسەی ناتوندوتیژی بکەین کە بریتییە لە هەوڵدان بۆ یەکێتی ژیان لەنێوان سۆزو بۆچوونو کارکردنماندا.

هەروەها پێناسەکردنی بەگەڕان بەدوای فەلسەفەی ژیاندا، لە هەلی بەخشینی واتا بەبوونمانو، جەختکردنەوە لەوەی کە هیوا بۆی هەیە خۆمانو سۆزەکانمان بەرزتر بکات. ئەو رێگایانە زۆرن کە مرۆڤ پێیدا بپەڕێتەوە بەرەو ناتوندوتیژی،

هەروەها بڕوا خودییەکانیش زۆرن کەوا لە مرۆڤ دەکات هەڵوێستەکانمان ناتوندوتیژانە بێت.

بانگهێشتکردن بۆ ناتوندوتیژی دەبێت بانگهێشتکردن بێت بۆئەوەی ناتوندوتیژی ببێتە خاڵی پێکەوەگرێدانی نێوان هەموو فەلسەفەو ئاین‌و ئاینزاکان بێئەوەی هیچیان لەسەرووی ئەوی دیکەیانەوە بێت. پێویستیشە لەسەر ناتوندوتیژی کە پیاوان‌و ژنان توانا خودییەکانیان کۆبکەنەوە لە فراوانترین فرەیی فیکرییدا. لێرەشدا هیچ ئاین‌و رۆحیانیەتێک بە مەرجی پێشوەخت دانانرێت بۆ دەستپێکردن بە کاری ناتوندوتیژی.

لەسەر ئاستی پەیوەندییەکانی نێوان تاکەکان

لەم ئاستەدا خۆمان لە دۆخێکدا دەبینین کە تا ئاستێکی زۆر لە دۆخی بەرێز (جۆردان) دەچێت کە پەخشانی دەنووسی بێ ئاگاداری خۆی، ئێمەش بەتەنگ داخوازییەکانی ناتوندوتیژییەوە دەچین بێ ئاگاداری خۆمان.

لە چوارچێوەی پەیوەندی نێوان تاکەکاندا دەبینین ئاکارو رۆحانییەتی زاڵ، بەردەوام پەنابردنە بەر توندوتیژیی رەتکردۆتەوە، لە ڕێگەی سووربوون‌و جەختکردنەوەی لە هەوڵدان بۆ دیالۆگ لەپێناوی گەیشتن بە ئاشتەوایی‌و پێکەوە گونجان. بۆیە لەوکاتەی کە ئاکارو رۆحانییەتەکان تەئکیدیان لە پەنابردنەبەر عەقڵ‌و مەنتیق کردۆتەوە لەپێناوی رووکردنەوە ویژدانی بەرامبەر بۆ گۆڕینی هەڵوێستەکانی، بەردەوام هاندەربووە لە خۆبووورین لە توندوتیژی، بەڵام هەمیشە نەیتوانیوە لادانە مازۆشییەکان کۆنترۆڵ بکات. هەروەها هەموو ئایدیۆلۆژیا باوەکان بەکارهێنانی توندوتیژی لە چوارچێوەی پەیوەندی خەڵک رەتکردۆتەوە. نەک هەر ئەوەی کە توندوتیژی نێوان خەڵک رەتکراوەتەوە، بەڵکو مرۆڤە توندوتیژەکانیش

رووبەڕووی دادگا کردۆتەوە. بەڵام کاری سەرسووڕهێنەر ئەوەیە کە لەو کاتەی ئەو ئایدیۆلۆژیایانە توندوتیژی رەتکردۆتەوە، بەڵام خودی خۆی پەنای بردۆتەبەر ئامرازە توندوتیژەکان.

لەبەرامبەردا ناتوندوتیژی بانگهێشتمان دەکات، کە پەیوەندییەکانی نێوان تاکەکان لەسەر رەهەندێکی کۆمەڵایەتی بونیاد بنرێت. ژیانی کۆمەڵایەتی پێکەوە ژیان بەزۆر ناسەپێنێ – لەبەرئەوەی ئەرکی ئەم جۆرە پێکەوە ژیانە زیاتر دۆزینەوەی ئەو بەربەستانەیە لەوەی دەستەبەری خودی سوودەکانی کۆمەڵایەتی بکات - پێکەوە ژیان مانای دابەشکردنێکی برایانەیە. ئەگەرچی تاکگەرایی زۆرجار دەبێتە هۆی لێکترازانی نێوان خەڵک، بەڵام ناتوندوتیژی بانگەشەی دروستکردنی پانتاییو، دابین کردنی کات دەکات، بۆئەوەی وەرچەرخانێک لە نێوان خەڵکدا بەشێوەیەکی هاوبەش بۆ ژیانی پێکەوەبوون فەراهەم بکات، کە وا دەکات رووگرژی وەلابنێت، کە باڵی بەسەر ژیانی کۆمەڵایەتی داگرتووە.

لەسەر ئاستی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکان

پەیوەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسییەکان درێژکراوەی پەیوەندییە کەسێتییەکان نیە وەک هەندێک لە رۆحانییەتەکان پڕوپاگەندەی بۆ دەکەن، چونکە پەیوەندییە مرۆییەکان لەم بوارەدا- دروستبوونیان گرێدراوە بە بونیادی کۆمەڵایەتیو سیاسییەوە- ئەگەر نەڵێین تەنانەت بە خودی ئەو بونیادە دروست دەبێ. ئەو پەیوەندییانە دەچنە خانەی تەرازووی هێزەکانو بەرژوەندی جۆراوجۆری تێدەکەوێتو، بەنیازی پاکی نێوانیان ناسەلمێندرێت. تەنها تێکۆشان دەتوانێت تەرازووی هێزەکان بگۆڕێت بەشێوەیەک کە دان بە مافی خەڵکی بەشمەینەت بندرێتو، رێزی لەو مافانەیان بگیرێت، بەڵام لەسەر ئاستەکانی کۆمەڵایەتیو

سیاسی ناکرێت پەیوەندییەکانی خەڵک لەسەر بنەمای خۆشەویستی تاکەکان بۆئەوی دیکە بونیاد بنرێت، بەڵکو لەسەر بنەمای ((دادوەری)) بونیادی کۆمەڵایەتیو سیاسی. کایەی سیاسی قەوارەیەکی تایبەتی خۆی هەیەو پێ لەسەر خۆشەویستی کورت مەودا دانانێت، بەڵکو ڕێزگرتنێکی درێژخایەن. بۆیە ئەو پەیوەندییەی کە لەنێوان تاکەکانی یەک کۆمەڵگادا هەیە هەمان ئەو پەیوەندییە نیە کە لە نێو تاخمێکی دیاریکراودا هەیە، یاساکانی ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسی ناکرێت دەقاودەق کۆپییەکی بنەماکانی ژیان بن لە نێو گرووپێکی دیاریکراودا. بۆیە ناتوندوتیژی لەوێدا ڕاناوەستێت کە گرفتەکان بخاتەڕوو لەگەڵ ڕێگەچارەیەک کە سەرچاوەکەی پەیوەندی نێوان خودی تاکەکان بێت بەتەنها، بەڵکو هەوڵدەدات بۆ چارەکردنی ئەو گرفتە سیاسیو کۆمەڵایەتییانەی کە ناخرێتە ڕوو ڕێگەی چارەی گونجاویش بۆ دەبینێتەوە لە ڕێگەی بونیادەوە.

زۆربەی کات (تێکۆشەرانی ناتوندوتیژی) لە دیدگایەکی ڕۆحییەوە بڕوا دەهێننو بانگهێشتی ئارامییەکی ڕۆحی دەکەن لە تاکەکان بێئەوەی گرنگی بە پێویستی هاندانی شۆڕشی سیاسی بدەن، ئەوەش بەهۆی ئەوەوە کە پێیان وایە شۆڕش بریتییە لە دەرەنجامی کۆمەڵێک ئاڵوگۆڕ لەنێوان تاکەکان. چەمکێک هاوشێوە بۆ ناتوندوتیژی بۆی هەیە ببێتە هۆی ئیدانەکردنی مێژوو بەپاساوی توندوتیژی. هەروەها دەمانگەیەنێتە خۆبورین لە زەحمەتی ژیانی ڕۆژانە، لەکاتێکدا مەبەست لە ناتوندوتیژی (ئامادەیی مرۆڤە لە دڵی ڕووداوی مێژوویی بۆ نیشاندانی کاریگەری ئامرازەکانی کاری ناتوندوتیژی).

حەتمیەتی ململانێی چینایەتی

لەبەرئەوەی گروپەکان جۆرێک لە یەکێتی لەنێوانیاندا هەیە، بۆیە دەبێت کۆمەڵگا لەسەر بنەمای فرەیی دابمەزرێت، بۆیە کێبڕکێو ململانێ پێویستن- بەتایبەتی ململانێی چینایەتی. لەپێناوی چەسپاندنی کۆڵەگەکانی دادپەروەری کۆمەڵایەتیو سیاسی. بەڵام نێوەندە ڕۆحانییەکان – بەتایبەتی مەسیحیەکان – بەردەوام شەرعیەتی ململانێی چینایەتی ڕەتدەکەنەوەو، بەردەوام ئەوە دەخەنەڕوو کە ئاینەکەیان بانگەشە بۆ ململانێ ناکات، بەڵکو بۆ بڵاوکردنەوەی خۆشەویستی لەنێوان چینەکان، وەک ئەوەی بڵێی دەکرێت خۆشەویستی لەنێوان قوربانیانی ستەمو بەرپرسانی ئەو ستەمە تۆوبکرێت.

لەم سۆنگەوە هەندێک بانگهێشتمان گوێ لێدەبێت لەپێناوی ناتوندوتیژییەک کە جێگەی گوێپێدان نیە، چونکە ئەو کاتەی هەندێک تێکۆشەر لەپێناوی مافەکانیان بانگهێشتی ڕێپێوانو خۆپیشاندان دەکەن لە شەقامەکاندا، هەندێک نیازپاکو، هەندێک لەو نێوەندانەی کە خاوەن بیرو سەدان دەیانەوێت وانە بەو تێکۆشەرانە بڵێن لەبارەی ((ناتوندوتیژی))یەوە. ئەمەش واتە مەترسی ئەوە هەیە کە چینە باڵادەستەکان دەستبگرن بەسەر گوتاری ناتوندوتیژی لەپێناوی بەرژەوەندی خۆیان. بێگومان لێرەوە دەبێ هەڵوەستە لە ناتوندوتیژی بکرێت لەو ڕووەی کە کێ پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە تێکۆشان هەیە لەپێناوی دادپەروەریو هەموو لێکەوتەکانی، چونکە هەیە لە ناتوندوتیژی دەترسێت لە ترسی ئەوەی بیانگەیەنێتە دۆخی چەقبەستوو. لێرەدا دەبێ هەقیقەت بخەینەڕوو کە لە ڕاستیدا ناتوندوتیژی دوور لە هەموو ئالۆزییەکو زۆر بە ڕوونی بریتییە لە بانگهێشتکردن بۆ ئامادەکردنو ڕێکخستنو ڕووبەڕووبوونەوە.

هەبەستو ئامرازەکان

ئەگەر ئێمە دانماننا بە پێویستی ململانێ‌و رووبەڕووبوونەوەو تێکۆشان، ئەوە ئێمە پەیوەستین بە رووبەڕووبوونەوەی ئەو ئامرازانەی کە پێویستە بەکاریانبهێنین بۆ بردنەوەی ئەو دۆزەی کە بۆی تێدەکۆشین.

جێی ئاماژەیە کە پرسی ئامرازەکان دەمێکی دوورو درێژ بوو پشتگوێ خرابوو لەپێناوی ئامانجو مەبەستەکانی کارەکە. ئەوەش بەهۆی ئەو رستەیەی کە دەڵێت ((مەبەست پاساوی ئامراز دەدات))، واتە مەبەست لە توانایدایە پاساوی بەکارهێنانی هەر ئامرازێک بدات کە بەکارهاتووە، ئەمەش بەتەواوی لەبواری سیاسەتدا پەیڕەو کراوە. بۆیە بەردەوام لە پاساودانی مەبەست لا دەدرا بۆ پاساودانی ئامرازەکان.

پرسی هەڵبژاردنی ئامرازەکان پرسێکە جێی باسە لە ئاستی ئەخلاقیاتی کارو، لەهەمانکاتیشدا لە ئاستی کارایی ئەو کارەدا. ئەگەر کاری سیاسی لە خزمەتی مرۆڤدا بێت، بۆ رێکخستنی کۆمەڵگاو دادپەروەری‌و ئازادی بێت، ئەگەر رەوشت بۆ رێزگرتن بێت لە مرۆڤ، ئەوە دەبێت رەوشتو ئاکار رایان هەبێت لە کاری سیاسیداو رەنگدانەوەی هەبێت لە ئامانجو ئامرازەکانی کە پەنای بۆ دەبردرێت. لێرەدا نابێت بە دیلی رێگەچارەیەک بمێنینەوە کە جێگرەوەمان نیە، ئەوەش بەراوردکردنی نێوان ئامرازی ئاکاریی ناکاراو، ئامرازی نائاکاریی کارایە. لێرەدا پێویستە کە جەخت لەوە بکەینەوە کە ناکرێت هیچ چالاکییەک بکەین بەبێ هەبوونی پێویستییە ئاکارییەکان.

یەکێک لە گرنگترین بنەماکانی ناتوندوتیژی بریتییە لە جەختکردنەوە کە ئەگەر هەڵبژاردنی ئامرازەکان لە ریزی دووەم دێن لەپاش مەبەستو ئامانج، بەڵام بە رەهایی ئەو هەڵبژاردنە لاوەکی نابێت، بەڵکو پێویستییە کە لەپێناوی وەدیهێنانی ئەو مەبەستە بەشێوەیەکی یەکجارەکی. لێرەدا گاندی

دەڵێت((مەبەستو ئامانج لە خودی ئامرازەکەدایە وەک چۆن دار لە تۆوەکەیدایە)).

بۆیە پێویستە هەوڵبدەین لە ئێستاوە کە لە ئامرازی گونجاو بگەڕێین لەگەڵ مەبەستو ئامانجدا. بۆ نموونە ئەگەر ئامانج تێکۆشان بێت بۆ گەیشتن بە کۆمەڵگایەکی دادپەروەرو ئاشتیخواز، دەبێت پەنا ببرێتە بەر ئامرازی دادپەروەرانەو ئاشتیخوازانە. ئەوەش بەتەنها پێویستییەکی ئاکاریی نیە، بەڵکو پێویستییەکە بۆ کارایی کارەکە، چونکە لە شیکردنەوەی رووداوەکاندا بەشێوەیەکی ماددیی بۆمان رووندەبێتەوە کە لادانی ئامرازەکان بەهۆی بەکارهێنانی توندوتیژییەوە لە دەرەنجامدا دەبێتە هۆی لادان لە مەبەستو ئامانجە خوازراوەکان. بەکارهێنانی توندوتیژی لە تێکۆشانی دژ بە بارودۆخی توندوتیژ بێگومان دۆخێکی توندوتیژی نوێی لێدەکەوێتەوە، بەمەش پەنابردنە بەر توندوتیژی خیانەتێکە لەو بەهایانەی کە بنەمای دەستپێکردنی شەڕەکەبوون، واتە بەهاکانی ئاشتیو دادپەروەریی. بۆ پشتگیریی ئەم بۆچوونەمان دوو نموونەی مێژوویی جیاواز دەخەینەڕوو؛ ئەو کاتەی کە ئامرازەکان تووشی لادان بوو، بینرا کە نموونەی مەسیحییەت گۆڕا بۆ دادگاکانی پشکنین، هەروەها گۆڕانی سۆسیالیزم بۆ ستالینیزم.

بەڕێوەبردنی خود، ژینگەو ناتوندوتیژیی

پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە نابێت گرنگی ستراتیژی ئامرازەکان ببێتە هۆی شاردنەوەی گرنگی مەبەست. لێرەوە دەبێت کاری ناتوندوتیژی بخرێتە خزمەتی پرۆژەیەکی سیاسی کە ئامانجی یەکەمی چەسپاندنی دادپەروەرییو ئازادی بێت.

لەم بارودۆخەی ئێستا کە تیایدا دەژین پێویستە دۆخی توندوتیژیی‌و ئەو جۆرانەی کە کۆمەڵگاکانمان بەرهەمی دەهێنێت‌و پارێزگاری لێدەکات شیبکەینەوە. لەبەرئەوەی کە لە توانای ناتوندوتیژییدا نیە لە ئاستی شیکردنەوەدا تیشکی تایبەتی بخاتە سەر دۆخەکە. لێرەشەوە لە تواناد‌ا نابێت کە توانستی جیاوازمان پێبدات. لەم بوارەشدا جیاوازی نیە لەنێوان ئەوانەی بانگەشە بۆ توندوتیژی دەکەن لەگەڵ ئەوانەی بانگەشە بۆ ناتوندوتیژیی دەکەن، چونکە تێکۆشەرانی ناتوندوتیژی ناتوانن جگە لە بونیادنانی شیکردنەوەی ئەوانەی کە کۆمەڵگای سەرمایەداری رەتدەکەنەوە هیچی دیکە بونیاد بنێن، بەوەی کۆمەڵگای سەرمایەداری؛ کۆمەڵگای ستەم‌و توندوتیژییەو، بەهەموو رێگەکان مرۆڤ نامۆ دەکات.

لەچوارچێوەی سنووری لۆژیکی ئەم شیکردنەوەیەدا ئێمە لە خۆڕا رادەکێشرێین بۆ بڕواهێنان بەپڕۆژەی سیاسی سۆسیالیزم لە بەڕێوەبردنی خودی کە هەموو مرۆڤێک، پیاوو ئافرەت، مافی چارەنووسی خۆی هەیە. لێرەدا دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە پرۆسەی بەڕێوەبردنی خود ناکرێت گونجاو بێت لەگەڵ خۆیدا ئەگەر پێداویستییەکانی ژینگەی جێبەجێنەکرد.

لێرەوە خۆبەڕێوەبردنی خودیی‌و ژینگەو ناتوندوتیژیی دەبنە ئەو سێ کۆڵەگەیەی ئەو پڕۆژە ستراتیژو سیاسەتەی کە لە توانایدایە ژیان لە رەگ‌وریشەوە بگۆڕێت.

پڕەنسیپی ناهاوکاریکردن

پرەنسیپی سەرەکی ستراتیژی کاری ناتوندوتیژیی بریتییە لە پرەنسیپی ناهاوکاریکردنو بەشدارینەکردن، ئەم پرەنسیپەش لەسەر ئەم بنەمایە دروست بووە:-

هێزی ستەمی کۆمەڵایەتییەکانە لەوێوە سەرچاوە دەگرێت کە زۆرینەی هاوڵاتیان بێدەنگن بەرامبەر ئەو ستەمانە. ئەمەش واتە هەموو گفتوگۆیەک لەبارەی توندوتیژییو ناتوندوتیژیی هەڵە دەبێت ئەگەر لەو گریمانەوە دەستمان پێکرد کە توندوتیژیی مەیلو خواستی راستەقینەو یەکەممانە لە رووبەڕووبوونەوەی ستەم، ئێمە کە ئەوە دەڵێین فێڵ لە خۆمانو لەیەکدیی دەکەین لە یەک کاتدا. لە راستییدا دەبێت بوێریی ئەوەمان هەبێت کە دان بەوەدا بنێین کە ئێمە لە رووبەڕووبوونەوەی ستەمدا ئازایەتی ئەوەمان نیە کە رێگەی توندوتیژیی لە رووی ستەم ئەنجام بدەین، چونکە لە راستیدا مەیلی راستەقینەمان لە رووی ستەم هاوکاریکردنو لێگەڕانێتی بۆئەوەی چ دەکات بیکات. بەتایبەتی ئەم هاوکاریکردنە لەگەڵ ستەم بۆی هەیە بەرژەوەندییە تایبەتییەکانمان – بپارێزێت-و ئاسایشی کەسێتیو خۆشگوزەرانیمان بۆ بەرقەرار بکات.

لێرەوە ستراتیژی کاری ناتوندوتیژی دەیەوێت هاریکاریکردنی زۆرینەی بێدەنگو خۆبەدەستەوەداو بشکێنێت لە رێگەی رێکخستنی کاری ناهاوکاریکردن لەگەڵ یاساو دەستوورو بونیادو جۆرو سیستەمو تێۆرو مەزهەبو ئەو وڵاتانەی کە ستەمی تێدایەو پارێزگاریی لێدەکریت، بە ئامانجی پەکخستنی ئەو دەزگایانەو لە کار خستنی. لێرەوە کاری ناتوندوتیژیی هەوڵدەدات کە کانی دەسەڵاتی نەیار وشک بکات، بەبێبەشکردنی لەو یارمەتیو هاوکارییەی کە پێویستێتی بۆ بەردەوامبوونی کۆنترۆڵکردنی خەڵک.

ناهاوکاریکردن ئەو ستراتیژە بوو کە گاندی هەڵیبژاردبوو. لە سەرەتادا ناوی گاندی ناسراوە لای هەمووان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە گاندی باش ناناسین، چونکە گاندی لە ڕێگەی هەندێک وێنەوە وا خراوەتەڕوو کە بە جلێکی کۆنی نیمچە رووت لەسەر زەوی دانیشتووەو خەریکی کاری رستنە. ئێمەش لەو وێنانە دەترسین و دەڵێین ئەم دکتۆرەی لە رۆژهەڵاتەوە هاتووە شتێکی پێ نیە کە فێرمان بکات بۆ چارەکردنی گرفتە هاوچەرخو سەردەمییەکانمان. لەم بارەیەوە لەوانەیە بە قەناعەتەوە ئەو وتەیەی (چەرچەل) بهێنینەوە کە گاڵتە بە (گاندی) دەکات و دەڵێت ((گاندی هیچ نەبوو جگە لە هەژارێکی نابوودو سووکی هیندی)). ئەگەر دانیشمان بەوەدانا کە بێگومان گاندی سەربەخۆیی گەلەکەی وەرگرتووە لە ئیمپراتۆریەتی بەریتانی، ئەوە ئەو سەربەخۆییە دەگەڕێنێتەوە بۆ لایەنی ئینگلیز، وەک ئەوەی ئەو بەڕێزانە ئامادەییان تێدابووبێت بۆ کەمکردنەوەی هێزو توانای ئیمپراتۆریەتە داگیرکەرییەکەیان و بەجێهێشتنی هیندستان لە خۆڕا. وەک ئەوەی بڵێی پیرۆزی گاندی ئەوەندە بەلایانەوە گرنگ بووبێت تاوەکو مەرجەکانی پەسند بکەن.

لەولاشەوە جارێکی دیکە ئێمە بەهەڵەدا چووین ئەگەر پێمان وابێت کە گەلی هیندی لە سروشتی خۆیدا ناتوندوتیژە، ئەم دیدگایە بەتەواوی پێچەوانەی راستییە، چونکە گەلی هیند وەک هەر گەلێکی دیکەو بگرە زیاتریش بەدەستی توندوتیژییەوە دەناڵێنێت. لێرەوە گەلی هیند ئامادە نەبوو بۆ بەهاناچوونی ناتوندوتیژی وەک ئەوەی کە گاندی دەیویست، ئەو ناتوندوتیژییەی کە بەجۆرێک نامۆبوو لە خورەوشتە ئاینییەکانی هیند، چونکە ناتوندوتیژیی گاندی بریتی نەبوو

لـه ئـەندێـشەیـەکـی نـاوەخـۆیی دوور لـە ململانێکـانی جیهـان، بـەڵکـو (ناتوندوتیژی)یەکەی بریتی بوو لە کاری سیاسی لەنێو ئەو ململانێیانەدا.

بەڵام کە گاندی هیندستانی رزگارکرد لەژێر چنگی دەسەڵاتی بەریتانی. ئەوە دەگـەڕێتـەوە بـۆ دانـانی جۆرێـک لـە سـتراتیژ کـە جێگـەی جێبـەجێکـردن بـوو، ناچارکردنی ئینگلیز کە (بەرێزەوە هیند بـەجێبهێڵن). بۆیـە ناسینی ئـەم ستراتیژە خزمـەتێکی گـەورە پێشکەش بـە تێکۆشانی ئێمـە دەکات. ((ئـەوەی پێویـستە کـە خـەڵـک درکـی پێبکـات – وەک ئـەوەی سـیزار شـافێز سـەرکـردەی ناتونـدوتیژیی کرێکارانی کشتوکاڵی ئەمریکا جەختی لێدەکاتـەوە - ئـەوەیـە گـانـدی بـەچاوپۆشین لەوەی کە قەشەیە (قەشە نەک خاوەندار) پلاندانەرێکی مەزن بوو دەیزانـی چـۆن پلانی ستراتیژی دادەنێت، کە ئەزموونەکەی دەخوێنمەوە لەبەر ئەم مـەبـەستەیـە. من بەدوای دیمەنەکاندا دەگەڕێم بۆئەوەی ئـەو ستراتیژە ببینمـەوە کـە پـەیـرەوی کـردووە، ئـەو سـتراتیژەش دەرفـەت دەدات بـە تێکۆشـەری ناتونـدوتیژی کـە کـارا بێت لە زۆربەی کاتەکاندا)).

ئـەم سـتراتیژە بـەتایبـەتی لـەسـەر پـرەنسیپی ناهاوکاریکردن داڕێـژراوە، لـەم بارەیـەوە گانـدی دەڵێت ((ئـەگـەر لـە توانـای چـەنـد هـەزار ئینگلیزێکدا بێـت کـە دەسـەڵاتیـان بـسەپێـنن بـەسـەر چـەنـد ملیۆنێـک هینـدیـدا، ئـەوە دەگـەڕێتـەوە بـۆ هاوکاریکردنی ئیرادەیانەوە خۆبەدەستەوەدانی هیندییەکان. تفەنگی بەریتانییـەکـان بەرپرس نیە لە کۆیلایەتیمان بەقەد بەرپرسیاریێتی هاوکاریکردنی خۆبەخشانەمـان بـۆ ئینگلیـز)). بۆیـە گانـدی چـەنـدین هـەڵمـەتی ناهاوکاریکردنی لـەگـەڵ رێبـازی داگیرکاریو چەندین خۆپیشاندانی دژ بە رژێمی بەریتانی رێکخستو، بایکۆتی ئەو سیستەمەی کرد کە ئینگلیزەکان سەپاندبوویان بەسەر خەڵکی هیندستاندا.

بەم شێوەیە لە کۆتاییدا دەسەڵاتی داگیرکاری بـەریتـانی نـەیتوانی پارێزگاری لە هەژمـوونی بکات بـەسـەر هینـدستاندا، چونکـە هاوکاریکردنی هیندییـەکانی لـە

دەستدا بوو، کە مانەوەی پێویست بوو بۆ بەردەوامبوونی ئەو هەژموونەی. لەم لۆژیکەوە هیچ ڕێگەیەک نەمابوو لەبەردەمیاندا جگە لە سەلماندنی سەربەخۆیی هیند، هەرچەند دەیانویست وایپیشاندەن کە ئەو سەربەخۆییە دیاریی ئەوانە بۆ هیندییەکان!

دەستپێشخەری قسەکردن لە گۆڕەپانە گشتییەکاندا

لە تواناماندایە هەوڵی دیاریکردنی قۆناغە جۆراوجۆرەکانی کاری ناتوندوتیژی بدەین، بێئەوەی پڕوپاگەندەی ئەوە بکەین کە ئەو قۆناغانە بۆ هەموو کاتو شوێنێک دەگونجیت. بۆیە دەبێت ئامانجێکی دیاریکراوو ڕوونو ئاشکرا هەڵبژێرین، دەشکرێت لە شیکردنەوەی وردی ئەو ستەمەوە دەست پێبکەین کە ڕووبەڕوومان دەبێتەوە، چونکە هەڵبژاردنی ئامانجێک کە وەدیهێنانی مەحاڵ بێت لەوانەیە هەمیشە تووشی شکستمان بکات.

یەکەمین کارێک کە دەبێت بکرێت دەستپێشخەرییە لە قسەکردن لە ستەمو لکەدارکردنی، چونکە ئەگەر هەنگاوی یەکەم لە بورینو هاوکاریکردن لە ستەم لە خۆبێدەنگ کردنو قسە نەکردن بێت لەو ستەمە، ئەوە یەکەم کاری ناهاوکاریکردن بەشکاندنی ئەو بێدەنگییەو گوتاردان بۆ خەڵک لە گۆڕەپانو شەقامەکاندا، دەستپێدەکات. بۆی هەیە دەستپێشخەری لە قسەکردن ((هەر دەستپێشخەرییەک بۆ قسەکردن جۆرێکە لە وەرگرتنی دەسەڵات)) بەچەندین شێوە خۆی بنوێنێت وەک لێدوانی ڕۆژنامەوانی، یاداشتو بڵاوکردنەوەو پۆستەرو لافیتەو ئاڵاو گوتنەوەی دروشم لە خۆپیشاندانە ملیلییەکان، یان وەک دەڵێن وابکەین ((دیوار بە قسە بکەوێت)).

تەنانەت لەم قۆناغە سەرەتاییەی جوڵەی ناتوندوتیژییدا بۆی هەیە مەترسی خزان بۆ توندوتیژی روویدات، چونکە لە توانای وشەدایە کە ناشرینو نارێکو توندوتیژ بێت ئەگەر لە شێوەی تۆمەتو جنێو دژ بە بەرامبەر بەکارهێنا. هەڵسوکەوتێکی لەم شێوەیە هەڵەیەکی تاکتیکییە کە تا ئاستێکی زۆر زیان بە بزاوتی ناتوندوتیژیی دەگەیەنێت.

بۆیە ئەوانەی کە لە شەقامەکاندا تێدەکۆشن ئەوە دەکەوێتە ئەستۆیان کە بێدەنگو دوو دڵەکان رازی بکەن کە دۆزەکەیان رەوایە. پێویستە هەر بزووتنەوەیەکی نەیار هەموو تواناکانی بخاتە کارو بۆ دۆزینەوەی باشترین ((پەیوەندی گشتی)) لەگەڵ زۆرینەی بێدەنگ. رای گشتی وەکو ئەوەی کە دەروونناسی کۆمەڵناسی راستییەکەی سەلماندووە زۆرتر دەکەوێتە ژێر کاریگەری گوتاری ناتوندوتیژییەوە، نەک هاواری توندوتیژی خودی خۆپیشاندەران.

ئاخاوتنی هێمن پێویستییەکی گرنگی ناتوندوتیژییە، لەهەمان کاتیشدا وازهێنانمان لە سوکایەتیکردن بە بەرامبەر هیچ کاتێک بەمانای دەستهەڵگرتن نایەت لە ئامانجەکانمان. ماوەیەکی زۆر دوور نیە چەندین خۆپیشاندان دژ بە شەڕ رووبەڕووی وەزیری بەرگری (فەرەنسی) بووەوە بەم دروشمانە:

((دۆبرییەی گڵاو، گەل پێستەکەت دادەماڵێت))، لێرەدا دەبێت بپرسین گەل چ پێویستییەکی بە پێستی دۆبریە هەیە؟ لە راستییدا ئەوە دروشم نیە، بەڵام جوتیارانی ((لارزاک)) هۆکاری خۆیان هەیە لە پەلاماردانی (میشال دۆبریە)و ئەم دروشمەیان هەڵبژاردووە:

((بەخۆشی بێت یان بەزۆر، دۆبرییە 'لارزاک' دەپارێزین)). ئەگەر ویستمان هەڵوێستمان باشتر وایە بەشێوەیەکی گشتی پەنا ببەینە بەر قسەی نەستەقو خۆش، چونکە بێگومان زۆر باشترە لە سوکایەتیکردنو توندوتیژیی. چونکە لە عەبەسییەتی بەرامبەر دەمانپارێزێتو، چەند پەیوەستبین بە گاڵتە ئامێزیی توانای

هەڵگیرسانی شەڕمان کەمتر دەبێت، بۆیە رۆحی خۆشیو گاڵتە دەرفەتی ئەوەمان دەداتێ کە لە پێگەی هێزدابین لە بەرەنگاریکردنی بەرامبەر، بەتایبەتی ئەوانەی کە لە دەسەڵاتدان زۆربەی کات رۆحی گاڵتە ئامێزیی لە دەستدەدەن.

لە رووبەڕووبوونەوەی پۆلیسدا

مەترسییەکی دیکەی توندوتیژ، رووبەڕووی خۆپیشاندانی میللی رێکخراو دەبێتەوە کاتێک کە خۆپیشاندەران رووبەڕووی هێزەکانی رژێم ببنەوە لە شەقامدا. ئەو کاتە خۆپیشاندانەکە دەبێتە رووبەڕووبوونەوەیەکی توندوتیژانەو بۆی هەیە کەسانی بەکرێگیراوی لەنێو خۆپیشاندەراندا بڵاوە پێبکرێت. ئەو توندوتیژییەش کە لە خۆپیشاندانەکە روودەدات بۆی هەیە لە دیدی رای گشتییەوە ببێتە هۆی لە دەستدانی متمانە بە خۆپیشاندەران و رەوایەتی داواکانیان. ئەزموونەکانی بزاوتی ناتوندوتیژی سەلماندوویەتی کە هەڵسوکەوتی پیاوانی پۆلیس جیاواز دەبێت ئەگەر هەستیان کرد کە بەردبارانو شوشە ئاگر باران ناکرێن، بەڵام ئەمە مانای وانیە کە گەرەنتی خۆپیشاندانێکی ناتوندوتیژیی بکەینو پۆلیس بەزۆرو توندوتیژیی نایەوێت سەرکوتی بکات، بەڵکو دەتوانین بڵێین ئەو مەترسیانەی کە رووبەڕووی خۆپیشاندانێکی ناتوندوتیژ دەبێتەوە کەمزیانترە لەوەی توندوتیژ بێت، لەم حاڵەتەشدا دەبێت دەسەڵاتی گشتی بەرپرسیارێتی توندوتیژی شەقام بگرێتە ئەستۆ.

لە ئایاری ساڵی 1968 ئەو دەمەی قوتابیان لە خۆپیشاندانداندان بوون دروشمی (C.R.S-S.S)یان دەگوتەوە، C.R.S پیاوانی پۆلیسی فەڕەنسا، S.S پیاوانی گۆستابۆی ئەڵمانی، واتە قوتابیان پۆلیسی فەڕەنسا یان بە پیاوانی گوستابۆی ئەڵمانی دەشوبهاند، بەڵام با بپرسین لە خۆمان جیاوازی چییە لەوەی مرۆڤ

پیاوی پۆلیس C.R.S بێت یان قوتابی بێت، جیاوازییەکە ئەوەیە کە قوتابی ناچار نەبووە یان نەکراوە کە پیاوی پۆلیس بێت، بەڵام پیاوە پۆلیسەکە نەیتوانیوە قوتابی بێت. بۆیە نەدەبوو قوتابیان بەرد وەشێن بن بۆ سەر پۆلیسەکان، بەرد وەشێن بە واتا راستەقینەو مەجازییەکەی.

لە بەرامبەردا دەبینین کە ناتوندوتیژی بۆ ئەوەمان دەبات کە هەموو جۆرە جیاوازییەک بەرامبەر پۆلیس رەتبکەینەوە، ئەمەش تەنها رێگەیە بۆ ریسواکردنی دەستدرێژییەکانی پۆلیس بەهێزو متمانەیەکی زیاترەوە. دەستدرێژیی‌و زیادەڕۆیی کاتێک سنوورێکی دیاریکراو دەبەزێنێت، وەکو زیادەڕۆیی نامێنێتەوە، بەڵکو دەبێتە سیمای رژێمێکی دیاریکراو، بۆیە دەبێت ئەو رژێمە ریسواو ئیدانە بکرێت، چونکە ناکرێت دەزگایەکی تەندروست زیادەڕۆیی‌و دەستدرێژی ئەنجام بدات.

مانگرتن

زۆرجار خۆپیشاندانێکی ناتوندوتیژ بەس نیە لە شەقامدا بۆ بەدەستهێنانی دۆزێک، بەتایبەتی ئەگەر ئامرازەکانی بڕواهێنان بە بەرامبەر تەواو نەبوو، لەو کاتانەدا پێویستە پەنا ببرێتە بەر ئامرازی فشار بەری دیکە بۆ زاڵبوون بەسەریدا، لەو ئامرازانەش 'مانگرتن' وەک نموونەیەکی کاری ناتوندوتیژی. چونکە خاوەن ئامرازەکانی بەرهەمهێنان ناتوانن بەبێ هاوکاریکردنی کرێکاران سامان‌و دەسەڵاتیان بپارێزن. بۆیە ئەگەر کرێکاران بڕیاریاندا هیچ چالاکییەک ئەنجام نەدەن، بەم شێوەیە فشار دەخەنە سەر کارگەو دەزگاکان بۆ جێبەجێکردنی داواکانیان.

ئێمە ناڵێین هەموو خۆپیشاندانەکانی کرێکاران لە خانەی ناتوندوتیژیدان، بەو پێیەی کە زۆرێک لە خۆپیشاندانەکان لە کەشی توندوتیژیدا بوون. ئەو

توندوتیژیەش تەنها لە چوارچێوەی گوتارو ئاخاوتندا نەبوو، بەڵام ئەم توندوتیژییە دەرەنجامی خودی مانگرتنەکە نیە. بۆمان هەیە بپرسین ئاخۆ ئەم چالاکییە چی زیاد کرد؟ لە راستیدا زۆربەی مانگرتنەکانی ئێستای فەرەنسا ناتوندوتیژن ((زۆربەی مانگرتنەکانی هەموو دونیاش هەر ناتوندوتیژن)).

بایکۆتکردن

مەبەستمان لە بایکۆتکردن رێکخستنی هەڵمەتی ناهاوکاریکردنە لەنێوان بەکاربەرو بەرهەمهێندا، چ لەپێناوی ناچارکردنی بەرهەمهێنەران کە داخوازییەکانی کرێکاران کە بۆ مافەکانیان تێدەکۆشن جێبەجێبکات، یان ناچارکردنیان بۆ باشترکردنی جۆری بەرهەمەکانیان. لە هەردوو حاڵەتەکەدا من ناهێڵم کە بەرهەمهێنەر سوود لە تواناکانی کڕینی من وەربگرێت، لەم حاڵەتەدا من دەبمە دەسەڵاتێکی فیعلیو رووبەڕووی دەسەڵاتی بەرهەمهێنەر دەبمەوە.

لەبەرئەوەی کۆمەڵگاکانمان بە کۆمەڵگای بەکاربەر دەژمێردرێن بۆیە بەدەگمەن پەنا دەبەن بەر بایکۆتکردن هەرچەندە کە هەندێک لە رێکخراوەکانی تایبەت بە بەکاربەران سەرکەوتنی ئەم رێگەیان تاقیکردۆتەوە. ئەگەرچی لە فەرەنسا دروشمی بایکۆتکردنی بەرهەمە کشتوکاڵییە هاتووەکان لە باشووری ئەفریکا بەتایبەتی پرتەقاڵ بەرزکراوەتەوە، بەڵام ئەم بایکۆتکردنە بەشێوەیەکی ئەوتۆ رێکنەخرابوو تاوەکو ئامانجەکانی وەدی بهێنێت.

هەروەها لە ئەمریکا مارتن لۆسەر کینگ هەڵمەتێکی بایکۆتکردنی دەستپێکردبوو لەپێناوی نەهێشتنی رەگەزپەرستی لە کۆگا گەورەکانی سپی پێستەکان. بۆ زانینیش ئەو کۆگایانە رەشپێستی دانەمەزراند هەرچەند کە زۆرینەی کڕیارەکانی رەشپێست بوون. ئەم رەگەزپەرستییەش ببووە هۆی زیاتر

پـەرەپێـدان بـە هـەژاریـی لـە ریـزی رەشپێـستەکانـدا. وەختێـک مـارتن لۆسـەر بەرێککەوتن لەگەڵ بزووتنەوەکەیدا بڕیارياندا بايکۆتی ئەو کۆگايانە بکەن ئامانجی ئەوە بوو کە هەندێک وەزيفە لەوێدا بۆ رەشەکان بەدەستبهێنێت. هەرکە دەستيان بە بايکۆتەکە کرد هيچ رەشپێستێک لەوێ شتی نـەکڕی، بۆيـە هـەر زوو خـاوەن کۆگاکان وەپيريی داواکانی مارتن لۆسەر کينگەوە چوون، تەنانەت هەفتەيەک دوو هەفتەی نەخاياند بوو ئەو بايکۆتە. لێرەدا پێويستە بپرسين ئاخۆ ئـەو هۆکارانـە چ بوون وايان کـرد لـە خاوەن کۆگاکـان بڕوايـان بـە مـافی رەشپێستەکان هێنابێـت؟ يــاخود بزووتنــەوەکـەی مــارتن لۆســەر کينــگ گــۆڕانی لــە ئاکـاری ئــەوانـدا دروستکردووە؟ گريمانی نزيـک لـە راستی بريتييـە لـە مـەترسی مايـەپـووچی ئـەو کۆگايانە لە دەرەنجامی بايکۆتکردنەکەو هەر ئەوەش ناچاريـانکرد تـەنـازول بکـەن. هەموو ئەوانەش چەمکی فشار روون دەکەنەوە. هەرچەندە ئێمـە باس لـە (فـشار) دەکەين، بەڵام بايکۆتکردن وەکو فشارێکی ناتوندوتيژيی دەمێنێتەوە.

بزووتنەوەی سيزار شاڤێز

ئەو کارەی کە سيزار شاڤێز لە ويلايەتەکانی باشووری ئەمريکا بەتايبـەتی لـە کاليفۆرنيا ئەنجاميدا بەداخەوە تاوەکو ئێستا لە ئەورووپا نەناسراوە. ئەو هەوڵيدا بەم کارەی ئـەوە بـسەلمێنێت کـە چـۆن ئـەوانـەی ئامادەنـين بـۆ کـاری ناتونـدوتيژيی لەتواناياندايە ئامرازەکانی ناتوندوتيژيی بخەنە بواری پراکتيزەکردنەوە.

سيزار شاڤێز لە دونيايەکی نامۆ بەجيهانی هەژارانـەوە نـەهاتبوو، بـەڵکو لـەنێو ئـەوانـدا لـەدايـک ببـوو، ئـەو لـەنێـو ريـزی ئـەو ئـەمريکييانـەدا لـەدايـک ببـوو کـە رەچەڵەکيان مەکسيکييەو، بەبنەماڵەی ((شيکانۆ)) يـان ((گێـرەشـێوێن)) دەناسـرێن. ئەوان کرێکاری نايـاب بـوون لـەلای خـاوەن زەوييـەکان. جيهـانی کـشتوکاڵيش لـە

ئەمریکا جیاوازبوو لە سەندیکاکانی کرێکاران کە بەتەواوی ئاوێتەی دەزگاکانی کۆمەڵگای ئەمریکی بوو.

کۆمپانیاکانی ترێ لە کالیفۆرنیا ئیمپراتۆریەتی راستەقینەی پیشەسازی بوون. ئەو کۆمپانیایانە بەشێوەیەکی گشتی کریکاری بەرەچەڵەک مەکسیکیان بەکاردەهێنا، تا ئەو ئاستەی کە ئەم چینەی کرێکاران ببووە نموونەیەکی بەرچاوی پرۆلیتاریای نارێکخراوو چەوساوە. هەموو هەوڵەکانیش بۆ رێکخستنی ئەم چینە لە سەندیکاکاندا شکستی خوارد. بۆیە سیزار شاڤێز هەوڵێکی زۆریدا بۆ هۆشیارکردنەوەو رێکخستنیانو ئەوەش کاتێکی زۆری برد. دوایش مانگرتنی راگەیاندو داوای لە کرێکاران کرد پابەندی پرەنسیپو ئامرازەکانی ناتوندوتیژی بن. لەوکاتەی کە مانگرتنەکە بەخێرایی تەشەنەی کرد، ئەوە خاوەن زەوییەکان هەوڵیاندا بەخێرایی کرێکاری دیکەی مەکسیکی پەیدابکەن کە بە کرێیەکی کەمتر کاریان دەکردو گوێیان بەهیچی دیکە نەدەدا جگە لەوەدەستهێنانی برێکی کەمی پارە بۆ مانەوە لە ژیاندا.

بەم شێوەیە ئەوانەی کە هەوڵیاندا مانگرتنەکە بشکێت توانیان برِوا بهێنن بەو کرێکارانەی کە ترێ دەچننەوە ((وێرِای دابەشبوونی مانگرتووان لەبەردەم باخەکانی ترێو چاودێریکردنی مانگرتنەکە)). ئەو تیمانە ئەوەیان راگەیاندبوو کە توندوتیژیی بەکارناهێنن دژ بەو کرێکارانەی پەیوەست نەبوون بە مانگرتنەکەوە. هەروەها ئەو تیمانە بەردەوام هەوڵیاندەدا چەمکی مانگرتنو گرنگییەکەی روونبکەنەوە، کە لە خزمەتی هەموو کرێکارە بەشداربووەکانە.

لە مەترسی شکستی مانگرتنەکەدا، شاڤێز بریاریدا بایکۆتکردنی ترێ گرێبدات بە مانگرتنەکەوە. ئەوکاتەش مانگرتووان تیمیان بۆ چاودێریکردنی جێبەجێکردنی بایکۆتکردنەکە دروست کرد لەبەردەم کۆگا گەورەکان ((سۆپەر مارکێت))ەکاندا لە هەموو شارە گەورەکانی ئەمریکا. ئەو تیمانە هەڵدەستان بە

شیکردنەوەی هۆکارو ئامانجی کارەکانیان بۆ کڕیارەکان. بەخێراییەکی کەم ئەم بایکۆتکردنە کاریگەریی خۆی نواندو کاری کردە سەر تەواوی بازاڕی نیشتمانی.

وەک هەر کارێکی بەرفراوانی ناتوندوتیژیی، ئەم بزووتنەوەیە ڕووبەڕووی کاری توندوتیژانە بووەوە، مانگرتووەکان تووشی توندوتیژیی جەستەیی بوونەوە لەلایەن پیاوانی موڵکدارەکانەوە. هەروەها درانە دادگا بە تۆمەتی شێواندنی ئاسایشو هەڕەشەکردن لە ئارامی گشتی. ئەم بزاوتە گەیشتە ئەو ئاستەی کە سەرۆک ریچارد نیکسۆنیش تێوەگلێنێت لەم ململانێیەو لایەنگریی موڵکدارەکان بکاتو، لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن دەرکەوێتو بۆڵە ترێیەکی بەدەستەوە بێتو بیخوات وەک گوزارشتکردنێک لە دەربڕینی پاڵپشتی بۆ خاوەن موڵکەکان. لێرەوە خاوەن موڵکەکان بڕیاریاندا ترێکانیان هەناردە بکەنو لە دەرەوە بیفرۆشنو، تەواوی کەشتییە بارهەڵگرەکانی ترێ ڕوویان لە لەندەن کرد، بەڵام کرێکارانی حەوزەکانی پاپۆڕەکان وەک دەربڕینی پشتگیریی لەگەڵ بزووتنەوەی شاڤێزدا بڕیاریاندا سندووقەکانی ترێ بەتاڵ نەکەن لە کەشتییەکاندا. ئەمەش وایکرد موڵکدارەکان بڕیار بدەن ترێکانیان بنێرن بۆ سوپای ئەمریکا لە ڤێتنام. ئەوە نەبووە هۆی کۆتایی هێنان بە بزووتنەوەکەی شاڤێز. بۆیە پاش پێنج ساڵ لە مانگرتنو بایکۆتکردن، موڵکدارەکان ناچاربوون مل بدەن بۆ داواکانی شاڤێزو، هەستان بە مۆرکردنی ڕێککەوتن لەگەڵ سەندیکای کرێکارانی کشتوکاڵی کە لە ئەنجامی ئەم بزووتنەوە ناتوندوتیژییە دروست بوو.

لە ڕووبەڕووبوونەوەی مەترسی تێوەگلان بە توندوتیژییدا

بەمەبەستی دەرخستنی ئەوەی کە ناتوندوتیژیی رەهەندێکی لاوەکی نەبووە لە تێکۆشانی سیزار شاڤێزدا، باشتر وایە هەڵوێستی شاڤێز بەرامبەر مەترسی تێوەگلان بەکاری توندوتیژیی کە رووبەڕووی بزووتنەوەکەی بووەوە، بخەینە روو.

شاڤێز هەستی بەوەکرد کە لە کاتێکی دیاریکراوی قۆناغەکانی تێکۆشانیدا خەریکە دەکەوێتە ژێرباری ناکۆکی توندوتیژیی جۆراوجۆرەوە. بەوپێیەی کە بڕوای وابوو ئەگەر کرێکارانی کشتوکاڵی کەوتنە داوی توندوتیژییەوە، ئەوە هەر بە خێرایی بزووتنەوەکە کۆتایی پێدێت، بۆیە بڕیاریدا کە نان نەخوات بۆماوەیەکی نادیار. ریچارد شاڤێز باس لەو بارودۆخە دەکات کە وایکرد براکەی ئەم بڕیارە بدات ((دوای دوو ساڵو نیو لە مانگرتن نەبراوەبووین نەدۆڕاو، بەڵکو-لاوان-تووشی بێورەییو بێباوەڕی ببوون بەخۆیان تا ئەو ئاستەی کە هیوایان نەبوو بە ئەگەری سەرکەوتن، بۆیە پێیان وابوو کە بزووتنەوەکە کات بەفیڕۆدانەو، باسیان لەوە دەکرد کە پەنابەنە بەر توندوتیژییو سووتانو کوشتن بۆ سەرنج راکێشان. لەو کاتەشدا بزووتنەوە رەشپێستو تێکۆشەرەکانی دیکە لە ئەمریکا پەنایان بردبووە بەر توندوتیژیی. ئەو —لاوان—ە وابیریان دەکردەوە ئەگەر لاسایی رەشپێستەکان بکەنەوە ئەوە دەتوانن دۆزەکەیان سەربخەن. ئێمەش بەباشی دەمانزانی ئەگەر رێگەی توندوتیژی بگرینە بەر ئەوە خاوەن موڵکەکان بەخێرایی لەناومان دەبەن، چونکە ئێمە پاساویان دەدەینێ بۆ لەناوبردنمان، ئەوەش کارێکی ئاسان بوو بۆ ئەوان. شاڤێز نەیتوانی باوەڕ بە لاوەکان بهێنێت بەئاسانی، هەرچەندە هەوڵیدا، بەڵام گوێیان لێنەگرت. بۆیە ئەو کاتە مانی لە نانخواردن گرت. بەم شێوەیە بۆماوەی 25 رۆژ هیچ شتێکی نەخوارد نەک بۆئەوەی کە موڵکدارەکان داواکانی وەدیبهێنن، بەڵکو بۆئەوەی کرێکارە کشتوکاڵییەکان پەیوەستی پرەنسیپەکانی ناتوندوتیژی ببن. لە رۆژی بیستو پێنجەمدا شاڤێزو کرێکارەکان گەیشتنە رێککەوتنێک لەبارەی بابەتەکەوە، بۆیە کۆتایی بەمانگرتن لە نانخواردن

هێنا لەبەردەم ژمارەیەکی زۆری کرێکاراندا. لەبەرئەوەی خۆی هەستی بەلاوازییەکی زۆر دەکرد نەیتوانی راستەوخۆ قسەیان بۆ بکات، بۆیە شتێکی نووسیو یەکێک بە نوێنەرایەتی ئەو لەبەردەم کرێکاراندا خوێندییەوە، کە تیایدا بەڕاشکاوی دەڵێ: ((من لەو بڕوایەدام کە کاری ئازایانە زیاتر پەسندە، سەلماندنی گەورەیی پیاوەتیمان لەوەدایە کە خۆمان بەخت بکەین لەپێناوی خەڵکی دیکە لە ریگەی تێکۆشانی ناتوندوتیژیی کە دادپەروەری وەدیبهێنێت)).

کاتێک لە شاڤێزم پرسی ئاخۆ مانگرتنو بایکۆتکردن بووە هۆی گفتوگۆو ریککەوتن لەنێوان کرێکارە کشتوکاڵییەکانو خاوەن زەوییەکانو، ئاخۆ ئەو گفتوگۆیانە بەهۆی فشاری کرێکاران یاخود پاداشتی خاوەن زەوییەکان سەرکەوت، بێ دوو دڵی پێی وتم: ((ئەگەر سەرکەوتووبووین بەهۆی ئەو فشارانەوە بوو کە خستمانە سەریان، چونکە پێویست بوو زۆر چاوەڕێکەین تا خاوەن موڵکەکان دەگۆڕێن، چونکە گرانە هەڵوێستی خەڵک بگۆڕێت کاتێک پەیوەست بێت بە پارە)). لێرەدا پرسیارێکم لە یەکێک لە هاوکارە سەرەکییەکانی شاڤێز کرد کە ئەگەر کرێکارەکان کاریان کردبێتە سەر دڵی خاوەن موڵکەکان، لە وەڵامدا وتی: ((بەڵێ، ئێمە کاریگەریمان لەسەریان هەبوو، چونکە جزدانەکانی گیرفانیان لە دڵیاندایە)). بۆی هەیە ئەم وەڵامە دەربڕینێکی تەواو بێت لەسەر سروشتی هێزی پراکتیزەکردنی کاری ناتوندوتیژیی.

بایکۆتکردنی ((قاوەی ئەنگۆلی))

لێرەدا ئاماژەی بە بایکۆتکردنی ((قاوەی ئەنگۆلی)) دەکەین کە لەسەرەتای ساڵی 1972 لە وڵاتی زەوییە نەویەکاندا ((هۆڵەندا)) روویدا.

باجه سەپێندراوەکان بەسەر هەناردەی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان لە ناوچە کۆلۆنیالیزمەکراوەکان یەکێک بوو لە گرنگترین سەرچاوەی پارە بەخشین بە شەڕی داگیرکاریی کە وڵاتی پۆرتوگال ئەنجامی دەدا ((دژ بە گەلانی مۆنۆپۆلکراو))، قاوەی ئەنگۆلیش بەشێکی گرنگی هەناردەکان بوو کە ڕێژەی (32%) پێکدەهێنا، لەکاتێکدا هۆڵەندا بە پلەی دووەم دەهات لە وڵاتانی هاوردەی ئەو قاوەیە بە ڕێژەی (21%). لە شوباتی 1972 (دەستەی کارکردن لەپێناوی ئەنگۆلا)) هەستان بە بایکۆتکردنی قاوە لە ڕێگەی ئەنجامدانی هەڵمەتێکی ڕاگەیاندن لەبارەی بارودۆخ لە ناوچە بە کۆلۆنیالیزمکراوەکانی پۆرتوگالی، لەوێشدا ئەوەیان خستەڕوو کە چۆن بەکاربردنی قاوەی ئەنگۆلی دەبێتە هۆی هاوکاریکردنی سیاسەتی ئیستعماریی پۆرتوگالی. ئەم بایکۆتکردنە بەخێرایی سەرکەوتنی بەدەستهێنا لە ناوەندەکانی هۆڵەندا، چونکە دوای تێپەڕبوونی یەک مانگ تەنانەت یەک دەنکە قاوەی ئەنگۆلا لە بازاڕەکانی هۆڵەندا نەفرۆشران. ئەمەش واتا پۆرتوگال شەڕەکەی دۆڕاند لەوکاتەی کە رای گشتی لە هۆڵەندا خۆی بۆ شەڕی دیکە ئامادەکرد.

هەڵگەڕانەوەی مەدەنی

کە بڕیارماندا پێکەوە گەمە بکەین دەبێت ڕێسا بۆ ڕێکخستنی گەمەکەمان دابنێین، کە پێکەوە دەژین دەبێت یاسا بۆ ئەو کۆمەڵگایە دابنێین کە تیایدا دەژین، چونکە پرسەکە لەوێدانییە کە تۆ پرەنسیپی یاسایەک ڕەتبکەیتەوە یان هەر یاسایەک ڕەتبکەیتەوە بەپاساوی ئەوەی کە توندوتیژە. یاسا وەزیفەیەکی شەرعی هەیە لە کۆمەڵگادا، وەزیفەکەشی بریتییە لە ڕێکخستنی کۆمەڵگا بەشێوەیەک کە دادوەری تیایدا لەلایەن هەموو لایەکەوە ڕێزی لێبگیرێت. بۆ ئەو مەبەستە

پێویستە یاسا هەمووان بپارێزێت بەتایبەتی بێهێزو بێبەشەکان لە سەروەت‌و دەسەڵاتی دەوڵەمەندەکان.

یاسا چەند ئەرکی خۆی بگێڕێت، ئەوەندە ئێمە پابەندی دەبین. بەڵام کاتێک یاسا بەرژوەندی دەوڵەمەندو بەهێزەکان دەپارێزیت (کە زۆربەی کات وایە، چونکە هەر بۆخۆیان یاساکان دادەنێن))، کاتێک کە یاسا زوڵم دەپارێزێت، ئەوە مافی خۆمانەو بگرە یەکێکە لە ئەرکەکانمان لەو یاسایە هەڵگەڕێینەوە. چونکە یاسای زۆردار زۆرداریی بەرهەمناهێنێت، بەڵکو ملکەچبوون بۆ ئەو یاسایە. بۆیە باشترین ئامراز بۆ تێکۆشان دژ بەو زۆرداررییە، هەڵگەڕانەوەیە لەو چەشنە یاسایانە.

لە کاتی شەڕی جیهانیدا لەوکاتەی دادگای نۆرمبێرگ بەرپرسە نازییەکانی دادگایی دەکرد، کە هەموویان بانگەشەی ئەوەیان دەکرد کە ملکەچی یاسای رایخن، دادگا بە روونی رایگەیاند ملکەچکردن بۆ یاسایەکی تاوانکارانە بۆ خۆی تاوانە، بڕیارەکانی دادگاش پشتی بەستبوو بەوەی کە بە ((تاوانی ملکەچی)) ناو دەبرێت.

گاندی لەوبارەوە دەڵێت ((یاسای زۆرینە بە گوتنەوە نیە، بەڵکو پێویستە ویژدان حوکمی خۆی تێدا بدات)).

هەروەها ملدان بۆ یاسای زۆرینە وەک دەستکێشانەوەیە لە ئەرکەکانمان. ئەوەشی کە ملکەچکردن رەتکاتەوە بەمانای دابڕان نیە لە کۆمەڵەکەی، چونکە ئەو ئەوە رەتناکاتەوە کە هاوکاربێت لەگەڵ ئەوانی دیکە، بەڵکو ئەوە رەتدەکاتەوە کە ملکەچ بێت. بەپێی تیۆری ئەو وڵاتانەی کە بانگەشەی دیموکراسی دەکەن، هاوڵاتی مافی ئازادی دەنگدانی هەیەو، دەبێ پابەند بێت بە بڕیاری کۆدەنگیی. بەڵام وەک هاوڵاتی کاتێک کە بۆی دەردەکەوێت کە ئەو بڕیارە نەگونجاوە لەگەڵ پێویستییەکانی دادپەروەریی، ئەوە ناچارنییە پابەندی بڕیارەکە بێت. مێژوو

فێرمان دەکات ئەو مەترسیەی کە بەزۆری هەڕەشەی لە دیموکراسی کردووە هەڵگەڕانەوەی خەڵک نەبووە، بەڵکو ملکەچبوونی کوێرانەی خەڵک بووە بۆ یاساکان. لە راستیشدا ملکەچی هاوڵاتیان هەمیشە سەرچاوەی هێزە تۆتالیتارییەکان بووە، لە بەرامبەردا هەڵگەڕانەوەیان بەردەوام بنچینەی بەرەنگاری ئەو سیستەمانە بووە. دیاردەی دیسپلین نیشانەی هێزی ((دیموکراسییەکان)) نەبووە، بەڵکو بەڵگەی لاوازییان. لەمبارەیەوە (برنانۆس) دەڵێت ((بۆ دروستکردنی گەلێکی ئازاد پێویستت بەزۆر کەسی ناپەبەند هەیە)). وڵاتانو کڵێسەکان ملکەچبوونیان بۆ دەسەڵات کردۆتە چاکە، لەکاتێکدا ئەو ملکەچییە ترسنۆکی بووەو، ئازایەتیو شەڕەف پێویستیان بە هەڵگەڕانەوەیە لەو دەسەڵاتە.

پیادەکردنی دەسەڵاتی خودی

کارکردن بۆ ئەوەی دەسەڵات هەندێک سیاسەتی بگۆڕێت، یان گۆڕانکاری لە دەسەڵاتدا بکات بەس نییە، چونکە باشترە هەر تاکێک دەسەڵاتی خۆی بەکاربهێنێت وەک هاوڵاتییەکی ئازاد، ئەوەش لە رێگەی رەتکردنەوەی هاوکاریکردن لەگەڵ زۆرداریی بە هەڵگەڕانەوەی مەدەنی. لەمبارەیەوە گاندی تەئکید لەوە دەکاتەوە کە ((دیموکراسی راستەقینە ئەوە نیە کە هەندێک دەسەڵات بگرنە دەست، بەڵکو توانای هەموانە کە رۆژێک بە رووی زێدەڕۆییەکانی دەسەڵات بوەستنەوە)). ئەوەش واتە دەستگرتن بەسەر دەسەڵات ((لەپێناوی گەل)) لادانێکی مەترسیدارە لە دیموکراسی راستەقینەو بەرەو نادیاریمان دەبات. ناتوندوتیژیی پابەندمان دەکات لەو لادانە دوورکەوینەوە، چونکە ئامانجی ناتوندوتیژیی ئەوەیە کە گەل ((دەسەڵات)) بگرێتە دەست، نەک دەستی بەسەردا بگیرێت ((لەپێناوی گەل)). چونکە دەوڵەتی بەهێز، دیموکراسی

راستەقینە دروست ناکات، بەڵکو هاولاتی ئازاد دروستی دەکەن. بۆیە لەنێوان کەموکورتی کارتی دەنگدانو ناکارایی لێدوانی هێرشبەرانە، وا دەردەکەوێت هەڵگەڕانەوەی مەدەنی باشترین ڕێگەچارەیە بۆ پراکتیزەکردنی کاری سیاسی.

ڕێپێوانی خوێ

ئەگەر پێویست بێت لەسەرمان هەڵگەڕانەوەی مەدەنی جەماوەری ئەنجام بدەین لەپێناوی شکاندنی یاسا زۆرەکییەکان، ئەوە باشترین نموونە هەڵگەڕانەوە مەدەنییەکەی گاندییە.

لە ساڵی 1930 گاندی بڕیاریدا رووبەڕووی حکومەتی بەریتانیا ببێتەوە- هەر هەڵگەڕانەوەیەک بەرەنگاربوونەوەیە بۆ حکومەت- ئەوەش لە ڕێگەی ڕێکخستنی هەڵگەڕانەوەیەک دژ بە یاسایەک کە وا دەردەکەوت کە هیچو لاوەکییە لە سیاقی گشتی بۆ داگیرکاریی بەریتانی، لێرەدا مەبەست ئەو یاسایەیە کە وایکردبوو هیندییەکان باجێکی زۆر بدەن بە حکومەتی ئینگلیزی لەکاتی خوێ کڕیندا. ئەم زوڵمە بچووکە بەئاشکرایی هێمابوو بۆ زۆرداریی دەسەڵاتی بەریتانی. گاندی هەڵسا بە ڕێکخستنی ڕێپێوان لەسەرتاسەری هیندو سەدان کیلۆمەتریان بڕی. بە هەرگوندێکدا بڕۆیشتبوایە گوندییەکانی هۆشیار دەکردەوەو هانیان دەدان بۆ ملکەچنەبوون بۆ یاسای داگیرکەری بەریتانی. وەختێک گەیشتە کەنارەکانی دەریا، جووڵەیەکی هێمایی ئەنجامداو دەستی خستە ئاوی دەریاکەو چنگێک خوێی دەرهێنا. لەو چرکەیەشەوە لە چاوی ئیمپراتۆریەتی بەریتانیا گاندی بووە هەڵگەڕاوەو نەیار. بەو کارەی گاندی حکومەتی بەریتانیای خستە هەڵوێستێکی هەستیارەوە، یان ئەوەتا گاندی دەگرێتو شەهیدی دەکات بەوەش هەندەی دیکە

درەوشاوە بێت لەلای گەلی هیند، یان لێی دەگەڕێت بە ئازادی، ئەوەش بەرەنگارییەکی ئاشکرایە بۆ حکومەتو لە هەڵوێستو دەسەڵاتی کەم دەکاتەوە.

لە کۆتاییدا دەسەڵاتی بەریتانی بڕیاری دەستگیرکردنی گاندیدا، بەڵام دەبوو هەموو ئەوانەش بگرێت کە هاوڕێی بوون، ئەوانە نەک هەر بە زیندانیکردن رازی دەبوون، بەڵکو هەمیشە داوایان دەکرد زیندانی بکرێن. بەڵام دەسەڵات نەیدەویست زێدەڕۆیی بکات لە دەستگیرکردن مەگەر ترسی ئاسایشی هەبوایە. کاتێکیش کە رێژەیەکی زۆری هاولاتیان ئامادەی زیندانکردنیان هەبێت، ئەوە گەل بەهێزتر دەبێت لە حکومەت. لە کۆتاییدا حکومەتی ئیستعماری ملیدا بە گفتوگۆکردن لەگەڵ گاندی، بابەتی گفتوگۆکانیش تەنها پرسی خوێ نەبوو، بەڵکو پرسی سەربەخۆیی هیندستانیشی گرتەوە.

بەڕووی سەرکوتکاریدا

بێگومان هەر بزووتنەوەیەکی بەرەنگاری ناتوندوتیژیی بۆی هەیە بکەوێتە ژێر سەرکوتکاریی دەسەڵاتەوە. بەپێچەوانەی هەموو ئەو شتانەی کە بەبیردا دەهات، ئەوە بزووتنەوەی ناتوندوتیژیی چانسی زۆرترە لەبەرگریکردن بەبەراورد بە بزووتنەوەی توندوتیژیی بە رووی سەرکوتکردندا.

ئەگەر من پەنا ببەمە بەر توندوتیژیی ئەوە گفتوگۆ لەنێو رای گشتی ناوروژێنم لەبارەی ئەو زوڵمەی کە بەسەرمدا هاتووە، بەڵکو لەبارەی ئەو توندوتیژییەوە دەیوروژێنم کە پەیڕەوی دەکەم. دەزگاکانی راگەیاندن باس لەو هۆکارانە ناکەن کە وایلێکردم ئەم کارە بکەم، بەڵکو جەخت لەو ئامرازانە

دەکەنەوە کە بەکارمهێنا لە کارەکەمدا. وا دەخرێمە بەرچاوی رای گشتی کە تێکدەرو وێرانکەرم، رای گشتیش نەک هەر ئەو کارانە رەتدەکاتەوە، بەڵکو داوای نرخی زۆریشم لێدەکات.

دەرفەتی زۆر هەیە بۆ دەسەڵات بۆ بەکارهێنانی ئامرازەکانی سەرکوتکردن لە دژم. کاتێک من توندوتیژیی بەکاربهێنم، ئەوە هەموو پاساوێک دەدەم بە بەرامبەرەکەم کە زۆر پێویستی پێیەتی بۆ پاساودانی ئەو کارەی کە دژ بە من دەیکات. بەڵام کاتێک پابەندی کاری ناتوندوتیژی بم وەک ئەو کەسە دەبم کە نایەوێت ئەرکی نەیارەکەی ئاسان بێت.

کاتێک رۆڵەکان پێچەوانە بێتەوە چ روودەدات؟ ئەگەر توندوتیژیم بەکارهێنا ئەوە لە دۆخی داکۆکیکردندا دەبم‌و ناچار دەبم پاساو بۆ خۆم بهێنمەوە بەرامبەر رای گشتی بەهۆی تۆمەتەکانم. بەڵام کاتێک ناتوندوتیژییم بەکارهێنا، ئەوە نەیارەکەم ناچاردەکەم بکەوێتە داکۆکیکردن لە خۆی لە بەرامبەر رای گشتی بەناچاری. بۆیە سەرکوتکردن ناوبانگی نەیارەکەم دەزڕێنێت‌و پاڵپشتی هێزی جوڵانەوەی من دەکات. بەتایبەتی گفتوگۆکردن لە نێوەندە میللیەکان کە جوڵانەوەی من دروستی دەکات راستەوخۆ دەبێتە پاڵپشتی بۆ ئەو دۆزەی کە من لەپێناویدا تێدەکۆشم. تەنانەت ئەگەر چوومە بەر دادگاکانیش دەتوانم ئەو دادگایانە وەکو سەکۆیەک بەکاربهێنم لەو رێگەیەوە نەیارەکانم تۆمەتباربکەم، نەک تەنها لە قەفەسی تۆمەتدا بم.

لەوانەیە پاساوێکی دیکەش هەبێ لە بەرژەوەندی ناتوندوتیژیدا بێت، چونکە هەبوونم لە خانەی توندوتیژیی ئەوە خۆم دەخەمە خانەیەکەوە کە نەیارەکەمان هەموو چانسێکی تێدا هەیە بۆئەوەی باشترو زۆرتر چەکدار بێت، تەنانەت کارێکی شێتانەیە هێزی خۆم لەو خانەیەدا تاقی بکەمەوە. لە کاتێکدا بە هەڵبژاردنی ناتوندوتیژی منم کە چەک‌و خاکی شەڕ هەڵدەبژێرم، لەوێشدا بەرامبەرەکەم

ناچار دەکەم شەڕێک بکات کە خۆی بۆ ئامادە نەکردووە. لەوکاتەی ئەو چاوەڕوانی ئەوەیە من پەنا ببەمە بەر توندوتیژیی کە ئەو بە هەموو شێوەیەک بۆی چەکدارە، من بەهەڵبژاردنی ناتوندوتیژیی بە ڕێگەیەکی دیکەیدا دەبەم.

لێرەدا کارێکی مەنتیقییە ئەگەر لە کارکردندا پابەندی ئەم وتەیە بم ((توانای توندوتیژی زۆرداران بەتوانای توندوتیژیی زۆرلێکراوان ناپێورێت، چونکە توندوتیژیی زۆرداران بەهێزو مەزنترە لەوەی زۆرلێکراوان. لەم سیاقەدا هەڵەیەکی ستراتیژییە ئەگەر دەستبەرداری گۆڕەپانی دادپەروەریی بین لەپێناوی چارەسەری لە گۆڕەپانی توندوتیژیی. کە تیایدا زوڵملێکراوان بە لێدانە بەهێزەکانی زۆرداران دەکەون)). لەم سۆنگەوە ئەوەی (سۆل ئەلینسکی) بە ڕەشپێستە ئەمریکییەکانی گوت دەکرێ ڕێسایەکی گشتی هەبێت ((ئەگەر بڵێین دەسەڵات لەژێر سێرەی تفەنگەکانماندایە، ئەوە گوتەیەکی گەوجانەیە، چونکە هەموو تفەنگەکان لەلای نەیارانمانە)).

بزووتنەوەی ڕەشپێستەکان
بە ڕووی توندوتیژیی سپی پێستەکاندا

دوای کوژرانی مارتن لۆتەر کینگ، خەڵک لە هەموو شوێنێک پێیان وابوو بە کوژرانی ئەو ناتوندوتیژیی کۆتایی پێهات. چونکە ئەو پیاوەی کە کوژرا توانی هەندێک چارەنووسی ڕەشپێستەکان چاکتر بکات. بۆیە بزووتنەوە توندوتیژەکان دوای نەمانی ئەو ویستیان کاروبارەکان بگرنە دەستو بانگەشەی ئەوەیانکرد کە تەنها ((هێزی ڕەشەکان))و ((موسڵمانە ڕەشەکان))و ((پڵینگە ڕەشەکان)) دەتوانن

شۆڕش‌و بەرەنگاری بکەن. لێرەشدا دەکرێ بپرسین ئاخۆ مەنتیقییە کە باوەڕ بهێنین رەشپێستەکان بەهێزتر دەبن ئەگەر پەنایانبردە بەر توندوتیژیی‌و دەتوانن تای تەرازووەکە بەلای خۆیاندا بشکێننەوە؟

ئەو دۆخە پێشبینیکراوە روویدا، ئەو بزووتنەوە رەشپێستانەی کە پەنایانبردە بەر توندوتیژیی دوای چەند مانگێک هەستیان کرد کە ناتوانن گرووپە رەشپێستەکان بجولێنن‌و پاڵپشتی پێویست بەدەستبهێنن‌و رۆژ دوای رۆژ هەستیان بە دابڕاوی کرد لەو کۆمەڵانە. تەنانەت پارتی پڵنگی رەشپێست، کە لە هەموو بزووتنەوە توندڕەوەکان بەرفراوانتربوو، تووشی ئاژاوەی ناوخۆیی بوو لە ئەنجامی سەرکوتکاریی دەسەڵاتی سپی پێست، بۆیە ناچاربوو دان بە شکستی خۆیدا بنێت.

لەپێناوی وەگڕخستنی تواناکانی ناتوندوتیژیی

لەبەرئەوەی کە ناتوندوتیژیی تاوەکو ئێستا نادیارو بگرە رەتکراوەیە، بۆیە ناماقووڵە بڕوامان وابێت کە بەیەکجار چارەی هەموو گرفتەکانمان دەکات. ئێمە دەبینین زۆر ململانێ گەورە دەبێت لە ئەنجامی موزادایەتی ئەوانەی کە پەنا دەبەنە بەر توندوتیژی، لەو دۆخانەشدا ئاسان نییە چارەیەکی ناتوندوتیژانە بخرێتە روو تەنانەت ئەگەر توندوتیژیش ناکاراییی سەلمێندرابێت، بەڵام دەکرێ لەسەر ئەم راستییە رێکبکەوین لەپێناوی کارکردن ((ئەگەر ناتوندوتیژی ئەگەری هەبێت ئەوە باشە، ئەگەر باش بوو پێویستە لەسەرمان دیراسەی ئەو توانایانە بکەین کە دەمانداتێ)).

لە یەکێک لەو جەزایرییانەم پرسی کە بەرپرسیارێتی گرنگی هەبوو لە سەردەمی شۆڕشی جەزایریی‌و پاشانیش لە حکومەتی ئەو وڵاتە، لەبارەی ئەوەی ئاخۆ دەکرا گەل پەنای ببردبایە بەر ناتوندوتیژیی لە کاتی شۆڕشدا، ئەوە

وەڵامەکەی پێچەوانە بوو، چونکە پێی گوتم ((گاندی مامۆستای بیرکردنەوەمان بوو)) بەڵام بۆ وای گوت؟ چونکە گاندی یەکەم پیاوی ڕەنگاوڕەنگ بوو کە زوڵمی ئیستعماری شکاند. جەزایرییەکە بەردەوام بوو ((ئێمە هیچمان لەبارەی ناتوندوتیژییەوە نەدەزانی، ئامادەنەکرابووین بۆی، زۆر ئەستەمیش بوو تێکۆشانمان بەپێی ڕەهەندی ناتوندوتیژیی دەستپێکەین)). هەروەها جەزایرییەکە وتی – ئەمە بۆ من گرنگ بوو – ((ئێستا من گرنگی بە ناتوندوتیژیی دەدەمو دیراسەی تواناکانی دەکەم، چونکە ئەگەر ناتوندوتیژیی لە توانادا بێت تاوانە شۆڕشگێڕ پەنا بەرێتە بەر توندوتیژیی)).

بەم شێوەیە پێویستە دان بەوەدا بنێین تا ئەمڕۆ دیراسەی ئەو توانایانەمان نەکردووە کە ناتوندوتیژیی دەیڕەخسێنێت. تا ئێستا چەند بۆچوونێکی پێشوەختو نووسراوی ئامادەکراوو وێنەی کاریکاتێریمان هەیە لەبارەی ناتوندوتیژییەوە. ئەوەش وامان لێدەکات بە ئاسانییەکی زۆرەوە ڕەتبکەینەوە.

ئەگەر وەبەرهێنانە تەرخانکراوەکان بۆ توندوتیژیی بەراورد بکەین بەو وەبەرهێنانەی کە تەرخاننەکراوە بۆ ناتوندوتیژیی، دەتوانین گریمانەیەک بۆ ئەو شتانە دابنێین کە دەکرێت لەو بوارەدا بکرێت.

ئەگەر ناتوندوتیژی دەرفەتی ئەوەمان ناداتێ کە گرفتەکانمان بەیەکجار چارە بکەین، بەڵام بەلای کەمەوە دەرفەتی ئەوەمان دەداتێ ئەو گرفتانە وەکو پێویست بخرێنە ڕوو، ئەو خستنە ڕووەش مەرجێکی بنچینەییە بۆ چارەکردنیان. وەک ((ریلکە)) دەڵێت ((کاتێک پێکەوە بەشدارین لە خستنەڕووی پرسیارە ڕاستەقینەکان، ئەوە کارەکە وامان لێدەکات بە کۆمەڵ بگەینە وەڵامە ڕاستەقینەکان)).

قۆناغە جیاوازەکانی هە تی کاری ناتوندوتیژی

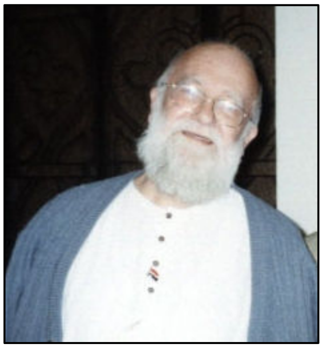

پرسی کاری ناتوندوتیژی بەو قۆناغانە تێپەر دەبێت کە پێش وەختە ئامانجێکییان بۆ دیاریکراوە، ئەم تێکستە بە وردی باس لە کات و قۆناغەکانی هەڵمەتی کاری ناتوندوتیژی دەکات تا گەیشتن بە ئامانج.

ئامادەکردنو وەرگێڕانی: ئیبراهیم ئیسماعیل

نووسینی: ژان ماری مۆلەر

((ئادەمیزاد بە سروشتی خۆی بێئەوەی هەست بکات لە راستیەکان زێدەرۆیی دەکات، هەوڵدەدات سروشتی راستیەکان بگۆرێت و بیشارێتەوە ئەگەر دژی بەرژەوەندی خۆشی بێت، بۆیە بێ دەنگی دەکاتە پاساوێک تاکو بتوانێت زاڵبێت بە سەر لاوازیەکەی)) گاندی / هەموو مرۆڤ. بڕوانە / گالیمار 1969 لاپەڕە 194 .

1 – شیکردنەوەی بارودۆخ

هەست کردن بە ستەم بنەمای دەستپێکی جوڵەیە. مەرج نیە ئەم ستەمە تازە رووی دابێت، بەڵام کاتێ هەست دەکەین ئەم ستەمە چی دیکە لە توانادا نیە تەحمول بکرێ و تا سەر بەردەوام بێت، بۆیە هانمان دەدات بڕیار بدەین وسنورێک بۆ ئەم ستەمە دابنێین لەم کاتەشدا بریارِی بەرنگاربوونەوە دەدەین.

پێویستە کاتێ بڕیاری دەستپێک دەدەین بە وردی زانیاریمان هەبێت لە بارەی ئەو باردۆخەی کە ستەمەکەی تیادا روو دەداتو دەمانەوێت کۆتایی پێ بینین و لە ناوی بەرین، ئەگەر نا باوڕو متمانەمان بە دەستپێشخەریەکەمان بە شێوەکی ترسناک لاواز دەبێت، تا ئەو رادەیەی کە دەرفەتی سەرکەوتن زۆر ئەستەم دەبێت.

بۆیە پێویستە زانیاری راست و دروست لە سەر کێشەکەو ستەمەکە کۆبکەینەوە، ئەرکمان تەنها تۆمارکردنی رووداوەکان نەبێت، زۆر پێویستیشە لە هۆکار و سەرەتا و شێوەی بەردەوام بوونی ستەمەکە بکۆڵینەوەو، هەروەها لەم روانگەیەوە هێزە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوورییەکان بناسین، تاکو هەڵوێستی خۆمانی لە سەر دەستنیشان بکەین. ژێرخانی دەسەڵات شیبکەینەوە تاکو ناوەندەکانی بڕیار دەستنیشان بکەین، هەروەها زۆر گرنگە لە یاسای کارپێکراو بکۆڵینەوە تاکو بزانین لە کوێ رێگری هەیە و لە کوێ مافمان پارێزراوە تاکو بتوانیین نەیارو هەوادارانی خۆمان بناسین و پێویستە سەرەتا نەیاری خۆمان دەست نیشان بکەین تاکو کاریگەرانە بەرەنگاری ببینەوە.

2- هەڵبژاردنی ئامانج

هەڵبژاردنی ئامانج دەبێت لە سەر بنەمای شیکردنەوەی بارودۆخ بێتو، ببێتە فاکتەرێکی سەرەکی دەسپێک. شکست و سەرکەوتن بەندە بە شێوەی هەڵبژاردنی

ئامـانج، لەم روانـگەیەوە دەبێـت (وەکـو پێویـستییێکی سـتراتیژی ئامـانج روون و دیاریکراو و شیاوی بەدەستهێنان بێت). بۆیە مەبەست دەبێت جیاکاری بکات لە نێوان ئامانجی ویستراو و ئەو ئامانجەی دەشێ بێتەدی. ئەگەر ئامانجێک نەگونجاو بێت لە گەڵ ئەم هێزەی خۆت بۆ ئامادەکردووە بۆ هەر جوڵەیەک وەکو ئەوە وایە بۆخۆت بڕیاری شکست بدەیت، بۆیە زۆر پێویستە ئامانج لە توانای ئەم بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەدا بێت کە خۆیی بۆ جوڵەکە ئامادە کردوە و ئامانج بەپێی ئەو بنەمایە هەڵببژێرێت کە سەرکەوتن بە دەست بهێنێت، تاکو هەڵمەتە جەماوەریەکە تەنها نەبێتە هەڵمەتی نارەزایی و کۆکرنەوەی خەڵکو، دەبێت سـەرکەوتن بەرهەم بێت تـاکو بەشـێک لەم سـەرکەوتنە دڵنەوایـی ببخـشێتە تێکۆشـەران تـا لە داهـاتوودا ئامانجی زۆرتر دەست نیشان بکەن.

پێویـستە لە هەر هەڵمەتێکـی بەرەنگـاربوونەوەی ناتوندوتیژیـدا ئامانجێـک دەسـت نیـشان بکەیـن کە هاوتابێـت لە گەڵ یاسـای خـوێ کە گانـدی وەکـو ئامانجێک دەستنیشانی کرد لە ساڵی 1930 و هەڵمەتی یاخیبوونی مەدەنیانەی پـێ رێکخـست بەمەبەسـتی سـەربەخۆیی وڵاتـی هینـد، لەم هەڵـمەتە ئامـانجی ستراتیژی سەربەخۆیی هیند بوو؛ بەڵام ئامانجە هەنووکەییکە رەتکردنەوەی یاسای خوێ بوو.

بۆیە پێویستە لەهەر بزوتنەوەییکی بەرەنگاربوونەوە پرسیار بکەین (خوێ لە کوێیە) و لە دواییشدا لە دوایی خوێیەکە بگەڕێین و بیدۆزینەوە.

3– خواستی ناتوندوتیژی

خواستی ناتوندوتیژی خواستێکی ستراتیژیە، دەبیت هەموو کردەوەکان پەنا بـۆ ناتوندوتیژی ببەن و ستراتیژیەتی ناتوندوتیژی کاریگەریەکی تایبەتی خـۆی هەیە؛

بـۆیە ئەگەر هەرکـارێکی توندوتیژی دزەبکاتە نێـو هەر هەڵمەتێکی ناتوندوتیژی کاریگەری دەبێت لە سەری و لە کوتاییدا ئەم هەڵمەتە شکست دەخوات. بـۆیە ئەگەر هەر هەڵمەتێک لە 90% ناتوندوتیژی بێت و تەنها 10% توندو تیـژی تێبکەوێت ئەم هەڵمەتە بە کارێکی توندوتێژی دەژمێردرێت.

بـۆ نمونە ئەگەر هات و سێ سەد کەس مانگرتنێکیان رێکخست بەرامبەر پـۆلیس وهەڵوێستی ناتوندوتیژی خۆیـان پاراست؛ بەڵام لە ناو مانگرتووان سێ کەس هەستان بە بەرد باران کردنی پۆلیس ئەم مانگرتنە سیمایی توندوتیژی وەردەگرێت و کاتێک میدیاکان هەواڵی ئەم مانگرتنە بڵاو دەکەنەوە بە بزوتنەوەیێکی ناتوندوتیژی ناونابەن بەڵکو داڕشتنی هەواڵەکانیان لە سەر بەرد بارانەکە چڕ دەبێتەوەو دەسەڵات و رای گشتی ئەم بزوتنەوەیە بە کارێکی توندوتیژی نابەجێ بەرامبەر پیاوانی پۆلیس ناوزەد دەکەن.

بۆ نمونە لای خۆمان سەرجەم ئەم خۆپیشاندانانەی کە ئەنجام دراون کێشەو مافی رەوایان تیابووەو خۆپیشاندەران رێگایەکی شارستانیانەیان گرتۆتە بەر؛ بەڵام کاتێک توندوتیژی دەکەوێتە ناو کارەکە زیان بە هەردوولا دەگات و خوێیەکەش لە دەست دراوە.

بۆیە دەبێت لە سەرەتاوە بە ئاشکرایی خواستی ستراتیژیەتی ناتوندوتیژیمان هەبێت و بە هەموو لایەکی رابگەیێنین. (رای گشتی و نەیار و هەوادارانمان).

4- خواستی رێکخستن

کاری ناتوندوتیژی بەندە بەوەی هەرکەسەو لەجێگای خۆی هەست بەبەرپرسیارێتی بکات ؛ بەڵام دەبێت کارەکە بە کۆمەڵ و رێکخراو بێت تاکو کاریگەری خۆی هەبێت، ئەم رێکخستنە بۆخۆی دەبێت توندوتیژی تیادا

بەکارنەیێت؛ بەو مانایەی دەرفەت بڕەخسێت بۆ هەمووان بەشداری بکەن لە دارِشتنی پلان و بریاردان و هەموویان ئامادەباشیان هەبێت بۆ وەرگرتنی بەرپرسیاریێتی و دەبێت رێکەوتن و هەماهەنگی تیا بەدی بکرێت کە ئەمەش هێز دەبەخشێتە کارەکە، لەگەڵ ئەوەشدا پێویستی و گرنگی جێبەجێ کردنی بریارەکان لە ئەنجامی کاری ناتوندوتیژی رێگا بەوە نادات بەرپرسیارێتی سەرەکی وون ببێت؛ بۆیە دەبێت ئەم رێکخستنە دەستەیەکی هەبێت سەرپەرشتی ئەم کارە بکات؛ بەلام لەگەڵ ئەوەشدا نابێت دەسەلات خالی پەیوەندی بێت لە نێوان بەرێوەبەرانی هەڵمەتی ناتوندوتیژی و تێکۆشەران ؛ بەڵکو دەبێت متمانە جێگرەوەی بێت و سروشتیە کەسانێک لە کەسانی دیکە زیاتر ئامادەباشیان هەبێت بۆ وەرگرتنی ئەرک و بەرپرسیاریێتی و لەهەموو بزوتنەوییەکی جەماوەری سەرکردەیەک سەرهەڵدەدات بە ناوی بزوتنەوەکە دەدوێ هەندێک جاریش کێشە لەم نێوەندە سەرهەڵدەدات وەکو ئەوەی هەندێکی دیکە ویستی سەرکردایەتی کردنیان هەیە بەلام لە هەمووی گرنگ تر نابێت ئەم سەرکردەیە زێدەرۆیی لە دەرخستنی راستیەکان بکات دەبێت ژیرانە مامەڵە لەگەڵ باردۆخ بکات.

زۆر جاران رێکخراو وەکو (سەندیکا، حزب، بزوتنەوە، کۆمەڵە ....) یاخود کۆمەلێک رێکخراو سەرپەرشتی هەڵمەتی ناتوندوتیژی دەکەن.

یەکێک لە ئەرکەکان کە رێکخستن دەبێت ئەنجامی بدات راهێنانی تێکۆشەرانە لە سەر کاری ناتوندوتیژی و ئەم بریارەش کەسانێک بیدەن کە پابەندبن بە شێوازەکانی ناتوندوتیژی تاکو سەرکەوتن مسۆگەر بکەن و دووچاری ترس و دلەڕاوکێ و ئاژاوە نەبن کاتێک رووبەڕوی توندوتیژی دەبنەوە.

5- وتووێژی یەکەم

پێویسته له نزیکترین دەرفەتدا بکەوینه وتوویژ لەگەڵ نەیارەکەماندا بەر له وەی ناکۆکیەکانمان بگوازینەوە گۆڕەپانی گشتی بۆ ئەوەی بگەینه پێشنیارێک دوور له دەرخستنی هێز، لەبەرئەوەی کاری ناتوندوتیژی هەموو کاتێک وتوویژ به گرنگ دەزانێ.

لەئەنجامی وتوویژی یەکەم دەبێت سەرجەم ئەو شیکارو زانیارانەی بەدەستمان هێناوە سەبارەت بەباردۆخ بیگەیەنینه گروپی نەیار وداوکاری خۆمان پیشکەش بکەین، دەشێ نەیار هەر له سەرەتاوە وتوویژ قبوڵ نەکات، ئەگەر ئامادەیی دیداریشی هەبێت دەگمەن هەڵدەکەوێ یەکسەر بگەنه ئەنجام لەگەڵ ئەوەشدا وتوویژی یەکەم ڕێگا خۆشکەرە تاکو له مەرامی بەرامبەرەکەمان بگەین.

دەبێت تەنها به بەڵێن ڕازیی نەبین بەڵکو دەبێت پێداگری بکەین له سەر دەرکردنی بڕیار، ئەگەر هاتو وتوێژ گەیشته ڕێگایەکی داخراو دەبێت وتوویژەکه هەڵبواسین نەک به یەکجاری وازی لێ بێنین.

6- هانابردن بۆ ڕای گشتی

له کاتی شکست هێنانی وتوویژی یەکەم دەبێت کاربکەین لەپێناو ئاشکرا کردنی ستەم بۆ ڕای گشتی بەهۆی ئامرازەکانی گەیاندن و ڕاگەیاندن و پێویسته بەرزترین ئاستی دابین هۆشیاری بکەین له پروپاگندە بۆ گەیشتن به جەماوەر ئاشناکردنیان به هۆ و ئامانجی بزوتنەوەکەمان.

پێکهاتەی ستراتیژی کاری ناتوندوتیژی پێکهاتوە له سێ بەش: بەشی یەکەم بریتیه لەو تێکۆشەرانەی ستەم ڕەتدەکەنەوە و بەشی دووەم خاوەن بڕیارە (ناوەندەکانی دەسەڵات)وبەشی سێیەم ڕای گشتیه (ناوخۆیی و دەرەکی) به پێی

سروشتی ململانێیەکە، هەردەم رای گشتی رۆلی دادوەر دەگێڕێ بۆیە پێویستە لە سەرمان بەهەموو شێوەیەک هەوڵ بدەین سەرنجی رای گشتی بۆخۆمان رابکێشین و راستی و رەوایی کێشەکانمانیان بۆ روون بکەینەوە.

A–ئامرازەکانی راگەیاندن

دەبێت کاربکەین لە پێناو دروست کردنی فەزاییکی فراوان بۆ راگەیاندن تاکو بتوانین سەرجەم زانیاریەکان بۆ خەڵک بگوازینەوەو لە پێناوی ئەم کارە دەبێت بە شێوەکی راستەوخۆ پەیوندی بکەین بە ناوندەکان و ئامرازەکانی راگەیاندن تاکو بتوانیین پەیامی خۆمانیان پێ رابگەیێنین، دەکرێت لە قۆناغی یەکەم سوود لە دۆستایەتی (برادەرایەتی) رۆژنامەنووسان وەربگرین و؛ هەروەها دەتوانین کۆنگرەی رۆژنامەوانی ئەنجام بدەین بۆ راگەیاندی پەیامەکەمان، دەکرێت شێوازی دیکەش بگرینە بەر لە بڵاوکردنەوەی پۆستەر و بڵاوکراوە؛ بەڵام دەبێت هەموو ئەم کارانەش دوور بێت لە توندوتیژی و کاری نەشیاو.

B–دەست تێوەردانی راستەوخۆ

هەموو کاتێک پێویستە راستەوخۆ پەیوەندیمان هەبێت لەگەڵ جەماوەر و دەبێت ئەم پەیوەندیە تەنها چر نەبێتەوە لە سەربەکارهێنانی قسە بەڵکو ئەم پەیوەندیە بگوازرێتەوە بۆ بەکارهێنانی جەستە وکاتێک تێکۆشەران جەستەکانیان بەکاردێنن لە هەر جولانەوییکی ئاشکرادا دەبێتە ئامرازێکی سەرەکی بۆ دەربڕین و پەیوەندی ، بۆیە بڕوای ناتوندوتیژی نابێت تەنها بریارێک بێت لە مێشکەوە درابێت، بەڵکو دەبێت جەستەش بۆ جێ بەجێکردنی ئامادەباشی هەبێت.

ئەمانەی خوارەوە چەند ئامرازێکی تێکۆشانی ناتوندوتیژیی ئاشکرایە:

- **خۆپیــشاندان** : بــریتیە لە کۆبــونەوە و دروســتکردنی کەژاوەییــک لە شوێنێک بۆ شوێنێکی دیکەو، بانگەوازی خۆپیشاندانیش تەنها بۆ تێکۆشەران نیە؛ بەڵکو بۆ تەواوی خەڵکەو هەروەها خۆپیشاندان ڕێگایەکە بۆ دەربڕیین لە سەر ئاستی گۆڕەپانی گشتی، ئەگەر هاتوو خۆپیشاندان بە بێدەنگی ئەنجامدرا، بەڵام دەبێت پەیامەکەی بدرکێنێ لە ڕێگای بەرزکردنەوەی ئاڵا و لافیتەو دابەشکردنی بڵاوکراوە.

- **ڕێپێوان** : لەم چالاکیەدا خۆپیشاندەران ڕێگای دوور بە پێ لە شارێکەوە بۆ شارێکی دیکە دەبڕن ئامانجیش لەم چالاکییە هوشیارکردنەوەی دانیشتوانی ئەو ناوچانەیە کە دەکەونە سەر ڕێگای خۆپیشاندەران بۆ ئاشکراکردنی ستەم و زۆرداری و گەیاندنی پەیام و لەم چالاکیەش دەبێت ڕێپێوانان لە ڕێگای لافیتە و بڵاوکراوە پەیامەکەیان ئاشکرا بکەن و هەروەها دەشێ کۆبوونەوەی گشتی ڕێکبخرێت لە هەرشارێکدا کە دەکەوێتە سەر ڕێگای ڕێپێوانەکە.

دەکرێت بیربکرێتەوە لەئەنجامدانی چالاکی بە شێوازی دیکە کە پێویستی بە ئامادەبوونی ڕێژەیێکی کەم بێت لە تێکۆشەران وەکو ئەم شێوازانەی خوارەوە :

- **شانۆگەری** : بریتیە لە نمایشێکی شانۆیی کاتێکی کەم دەخایەنێ پەیامەکە بە کورتی و ڕوونی پێشکەشی ئامادەبووان دەکات.

- **مانگرتن** : چالاکیێکە بریتیە لە دانیشتن لە شوێنێکی دیاریکراو کە پێش وەختە خۆی بۆ ئامادە کراوە.

- ڕێپێوانی بێ دەنگی ئافرەتان و پیاوان لە شێوەی ساندویش : لەم چالاکیەدا خۆپیشاندەران بە بڵاوەیی ڕیدەکەن لە شێوەی وێنەیەکی دیاریکراو جلێک دەپۆشن و بە دروشم نەخشیندراوە بۆ چەند کاتژمێرێک ڕیدەکەن.

- چەند کاتژمێرێک بێدەنگی : کۆمەڵێک کەس لە شوێنێکی دیاریکراو کۆدەبنەوە، بەڵام هیچ قسەیەک ناکەن تەنها دروشم بە دەستەوە دەگرن.

- **خۆبەستنەوە بە زنجیر :** خۆپیشاندەران هەمان جل دەپۆشن کە لە سەرەوە باسمان کرد، خۆییان بە زنجیر بە دەرگایی باڵەخانەگشتیەکان دەبەستەوەو هەندێک جار پۆلیس دێت زنجیرەکان دەکاتەوە، بەڵام لە میدیاکان وێنەیەکی سەرنج راکێش بە دیاردەخات.

- مانگرتن لە خواردن : ئەمەشەیان جۆرێکە لە کاری ناتوندوتیژی تێکۆشەران پێی هەڵدەستن بۆ ماوەیێکی دیاریکراو ئەم چالاکیەش ئامرازێکی بەهێزە بۆ جولاندنی هەستی رای گشتی.

7- ئاراستەکردنی هەڕەشەی کۆتایی

کاتێک دەگەینە ئەودەرئەنجامەی سەرجەم هەوڵەکانمان بۆ یەکلایی کردنەوەی ململانێیەکان سوودی نەبووە دەبێت دوا ماوە دەستنیشان بکرێت بۆ نەیارەکەمان دواتر بەرپرسانی جولانەوەکە رێنمایی دەربکەن بۆ دەستپێکردنی بزوتنەوەکە، زەنگی کۆتایی بە دوا هەوڵ دەژمێردرێت بۆ گەیشتن بە رێکەوتن و خۆ ئامادەکرد بۆ نیشاندانی هێزو هەورەها ئاگادارییێکە بۆ رای گشتی بۆ دەست پێکردنی جولانەوەکە.

8- جولانەوە راستەوخۆکان

A) هاوکاری نەکردن

ڕێسای بنەڕەتی کاری ناتوندوتیژی هاوکاری نەکردنە، لەم روانگەیەوە ستراتیژیەتی کاری ناتوندوتیژی تیشک دەخاتەسەر هاوکاری نەکردن لەگەڵ دامودەزگاکان و یاساکان و دامەزراوەکانی دەوڵەت کە ئازادی و مافی مرۆڤ پێشێل دەکەن مەبەستیش ئیفلیج کردنی دام و دەزگا سەرەکیەکانە کە بوونەتە ئامرازی چەوسانەوەو سەرکوتکردن لەپێناو بیناکردنەوەی دەوڵەتی یاسا، زۆر گرنگە بتوانرێ زۆرترین ژمارە کۆبکرێتەوە لەوانەی هاوکاری ناکەن لەگەڵ دامەزراوەکان.

مەرج نیە لێرە بتوانین لەم باسەمان چوارچێوەو لیستێک بۆ جۆرەکانی هاوکاری نەکردن دەستنیشان بکەین لەبەر ئەوەی کات خاوەن بڕیارە بۆیە باسی هەندێک لەو جۆرانە دەکەین کە تاکو ئێستا پەیرەو کراون.

- **ڕەتکردنەوەی ناونیشان و نازناو** : شێوازێکە لە جۆرەکانی هاوکاری نەکردن ڕێژەیەکی کەم تیادا بەشداردەبن، بەڵام کاریگەری خۆیی هەیە.
- **شاری مردوو** : لەم چالاکیەدا دانیشتوان بۆ ماوەی ڕۆژێک یاخود چەند کاتژمێرێک لە ماڵ نایەنە دەرەوە ڕێگاوبانەکان هەموو چۆڵن و دوکانەکان هەمووی داخراوە سەرجەم چالاکیەکان دەوستێندرێت.
- **یاخیبوون** : یاخیبوون ڕاستەوخۆ بڕوای هاوکاری نەکردن نیشاندەدات؛ بۆ نمونە کرێکارانی کۆمپانیایەک یان کارگەیەک بۆ بەدیهێنانی داواکانیان یاخیدەبن لە کارکردن یاخود فشارێک دروست لە سەر خاوەن. کار مەرج نیە کرێکاران تەنها لە پێناو ئامانجێکی ئابوری یاخییبن زۆر جاران کرێکاران لەپێناو ئامانجێکی سیاسی یاخی دەبن؛ بۆ نمونە بەهۆی پێشێل کردنی مافی مرۆڤ یاخود بۆ پاڵپشتی

کردنی کۆمەڵێک کرێکاری دیکە کە لە شوێنێکی دیکە مانیانگرتووە یاخود یاخیبوون یان بۆ پشتگیری هەڵمەتێکی جەماوەری ئەم فشارە دروست دەکەن.

- **بایکۆتکردن** : بایکوتکردن بە مانای هاوکاری نەکردنی کرێکاران نایەت بە ڵکو کردارێکە لەو ڕێگەیەوە جەماوەر هەڵدەستن بە نەکڕینی کالا لە بازاڕەکانداو دەبێتە فشارێکی جەماوەری، بایکۆتکردن تەنها بە بڕیار نابێت بەڵکو پێویستی بە هەڵمەتێکی فراوان و ڕێکخراو هەیە وەکو بڵاوکردنەوەی بڵاوکراوەو هەڵواسینی لافیتەو هێما لە نزیک فرۆشگاکان و پێویستە ئەم هەڵمەتە تا کاتێکی دیاریکراو بەردەوام بێت.

- **یاخیبونی شارستانیانە** : دەشێ هەندێک شێوەی هاوکاری نەکردن ڕەوا بێت و هەندێکی دیکە ڕەوا نەبێت بە پێی ئەم یاساو ڕێسایانەی کە لەم شوێنە کاری پێدەکرێت بۆیە کات و شوێن دوو فاکتەری گرنگن. یاسا ئەرکێکی ڕەوای هەیە لە کۆمەلگاو ئەرکی یاسا ڕێکخستن و دابین کردنی مافەکانی کۆمەلگایە کە بەشێوەیێکی دادوەرانە مافەکان دەست نیشان بکات، بەلام کاتێک یاسا ستەم لە کۆمەلگا بکات ئەم کاتە یاخیبون لەسەر ئەم یاسایە تەنها ماف نیە بەڵکو ئەرکە، مەرج نییە یاخیبووان تەنها داوای هەڵوەشانەوەی یاسایەکە بکەن بەڵکو پێویستە داوای یاسایێکی دادوەرانە بکەن کە مافی هەموو لایەک دابین بکات.

مەرج نیە سەرجەم شێوەکانی یاخیبونی شارستانی باس بکەین، شێوەکان بەپێی کات شوێن هەمەجۆرن، دەشێت هەندێک شێوەی باو باس بکەین.

- **مانگرتن لەدانی کرێ** : ئەم شێوەیە روون و ئاشکرایە، کاریگەری خۆی دەبێت ئەگەر ئەم چالاکیە بە کۆمەڵ ئەنجام بدرێت.

- **کەم کردنەوەی نرخ** : دەشێ یاخیبوان داوای کەم کردنەوەی نرخی خزمەتگوزارییەکان بکەن بەپێی ئەم سیاسەتەی خاوەن کار یاخود دەوڵەت

پیادەی کردووە، لەو چالاکیەدا دەشێ یاخیبووان داوای کەم کردنەوەی نرخی (کارەباو، ئاو، تەلەفۆن، ...) بکەن ئەمەش پێویستی بە هەڵمەتێکی فراوان هەیە.

- **رەتکردنەوەی باج** : ئەم هەنگاوە مەبەستی رەتکردنەوەی باج نیە بە یەکجاری، بەڵام کاتێک رێژەی زۆری باج کۆمەڵگا هەراسان دەکات ئەمە پێویستی بە یاخیبونی شارستانی هەیە؛ بۆ دانانی سنورێک بۆ ئەم ستەمە دەبێت فشاردروست بکریت بۆ بەکارهێنانی داهاتی باج لە میزانیەی دەوڵەت.

- **مانگرتن لە خواردن** : ئەم شێوەیەش شێویەکی باو؛ ئاشکرایە بەڵام پێویستی بە بڕوای تەواو و خۆراگریی هەیە.

B – کارەکانی دەست تێوەردانی راستەوخۆ

جولانەوەی هاوکاری نەکردن لەم خاڵە ئامانجی لاواز کردنی سەرچاوەکانی دەسەڵاتە؛ راستەوخۆ دەست دەخرێتە کارەکانی دەسەڵات دژی بەرژەوندیەکانی کار دەکات بۆ نمونە ئامادەنەبوون لە شوێنی کار و دروست کردنی پەرژینی جەستەیی لە سەر شەقام و شۆستەکان و بەکارهێنانی جێگرەوەی ئامرازەکانی گواستنەوەی میری، لەم چالاکیەدا زۆر تر دەتواندرێ رای گشتی ئاگاداربکرێتەوەو سەرنجی بۆ لای خۆت رابکێشیت.

9- پرۆگرامی بنیادنان

پرۆگرامی بنیادنان هەڵدەستی بە رێکخستنی دام و دەزگاکان و رێگاخۆشکەرە بۆ گەیشتن بەچارەسەری گونجاو لێرەدا سەرچاوەی کێشەکە هەڵدەستێ بە چارەکردنی و پرۆگرامی بنیادنان تەواو کەری جولانەوە ناتوندوتیژیەکانە لە کاتی

وەرگرتنی بڕیار بۆ چارەسەرکردنی کیشەکە جولانەوەکە کۆتایی پێ نایێت؛ دەبێت چاودێری جێبەجێکردنی بکات و بۆی هەیە پێشنیاریش پێشکەش بکات.

10 – داپلۆسین

بـزوتنەوەی ناتونـدوتیژی بەرەنگـاری دەسـەڵات دەبێـتەوە؛ بـۆیە نـامۆ نـیە دەسەڵات به هەمـوو شێوەیەک داکۆکی لە خۆی بکات؛ سـەجەرم ئامرازەکانی توندوتیژی بە کاربێنیَ؛ بۆیە باشـترین ڕێگاچارە بـۆ بەرەنگاربوونەوە پەیڕەوکردنـی کاری ناتوندوتیژیەو لەو ڕێگەیەشەوە دەتوانێ سەرنجی ڕای گشتی بـۆ لای خـۆت ڕابکێشیَ.

11– وتووێژی کۆتایی

وتـووێژ هێنـدەی نیـشاندانی هێـزە هێنـدە گفتوگـۆ نـیە بـۆیە لەکـاتی نزیـک بـوونەوە لە ڕێککەوتـن لەگەڵ نەیارەکەمـان نابێـت بـڵاوە بە یـاخیبووان بکەیـن، دەبێت هەمـوو کاتێ ئامادەبن بـۆ هەر جولانەوەییـک، بـۆیە ناکرێـت پـێش وادەی خۆی سەرکەوتن جار بدەین چونکە ئەوە کارەسات دروست دەکات بۆیە دەکرێت سەرکەوتن بە سازدانی ئاهەنگێکی جەماوەری جاربدەین.

12– وەرگرتنی دەسەڵات

لەکاتی بە دەست هێنانی ئامانج سـەرکەوتن هیواییـک دەبەخـشێتەجەماەور لە هەموو شوێنێکی وڵات، لە هەرشوێنێک لە وڵات هاوشێوەی ستەم هەبێت یاخود

به جۆرێکی دیکه به پشت بەستن بەو سەرکەوتنه ئەوانیش بەهەمان شێوه یاخی دەبن تا ئەوکاتەی جەماوەر بۆ خۆی جڵەوی دەسەڵات دەگرێته دەست ڕێبەرایەتی خۆی دەکات کاروباره ئیدارییەکان بەڕێوه دەبات.

13- ڕێکخستنی سیاسی

بەرزبوونەوەی ململانێ باردۆخێک دێنێته ئاراوه که ڕێگه خۆشکەربێت بۆ ئەوەی یاخیبووان له ڕێکخستنێکی سیاسی خۆیان کۆبکەنەوه تا گەیشتن به وەرگرتنی دەسەڵات بێگومان ناتوندوتیژی هانمان دەدات بەرەنگاری ئەو سیستەمه ببینەوه که لەسەر بنەمای توندوتیژی دامەزراوه، بەڵام ناکرێت ئەم ململانێیه ببێته شەڕی پارتیزانی دژی پێشێلکاریەکانی دەوڵەت، کاتێک دەوڵەت بریتی دەبێت له پێشێلکاری دەبێت کۆتایی پێ بهێندرێت و دەبێت ناتوندوتیژی ئەرکی بەڕێوەبردنی دەوڵەت بگرێته ئەستۆو هەر له چوارچێوەی نارەزایی نەمێنێتەوه.

14- وەرگرتنی دەسەڵاتی سیاسی

دوو ڕێگا هەیه بۆ وەرگرتنی دەسەڵات یەکێکیان به ڕێگای هەڵبژاردن ئەوەی دیکەیان له ڕێگای یاخیبونی شارستانی له وڵاتێکدا که زەمینەی دەنگدانی ڕاستەقینه هەبێت هەڵبژاردن دەبێته سەنگی مەحەک بۆ سەرکەوتنی ئەو ڕێکخراوەی زۆرترین دەنگ به دەست دێنێت، بەڵام له وڵاتێکدا که ڕێگای دیموکراتی داخراوه بزوتنەوەی سیاسی هەڵدەستێ به ئەنجامدانی یاخیبونی

شارستانی بۆ گەیشتن بە دەسەڵات؛ بەڵام دەبێت رێبەرانی ئەم بزوتنەوەیە هانی جەماوەر بدەن رێگای ناتوندوتیژی و ئاشتی بگرنەبەر.

15- شۆڕشی بەردەوام

شۆڕش بە وەرگرتنی دەسەڵات کۆتایی پێنایێت، وەرگرتنی دەسەڵات ساتێکە لە شۆڕش هیچ رۆژێک کۆتایی پێ نایێت، لە دوای وەرگرتنی دەسەڵات ناشێت دیموکراسیەتێکی شێواو دروست بێت رێگە لە بەشداری خەڵک بگرێت، دەبێت دیموکراسیەتێکی راستەقینە دروست بێت کە خەڵک لە دارشتنی ئایندەی وڵات بەشداربن بۆیە دەبێت جەماوەر لە دامەزراوەکانی کۆمەڵگای مەدەنی خۆیان رێکبخەن تا هەموو کاتێک ببنە هێزو فشار و چاودێر لە سەر دەسەڵات.

ئەزموونە سەرکەوتووەکانی خەباتی ناتوندوتیژی

1- مارتن کینگ.. خەونی کردە راستی!!

2- گاندی و فەلسەفەی ناتوندوتیژی

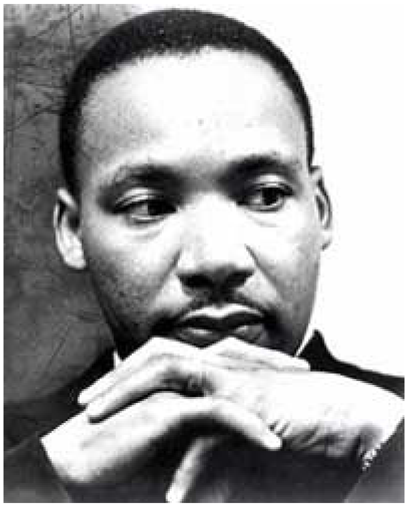

مارتن کینگ

خەونی کردە راستی !!..

و: لە نێتەوە: شــێرزاد هەینی

ڕۆزا بارکر، ژنێکی پێست ڕەش بوو، ڕۆژێکیان دەست بەباری پێویستیەکانی ماڵەوەیان، پاش ماندووبونی زۆری لەکاری ڕۆژانەی بەرەو دەرگای پێشەوەی پاسەکە دەڕوات و پلیتەکە دەبڕێت، بەراکردن بۆ دەرگای دووەمی تایبەتی ڕەشەکان بە هەناسەسواری ڕادەکات، سەردەکەوێت. جەستە ماندووەکەی بە کۆڵەوە دەهاوێتە سەر کورسیەکی ڕەق و دادەنیشێت... پاش پشوودانێ پیاوێکی سپی سەردەکەوێتە ناو پاسەکە، لە شوێنی تایبەتی سپییەکان شوێنی دانیشتنی بۆ نەماوەتەوە، سەربەرزانەو بێمەنەتانە، دێتە پشتەوەی پاسەکەو لەسەر سەری ڕۆزای ماندووی ڕەشپێست، لە بەشە تایبەتیەکەی خۆیانەوە دانیشتووە، رادەوەستێت، ئەمری پێدەکات جێگەکەی بۆ چۆڵ بکات، ئەو لە شوێنەکەی دانیشێت، ئەویش بە پێوەوە ڕاوەستێت، بەڵام ڕۆزا وەڵامی دەداتەوە:

نەخێر!!..

پیاوە سپییەکە، بە فیزەوە پێیدەڵێت :

ـ ئەگەر هەڵنەستیت، پۆلیست بۆ بانگ دەکەم.

ـ ڕۆزا (زۆر تووڕە دەبێت) ئەگەر بشمگرن هەڵناستم... من بۆ گیران سواری پاس نەبووم .. ماندووم دەمەوێ بچمەوە ماڵەوە!!..

ئەو دیمەن و بەسەرهاتەی تووشی ئەو ژنە تەمەن چل ساڵییە هات داریژراوو بە مەبەست نەبوو،بەڵام شۆرشی زنجییەکانی لێکەوتەوە، ئەو شۆرشەی لە هەموو ئەمریکا دژ بە نەژادپەرستی و جیاکردنەوەی نەژادی بەرپابوو.

ڕۆزا ڕەوانەی دادگا دەکرێت، لە ڕۆژی دادگاییکردنیدا .. مەلەوەنەکان (هیندییەکان، ڕەشپێستەکان) لەپێش دادگا رادەوەستن و نارەزایی دەردەبڕن و

داوای یەکسانی و دادپەروەی دەکەن. ئەو ڕۆژەش 100 دۆلار وەک سزا لە ڕۆزای تەمەن چل پایزە وەردەگرییت، بەڵام پارەکەی پاریزەریکی سپیپیستی هاوکاری بزاڤی ڕەشەکان لە جیاتی ئەو دەیدات. لەو کاتەدا پالەوانی مەیدان (مارتن لۆسەر)ی گەنجی 26 ساڵە پەیدا دەبێت، ئەوەی پاریزگاری لە ملیۆنەها کەسی زەنجی دەکات.

ژیانی مارتن

مارتن لە شاری ئەتلانتای ولایەتی جۆرجیای ئەمریکی لەدایکبووە، کوڕی گەورەی قەشەیەکی ناوداری ئەتلانتابوو، لە تەمەنی 18 ساڵییەوە ئەو پیشەی لە باوکییەوە بۆ ماوەتەوە. لە خوێندنا سەرکەوتووبوە. لە ساڵی 1948 بەشی کۆمەڵناسی لە یەکێک لە ئامۆژگاکانی زانستی لاهوت تەواوکردووە، لە ساڵی 1951 بۆ بۆستن بەرێکەوتووە بۆ وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرا لە بیردۆزی بەرجەستەبوونەوەی لاهوت، لە ساڵی 1955 خوێندنەکەی تەواوکردووە.

وتاربێژێکی بەتوانابووە، لە قۆناخەکانی خوێندنیدا چەندجار لەسەر ئەو بەهرەکانی خەڵاتکراوە. چەندین هۆکاری هەبووە مارتن لە بواری دژایەتی نەژادپەرستی کاربکات، یەکێک لەوانە خۆشەویستی و پەیوەستبوونی بە بەرنامەی ئاشتیانەی غاندی لە قۆناخەکانی سەربەخۆیی ولاتی هیندستان. خوێندکاری مۆسیقا (کورت سکۆت) ی لە ساڵی 1953 خواستووەو 4 منالیان بووە. پاشان بوویتە بەرپرسی کەنیسەی دکستر لە منتگمری.

کێشەی بەرگری لە (ڕۆزا بارکر) وەک کێشەی بەرگریکەرێکی بە توانای دژایەتیکردنی جیاوازی نەژادپەرستی بووە پێشەنگی ئەو خەباتەی. کارکەرانی ئەو

مەیدانە لە کەسێکی بەتوانا دەگەڕان تا ئەو لایەن و بزاڤە ڕێکبخات، هەموو لەسەر کەسایەتی مارتن کۆک بوون، ئەویش تازە هاتبووە مونتگمری، کەسیش دژایەتی نەکردبوو .

مارتن وەک سەرۆکی (یەکێتی چارەسەرکردن) هەڵبژێردرا. ئەویش بە شێوەی غاندی بەرگری و بەرەنگاری کرد، ئاشتیانە خەباتی ڕاگەیاند، پێشنیاریکرد هەموو کەسێکی ڕەش سواری پاس نەبێت، مانگرتنی سواربوونی پاسی هاتوچۆی ناوشاری ڕاگەیاند، داواشی لە هاوکارە سپیپێستەکان کرد پشتیوانی ئەو مانگرتن و ئەو خەباتە بکەن. بڕیاربوو ئەو مانگرتنە یەک ڕۆژ بخایێنێت، بەڵام درێژەی کێشا، تا 381 ڕۆژ بەردەوام بوو، درێژبوونەوەی ماوەکە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، بۆ هاوکاری شوفێرانی تایبەتی و تاکسییەکان کە بە خۆرایی کارییان کرد، یان بە پارەیەکی کەمتر، سەرەڕای ئەوەش کۆمپانیاکانی گواستنەوەی پاسەکان زیانی ماددییان زۆر بەرکەوت. سەرکەوتنی مانگرتنەکەش بە هاوکاری و پشتیوانی تەواوی ڕەشەکان هاتە کایەوە .

لە ساڵی 1956 مارتن لۆسەر داوایەکی بەناوی یەکێتی چارەسەرکردنی مونتگمری پێشکەشی دادگای فیدراڵی کرد، داوای یاسایەک دژ بە جیاوازی نەژادپەرستی لە پاسەکانی گواستنەوەکرد، لەسەر ئەو داوایە دادگا بڕیاری دا ئەو پرۆسەیە بەرامبەر بە ڕەشەکان لە سواربوونی پاسدا پەیرەو دەکرێت دژ بە دەستوورە، بۆیە مارتن پەنای بردە بەر دادگای باڵا، ئەوانیش بڕیاری یەکسانی بەکارهێنانی پاسەکانیان دەرکرد.

مارتن لە پەیوەندییەکانیدا دبلۆماسییانە کاری کردووە، پەیوەندی کۆمەڵایەتی لەگەڵ چەندین کەسایەتی سپیپێستی کریستیانی خوارووی هەبووە، دامەزرێنەرانی کەنیسەی ڕەشەکانی ناسی، گەورە پیاوانی چالاکی ئەمریکی دۆزییەوەو هاوکارییان بوو. لە ولایەتی جۆرجیا کارو چالاکیەکانی بواری جیاوازی نەژادپەرستی

دەستپێکرد، لەوێ بێجگە لە سواربوونی پاسەکان، چێشتخانەو ئوتێل و شەمەندەفەرو ماڵیشی گرتەوە. بەڵام ئەو بەرنامەی وەک کارەکانی بیرمینگهامی الاباماى ساڵی 1963 سەرینەگرت. مارتن بووە ئەندامی لکینگ (یەکێتی سەرکردەکانی کریستیانی خوارو) لەوێ خوێندکاران و هەرزەکارانی هاندا تا دژی جیاوازی نەژادپەرستی خۆپیشاندان و رێپیَوان بکەن، پۆلیس بە شێوەیەکی دڕندەیی بە سەگ و ئاوپرژاندن رووبەروویان بوونەوە.

وێنەی ئەو بزاڤ و خۆپیشاندانانە بەزۆری لە جۆرەها دەزگاکانی پەخش و بڵاوبوونەوە دەرچوو، لەو مەیدانەدا مارتن لۆسەر زۆر بە وریایی و زیندوویی بەرچاوکەوت، چالاکی زۆری پێوە دیاربوو، بۆیە پاش ئەو رووداوە گیرا. لە رۆژانی گیران و دەستبەرەسەرییەکەیدا کتێبی (شۆرشی زنجییەکان) ی نووسی، لەوێ نامەیەکی بەناوی (پەیامێک لە زیندانی بیرمینگهامەوە) بۆ پیاوانی ئاینی نووسی، لەو نامەیەدا نووسیبوی:

خەڵک مافی ئەخلاقی خۆیانە بەرهەڵستی یاسا زۆردارەکان بکەن. ئەو نامەیە لەسەرانسەری ولات بڵاوبۆوە... بە هۆی ئەو نامەیە دۆست و هاوکاری زۆری لە ولات پەیداکرد، لایەنگیری و پشتیوانی زۆری بۆ دروستبوو، بۆیە بەناچاری سەرکردایەتی سپیپێستەکان دانووستانیان لەگەڵ سازکرد، لەو دانووستانەدا چەند برِگەی نەژادپەرستی و جیاوازییەکان لە یاساکان هەموارکرا، لە کۆتاییدا لە هەموویان بایەخدارتر دەرچوونی یاسای دژ بە نەژادپەرستی بوو.

دوا هەوارگەی مارتن لۆسەر کینگی کوڕ

مارتن...
من خەونم هەیە

له مارسی 1963 لەسەر سەکۆی پێش باڵەخانە کابیتول (پەرلەمانی ئەمریکی)، پاش سێ مانگی گیرانی لەپێش کۆمەڵێک زنجی و سپیپێستەکان وتارە بەناوبانگەکەی (خەونێکم هەیە) خەونم هەیە ..پێشکەشکرد..

له خەونەکەیدا وتی :

هەر چوار منالە گچکەکانم رۆژێ دێ لەو ولاتەدا دەژیین، هیچ یاسایەک لەبەر ڕەنگی پێست هەڵسوکەوتیان لەگەڵ ناکەن، بە رەوشت و کەسایەتیان لەگەڵیان دەجولێنەوە.

ئەو وتارەو رێپێوانەکان، له ساڵی 1964 یاسای مافی هاولاتیانی لێکەوتەوە. بەپێی ئەو یاسایە جیاوازی نەژادی لە کۆبوونەوەی گشتی و خوێندن و دامەزراندن .. نەما ... هەر لەئەنجامی کارو چالاکی بەردەوامی لەبواری کۆمەلایەتی و یەکسانی خەلاتی نۆبلی ئاشتی پێ ڕەوا بینرا.

لەساڵی 1965 مارتن لۆسەر بە هاوکاری یەکێتی سەرکردەکانی کریستیانەکانی خواروو بۆ رەوایی مافی هەڵبژاردن ریپوانێکیان سازکرد. بڕیاربوو کاروانی خۆپیشاندانەکە لە شاری سلیما بەرەو پایتەختی مونتگمری بێت، بە درێژایی 80 کم بێت، بەلام له رێگادا پۆلیس رێگای پێگرتن، بە لێدان و گازی فرمێسکپرژێن رووبەروویان بونەوە. ئەو رووداوە لە دەزگاکانی راگەیاندن دەنگی زۆری دایەوە، ئەو رۆژە بە رۆژی یەکشەممەی خوێناوی ناونرا.

له سالانی 1966و 1967 خەباتی نەپساوەی مارتن بەرەو باکووری ولات هەنگاوی نا، لەوێ ستەم لەسەر زنجییەکان زۆرتربوو، لەوێ رەوشی ئابووریان بەرەو ئالۆزی رۆیشتبوو، بۆیە ئەو بۆ یەکسانی و دادی کۆمەلایەتی خەباتی بەردەوامکرد، خەباتەکەی گوشاری توندبوو لەسەر بریاردەرانی ئەو کێشە کۆمەلایەتیانە.

مارتن بۆ دیدارێک گەیشتبووە شاری (ممفیس) لەویێ دیداری کرێکارانی مانگرتووی بینی، ئەو سەفەرەی کرد تا داوای وەستانی توندوتیژی بکات. لەسەر باڵکۆنی ئوتێل چاوەڕوانی چەند سەرکردەو یاریدەرەکانی دەکرد، تەقەی لێکراو یەکسەر گیانی لەدەستدا. بە بڵاوبوونەوەی هەواڵی کوشتنی مارتن لە سەد شاری ئەمریکی ئاژاوەو خۆپیشاندان بەرپابوو. بکوژی مارتن پیاوێکی سپیپێستی ئەمریکی بوو، جیمس ئەبریلی راکردوو زیندان، بەو تاوانە 99 ساڵ زیندانی بۆ بڕایەوە. ئەگەرچی لە لێکۆلینەوەکان دەرکەوت کەوا چەند کەسی تری لەگەڵ بووە، بەڵام ناوی هاوکارانی نەدا .

ئەوەی شایانی باسە مارتن لەماوەی ژیانیدا 20 جار هەولی کوشتنی دراوە، بۆ نانەوەی ئاژاوەش ماڵی سوتێنراوەو مناڵەکانی بە رێکەوت رزگارییان بووە. وتارەکەی خەونێکم هەیە پاش چەندین ساڵ بووە هیمای خەبات و تێکۆشان. ناوی مارتن رەمزی ئازایەتی و سەرکەوتنی زنجی و هیندییە سوورە ئەمریکییەکان بووە.

خەونێکم هەیە!..

پێش نزیکەی سەد ساڵ پیاوێکی مەزنی ئەمریکی، ئەوەی ئیمرۆ وا لەبەر سێبەری پەیکەرە رەمزییەکەی وەستاوین، راگەیاندنێکی بۆ نەهێشتنی ستەم لەسەر زنجییەکان ئیمزاکرد. ئەو مەرسوومە ئەو رۆژە شتێکی مەزن بوو، منارەی هیواری ملیۆنەها زەنجی بوو، ئەوانەی بە ئاگری ستەم و یاساکای ئەو رۆژانە سوتابوون، ئەو بریارە رووناکی بوو شەوە تاریکەکانی ئەسیری کۆتایی پێهێنا.

ئەوە سەد ساڵ بەسەرئەو بریارە گوزەرو ئێمە هێشتا ئازاد نین، زنجییەکان لەبەر ئازارە دەناڵێنن. ئەوە سەد ساڵەو پەیوەندەکانی جیاوازی و جیاکردنەوە بە شێوەیەکی ناشیرین و خەمگینانە بە ژیانمانەوە ئالاوە. پاش ئەو سەد ساڵە هێشتا زنجییەکان لەناو دوورگەیەکی تر بە تاڵی ژیان لەناو دەوروبەرێکی گوزەران خۆش بەسەردەبەن. هێشتا زنجییەکان لە گۆشەیەکی تەنگی کۆمەڵگەی ئەمریکی خۆی وەک دوورخراوەیەک دەبینی. بۆیە ئیمرۆ هاتوون ئەو رەوشە خراپە بهێنینە بەرچاوان. هاتووینەتە پایتەختی نەتەوەکەمان تا قیمەتی شیکەکە وەرگرین. کە ئەندازیارانی کۆمارەکەمان وشە جوانەکانی دەستووریان نووسی و سەربەخۆییان راگەیاند، ئەوەش مۆرکردنی ئەو سەنەدە بوو کە هەموو لایەک لە میراتی ئەو ولاتەدا بەشی هەیە. ئەو سەنەدە بەڵێنە بۆ هەموو دانیشتووانان مافی تەواوی ژیان و ئازادی و کۆششە بۆگەیشتن بە شادی و کەسیش بێ بەش نەبێت .

ئیمرۆ بۆمان ئاشکرابوو ئەو سەنەدە (کومپیالیە)ی درایە زنجییەکان ساختەبوو، لە بانکەکانیدا، وشەی رەسیدی تەواوی نی یەی لەسەر نووسرا ..!! بڕوا ناکەین بانکەکەی دادپەروەری ئەو فێڵەمان لێ بکات، قبولی ئەوەمان نی یە لە گەنجینەکانی فرسەتی مەزنی ئەو نەتەوەیە بێ رەسید بین. هاتووین لەو سەنەدە سەرمایەی ئازادی و ئەمان و دادپەروەری وەرگرین. ناکرێ، ئەو دەرمان و بەڵێنە تازە ساردو هێورمان ناکاتەوە، لەو ناوچە پیرۆزەدا سوورین لەسەر ئەوەی ساردنابینەوە. چیتر بە بواری تەسکی تاریکی جیاکردنەوە ناڕۆین، بەرەو ئەو دەڤەرە دەڕۆین کە تیشکی جوانی خۆر دەیرازێنێتەوە. دەروازە داخراوەکان لەسەر هەموو ئیماندارانی خودا دەبێ بکرێتەوە. چیتر نابێ نەتەوەکەمان لەناو قومی ستەم بتلێنەوەو لەسەر بەردی توندی برایەتییان دانێنین. هاوینی گەرمی زنجییەکان نارەوێتەوە ئەگەر پایزی ئازادی و یەکسانی بەهێزنەبێت. ساڵی 1963 کۆتایی نی یە، بەڵکو ئەو ساڵە سەرەتایە. ئەوانەی وایان دەزانی زنجییەکان تەنیا پێویستیان

بە کراوەیی و دەرچوونە هەیە، ئەگەر ئیمڕۆ نەتەوەکەمان بگەڕێنەوە سەکاری خۆیان دەستەبەتاڵ دەمینێنەوە. لەو ئەمریکایەدا خۆشی و ئارامی ناچەسپێت تا زنجییەکان تەواوی مافە مەدەنیەکانیان وەرنەگرن، ئەو ریپێوان و نارەزاییەش هەر بەرەدەوامی دەبێت، تا دادپەروەری کازێوە نەدات. ئەوەی پێویستە بە میللەتەکەمی بڵێم وا ئێمە لەسەر سەکۆی فێنکی کۆشکی دادپەروەی وەستاوین، ئەگەر گەیشتینە پایە شکۆدارەکەی مافەکانمان هەڵەی گەورە نەکەین، تێنویەتیمان بە بەرداخی تووڕەیی و رق نەشکێنین. پەیوەست بین بە پایەی کەرامەت و رێکخستنی جوان و ناسک. ئەو نارەزاییە جوانانە بە توندی نەگۆڕینەوە. بە هێزی رووحەوە روو لە هێزەکانی مادی بکەین. خەباتی نوێمان لە رووانگەی هاوکاری و هاورێی بەردەوامیمان لەگەڵ سپییەکان بێت، بە تەنیا رۆیشتن ناگەینە کاروان، زۆریان لەو کاروانە هاوکارو دڵسۆزمان بوون، نیەتیان لەسەر خراپ نەبووە، زۆریش وا لێرە هاوشانمان وەستاون. کە رێ دەکەین بەڵێن بدەین بەرەو پێشەوە بڕۆین. هەیە دەپرسێ کەی دەوەستین، ئێمە دڵنێن تا جەستەمان ماندووبونی سەفەری پێوە بێت ناوەستین. دیارە مافمان نی یە لە کاروانسەرو ئوتێلی شارەکان بوەسیتن. ڕازی نابین بەوەی زنجییەکان لە گیتۆیەکی گچکە بەرەو گیتۆی گەورەتر بگوازرێنەوە. ناوەستین و ڕازی نابین تا زنجییەکانی مسیسیبی نەتوانن دەنگ بدەن، تا لە نیویۆرک زنجییەکان نەزانن بۆ چی دەنگ دەدەن. ناوەستین تا ئاوی یەکسانی نەڕوات و رووباری چاکسازی وەک زێیەکی گەورە نەڕوات.

دەزانم هەندێکتان تازە لە زیندانە تەسکەکان ڕزگارتان بووە، هاتوون خەم و ژانەکانتان بەتاڵ کەن. هەیە بۆ ئازادی ڕایکردووە، هەیە پۆلیس ڕاوی ناوە، ئێوە لە ناو خەم و ئەشکەنجە تواینەوە. خەبات بەردەوام بکەن، ئەو ژانە بێهودەیە قوربانی گیانە. بگەڕێنەوە مسیسیبی، بگەڕێنەوە ئالاما، بگەڕێنەوە جورجیا،

بگەڕێنەوە لویزیانا، بگەڕێنەوە شارە هەژارەکانی باکوورو بگەڕێنەوە گیتۆکان. دوو جیهانی جیاواز هەیە، دەبێ بگۆڕێت.

هاوڕێیانم، لەناو ئەو ساتە ئەستەم و ناسکەدا هەر خەون دەبینم. خەونەکەم ڕەگیَکی قوولی خەونی ئەمریکییدا هەیە. خەونی ئەوەم هەیە ئەو میللەتە هەڵدەستێتەوەو بڕوا راستەقینەکانی جێ بەجێ دەکات، ئەوانەش راستی روونن و بەشرییەتیش بە یەکسانی دروستبووە.

خەونی ئەوەم هەیە رۆژێ دێ لەسەر گردە سوورەکانی جورجیا زنجییەکانیش لەسەر مێزی برایەتی دادەنیشن.

خەونی ئەوەم هەیە رۆژێ دێ ئەو بیابانە گەرم و ستەمی ولایەتی میسیسیبی بکرێتە دەریاچەی ئازادی و دادپەروەری.

خەونی ئەوەم هەیە چوار منداڵەکەم لەبەر خودی رەوشت و هەڵسوکەوتیان نەک لەبەر ڕەنگی پێستیان دادگایی دەکرێن.

من ئێمرۆ خەونێکم هەیە ...

خەونی ئەوەم هەیە لە ولایەتی ئالاباما حاکمەکانی کە دەمیان بە جیاکردنەوەو سڕینەوە دەکردەوە، رۆژێک لە جیاتی ئەوە رەوشێک بێتە کایەوە منداڵە ڕەشەکانمان کیژە ڕەشەکانمان، گچکەکانمان دەست لەناو دەست لەگەڵ سپییەکانا یاری بکەن، خوشک و برایانە بەیەکەوە بژیین.

ئیمرۆ من خەونێکم هەیە..

خەونی ئەوەم هەیە دۆڵەکان بەرزبکرێنەوە و بەرزایی گردو چیاکانیش نەوی بکرێنەوە. شوێنە هەڵدێرو پەناو پەسێوەکان راست بکرێنەوە. شکۆی خوداش روونتر دیاربێت و بەشرییەت بەیەکەوە بژیین.

ئەوەیە تکاو داواکەمان، بەو ئیمانەوە هاتوومەتەوە خوارووی ولات، بەو ئیمانەوە دەتوانین شاخی هیوا بنیات بنێین. بەو ئیمانەوە نالینی گێچەڵەکانی

نەتەوەکەمان بە سیمفۆنیەی خۆشەویستی جوانی بگۆرینەوە. بەو ئیمانەوە دەتوانین بەیەکەوە کاربکەین، بەیەکەوە نویژ بکەین، بەیەکەوە جیهاد بکەین، بەیەکەوە بچینە زیندانەکان، بەیەکەوە بەرگری لە ئازادی بکەین، هەموومان ئەوە بزانین هەموومان رۆژێ دێ ئازاد دەبین .

ئەو رۆژە هەموو نەوەکانی خودا سروودی نوێ بەیەکەوە بڵێنەوە: ولاتەکەم، ئەی خاکە جوانە ئازادەکە، لەسەر خاکەکەتدا باپیرانم مردن، ولاتەکەم تۆ شانازی ئێمەیت، با لەسەر لوتکەی چیاکانتەوە ئازادی دەنگ بداتەوە.

ئەگەر ئەمریکا بە شکۆیی بمینێتەوە، ئەگەر بە سەرفرازیی بمینێتەوە، دەبێ لەسەر هەورازییەکانی نیوهامشایرەوە ئازادی دەنگ بداتەوە، دەبێ لە بنسلفانیاوە ئازادی دەنگ بداتەوە.

با ئازادی لە رۆکی بەفرینەوە دەنگ بداتەوە!

با ئازادی لە لوتکەکانی کالیفۆرنیای سەرکەشەوە دەنگ بداتەوە!.

لەو شیوێنانەوە ناوەستین، با ئازادی لە چیای ستونی جورجیاشەوە دەنگی ئازادی بلەرێتەوە. با ئازادی لە چیاکانی لوکاوت تینیسیەوە بلەرێتەوە!.

با ئازادی لەسەر هەموو گردێک و بەرزاییەکی میسیسیبی، لەسەر لوتکەکانەوە دەنگی بلەرێتەوە. ئەگەر ئازادی لە گوندەکان و لە هەموو ولایەتەکان، لە ئاواییەکانەوە سەرهەڵبدات، ئەوە زووتر ئەو رۆژە بۆ هەموو نەوەکانی خودا بەرجەستە دەبێت، ڕەش و سپی و یەهودی و نەتەوەکان و پرۆتستانت و کاسۆلیک و هەموو ئاینەکان دەست لەناو دەست دەبن و سروودە رووحیە کۆنەکەی زنجییەکان دەڵێنەوە: لە کۆتاییدا ئازادبووین، سوپاس و رێز بۆ خودا .. ئێمە ئێستا ئازادین.

ئەو وتارە مێژوویيە لە 28ی ئابی 1963 لەسەر پایەی پەیکەری لنکولن لە واشتنۆن لە هەرێمی کولومبیا پێشکەشکراوە.

www.den
2/24/2008

ساندرسن بگ

مارتن لۆسەر کینگ و بزاڤی مافەکانی هەدەنی

مارتن لۆسەر:

ـ ئاشتی راستەقینە تەنیا نەمانی توندوتیژ نی یە، بەڵکو چەسپاندنی دادپەروەرییە.

ـ بەرگری ئاشتیانە، پێویست ناکات هێچ کەسێک و هیچ دەستەیەک پەنا بۆ هیچ دەستدرێژییەک ببات، کەسیش پێویست ناکات بۆ لابردنی ستەمی سەری پەنا بۆ توندوتیژی ببات.

ـ ژانی ناپێویست قوربانیـە، ژانـەكـە دەپێچرێتـەوە وەک چۆن بـەرگـەكـەری ئاشتیخواز هەستی پێدەكات، ئەوەش لە بوونی پەروەردەیی و گۆڕانەوە دێت .

ـ بەرهەمی ئاشتی ئاشتبوونەوەو دابینکردنی کۆمەڵگەیەکی خۆشەویستە.

هەر لە ساڵی 1956 تا مردنە خەماوییەکەی لە ساڵی 1968 مارتن لۆسـەر پێشەواو رابەری خەباتی ئاشتیانەی ئەمریکییە ڕەشەكان بـووە بـۆ وەرگرتنی مافە مەدەنیەكان و ژیانێکی کامـەرانتر. لـە رۆژانی خوێندنی لـە زانكـۆی بنسلفانیا لـە لاهـوت کـە لـە مامۆسـتاكانی نـاوو بـەرنامـەی خـەبـاتی غانـدی بیـست زۆر بـە کەسایەتیە سەرسام بوو، هەرچی کتێب لەسەر سیاسەتی ئاشتیانەو خەباتی غاندی هەبوو پەیدایکرد .

مارتن زووتر وتارەکەی مورهاوسی بەناوی وتارێک لەسەر یاخیبوونی مەدەنی خوێنـدبووە، ئـەو وتـارە کاریگـەری هـەبـوو بـۆ ناسینی خـەبـاتی وەسـتانی راگرتنی هاوکاری لـەگـەڵ رژێمێکـی دڕنـدە، ئـەو وتـارەی چـەنـدین جـار خوێندیتـەوە. لـە خوێندنی لاهوتا زۆری خوێندیتەوە، تا گەیشتووتە سەر بەرهەمـەكانی ماركسیش، لەوێ ناوەرۆکی نوسینەکانی لـەسـەر ئـازادی تاکـە کـەسـی بـەدڵ نـەبـووە، گومـانی لەسەر تێروانینەكانی لە مادیەتی سەرمایەداری و ستەمەكانی هەبووە.

لە غاندی ئەوە فێربووە کەوا خۆشەویستیەکەی مەسیح لە ناخی کـەسـەوە بـە ئاسانی بـۆ نـاو کۆمـەڵـیش دەچێتـە خـوارەوە، ناکۆکیـەكانی نـەژادی و نـەتـەوەكان ناهێلێت .

هێشتا مارتن کینـگ پێشکەشکردنی نامـەی دکتۆراکـەی تـەواونـەکردبـوو، لـە کەنیسەی دکستر دانەمەزرابوو کە لە منتگمری کێشەی جیاکردنەوەی نەژادی لە پاساكانی ناوشار روویدا.

له 17ی ئەیاری 1954 دادگای باڵای ولایەتە یەکگرتووەکان رایگەیاند:
دەزگاکانی پەروەردەیی نایەکسانی پێوەیە. لە ساڵی 1955 دادگاکە بڕیاری دا بە زووترین کات ئەو سیمایە جوداخوازییە هەڵوەشێنێتەوە .

کە لە ئازاری 1955 ژنێک رازی نەبوو لەناو پاسدا کورسیەکی بۆ پیاوێکی سپی چۆل بکات، ئەو کێشەیە گەیشتە دادگا، لەو رۆژەوە ئەنجوومەنی سیاسی ژنان بریاری دا وەک نارەزایی و پشتیوانی بۆ ئەو ژنە ڕەشە بۆ یەک رۆژ سواری پاسەکان نەبن. بۆ بەیانی رۆژی هەینی بوو، کەنیسەی دکستری بۆ دیدارێک دەستنیشانکرا، ئەو شەوە 40 کەسایەتی بەرزی ڕەشەکان کۆبوونەوە، لەویێ بڕیاریان دا رۆژی پاشی سواری پاسەکان نەبن، بۆ کێشەی هاتوچۆش لیژنەیەکیان دانا، پەیامی هاوکاری نەکردنی رژێمێکی دڕندە بەرزکرایەوە. ئەو پەیامە بەیانیەکەی لەناو خەڵکی دەنگی دایەوەو بانگەوازەکە بە جیدی وەرگیرا، ژمارەیەکی کەمی سپی نەبێ کەس سواری پاسەکانی شار نەبوون. دادگاکەش ژنەکەی بە 10 دۆلارو خەرجی دادگا سزادا. پارێزەرەکانی کێشەکەیان دووبارەکردەوە، بۆ ئەو داوایەش دکتۆر کینگ هەڵبژێردرا .

ئەو ئێوارەیە نزیکەی 5 هەزار کەس لە پێش کەنیسەی شەقامی هولت بۆ بیستنی وتارەکەی مارتن راوەستان، لەویێ رایگەیاند:

له سەرشۆڕی و جیاکردنەوە ماندوو بوین.

بۆ دژایەتیکردنی ئەو پرۆسەیە داوای نارەزایی لە پێناوی سەربەرستی و ئازادی کرد. ئامۆژگار و رێنماییەکانی لەبەر رۆشنایی خۆشەویستی کریستیانی و ئاشتیانەبوو. هەورەها وتی:

کەستان نەترسێت لە هەڕەشەکان باکیتان نەبێت، کەسیش ناچار ناکەم بەشداری ئەو نارەزاییە بکات، تکا دەکەم ویژدانتان بهێنە پێش چاوی خۆتان، ئەگەر بە کەرامەت و گیانی کریستیانیەوە ئەو پرۆسەیە بەرن بەرێوە،

مێژوونووسان لە داهاتوو دەنووسن، میللەتێکی مەزن هەبوو ـ میللەتی ڕەش ـ شێوەی نوێی کەرامەتی لە شادەمارەکانی شارستانی کرد. ئەوەشە ئەرک و بەرپرسیاریەتیەکی کۆڵنەدەرانەیە. لەوێ ڕالف ئابرنسی سێ پێشنیاری خستەروو، ئامادەبووان پێشنیارەکانیان پەسندبوو:

یەکەمیان، کارمەندانی پاسەکان بەرێزەوە مامەلەمان لەگەڵ بکەن.

دووەمیان، دانیشتن بە پێی کێ زووتر سوار دەبێت، ڕەشەکان لە پشتەوەو سپییەکانیش لە پێشەوە دەبێت.

سێیەمیش: با شوفێری ناوچە زۆرینەی زنجی، زنجی بن.

لە کتێبی بەرەو ئازادی باس لە شێوەی خەباتی ئاشتیانەی بزاڤەکەی کردووە، لە کۆبوونەوە هەفتانەکانییدا زۆر جەختی لەسەر بێ ئەخلاقی و ناپراکتیکی توندوتیژی دەکرد. پەیرەوکردنی ڕق ڕقی لێ پەیدا دەبێتەوە، توندونیژییش توندوتیژی لێدەکەوێتەوە. با ڕق و ناشیرینەکانیان بە چاکەو خۆشەویستیەوە وەڵام بدەنەوە. با هێزی مادە بە هێزی رووحەوە وەڵام بدەینەوە. ئێمە سەرکەوتنمان بە شکانی سپییەکان نازانین بەڵکو بە دروستکردنی دۆستایەتی و تێگەیشتنیان دەزانین. بە بینینی کینگ ڕەشەکان بەرنامەی ئاشتیخوازییان بۆ خەباتی بەردەوامیان بە ژیان و ڕێباز دەشوبهاند، ئەوەش هاوشێوەو هاوتەریبە بە پەیرەوەکانی کریستانیەت. بۆ هەنگاو بەرەو ئازادی کینگ شەش هەنگاوی لە فەلسەفەی ئاشتیانەی ناساند:

یەکەم: نابێ لەسەر بناغەی ترسەوە بێت، رەنگە هەڵچوونی مادی لە رووحەوە پێوە دیاربێت. بۆ وەستانی ئازایانە بەرامبەر ستەم شێوەی ئاشتی یە.

دووەم: بیر لە شکانی بەرامبەرەکەمان ناکەینەوە، بە پێچەوانە نزیک دەبینەوە تا کۆمەڵگەیەکی خۆشەویست بێتە کایەوە.

سێیەم: شەپۆلێک دژی بە خراپە بەرپابکرێت، نەک دژ بە خراپەکارەکان، چونکە شەڕەکە لە نێوان سپیپێست و ڕەشپێست نی یە، شەڕەکە نێوان ستەم و دادپەوەرەرییە.

چوارەم: ئەشکەنجە و ژانەکان بە سینگی فراوانەوە وەرگیرێت، بکەرەکانی سزا نەدرێن.

پێنچەم: پێویستە لە توندوتیژی مادی و نەفسی دووربکەوینەوەو لە جیاتی ڕق خۆشەویستی بچێنین.

شەشەم: خەباتی ئاشتییانەمان بە ئیمانەوە بەندەو راستیش لە کۆتایی هەر سەردەکەوێت .

بۆ جێ بەجێ ئەو بەرنامەیەو سوارنەبوونی پاسەکان ڕەشەکان چەندین کۆمپانیای تاکسیان بۆ هاتوچۆ تەرخانکرد، زۆریش بە پیادەیە کارەکانیا ڕاپەراند، ئەگەرچی حکومەت تاکسی و کۆمپانیای زۆری ناچارکرد یارمەتی ئەو نارەزاییە نەدەن، زۆریان بە وەرگرتنەوەی مۆلەتەکانیان ترساندن، یان تەئمینەکان نامینێت. کینگ رۆژێک ئوتۆمبێلەکەی لەسەرخۆ دەهاژووت، بەبیانۆی ئەوەی خێراییەکەی 40کم بووە لە جیاتی 30 کم مۆلەتەکەی وەرگیرایەوە، دیارە بە دوای کەوتبوون. لەو رۆژانەدا بە نارنجۆکێک هێرش کرابووە سەر ماڵەکەی خۆشبەختانە کەسیان بەرنەکەتبوون. کە مارتن بە پەلە گەیشتەوە ماڵەوە، خەڵکێکی زۆری بینی لەبەر دەرگاکەیان لە شێوەی نارەزاییەک کۆببونەوە، تووڕەو دەست بەچەک وەستابوون، هەمووی سارد کردنەوەو و داوای کرد چەکەکانی دەستیان فرێ بدەن و بگەڕێنەوە سەر ماڵ و کاسبی خۆیان و وتی: ئەو کێشەیە بە توندوتیژی چارەسەر ناکرێت، ئێمە توندوتیژی بە ئاشتی وەڵام دەدەینەوە، ڕق بە خۆشەویستی وەڵام دەدەینەوە. کە پارێزگار هاتە قسە، ئامادەبووان قسەکەیان پێبڕی، ئەویش ساردی کردنەوە. مارتن زۆریش هەڕەشەی دەکرایە سەر، بە تلفۆنیش زۆر قسەو

هەڕەشەی دەکرایە سەر. پاش ئەوەی بە نارنجۆکیش هێرشی کرایە سەرماڵەوەکە ئەو چەکی لە ماڵەوە دانەنا .

لەو کاتەی لە زانکۆی فیسک لە ناشفیل دەرسی دەوتەوە، داواکاری گشتی لە منتگومری فەرمانی دەستگیری کردنی بەرپرسانی ڕێکخراوی چاکسازی منتگومری بەبیانۆی پێشێلکردنی یاسایەکی کۆنی ولایەتەکە دەرکردبوو، بێگومان یەکێک لەوانە مارتن بووە، ئەگەرچی باوکی ئامۆژگاری کردبوو نەگەڕێتەوەو لەبەر چاوانی خۆی ون بکات، بەڵام ئەو گەڕابۆوەو گیرابوو. قازییەکە 89 کەسی بە تاوانبار گرتبوو، ئەویشی بە کفالەت ئازادکردبوو. پاشان سزاکەی کینگ بە 500 دۆلار یان 386 ڕۆژ گیران بە کاری قوورسی بۆ دەرکرا. داواکە لە دادگا نوێکرایەوەو لە 4ی حوزیرانی 1956 دادگای فیدرالی بڕیاریدا جیاکردنەوە لەبەرکارهێنانی پاسدا دەستووری نی یە. پارێزەرانی شارەکە بڕیارەکەی دادگایان ئیستئناف کردەوە بۆ دادگای باڵا، بەڵام لە کۆتایی ولایەتی ئالاباماو یاساکانی ئەو پرۆسەی پاسەکانیان بە نادەستووری ناساند .

چەندین کۆبوونەوە کرا بۆ ڕاهێنانی خەڵکە بە تێکەڵی سواری پاسەکانی شار ببن، خولی ڕاهاتنی ئاشتیانەی ڕەفتار کرایەوە، ئەو پێشنیارانە چاپکرا، وتەکانی نووسرانەوە وەک: بەقسەو بە کردەوە ئاشتیانە ڕەفتار بکە .

ئەوەندە شیرین و خۆشەویست بە خراپەکان بمژەو ناسک بە، دوژمنەکەت بکە دۆستی خۆت.

پێش جەژنی سەری ساڵ و پاش یەک ساڵ سوارنەبوونی پاسەکان قەشەیەکی ڕەشی منتگومری سواری پاسە تێکەڵاوکراوەکان بوو، ئەو دەستپێشخەری کرد. لە کانوونی دووەمدا چەندین کاری توندی ڕوویدا، بەڵام کینگ کۆششی زۆری کرد تا ئەو ڕەوشە بەئاسایی بڕوات و ساردییان بکاتەوە، بە

ئاشتی رەفتار بکەن، لەسەر بەرنامەی خاچ برۆن. ئەو کۆشش و تەگەرانە چەند هەفتەی خایاند تا رەوشەکە ئاسایی بۆوەو پاسە تێکەڵەکان کاری کرد .

کینگ بەهاوکاری چەند کەسایەتی تر کۆنگرەی سەرکردەکانی کریستیانەکانی خواروویان لە منتگومری گرت، بارەگاکەی لە ئەتلانتا بوو. داوایان لە سەرۆک ئایزنهاورکرد لە کۆشکی سپی کۆنگرەیەک ببەستریێت، کە زانرا سەرۆک بە پیر داواکەیان ناچێت، کینگ نوێژی بۆ ئازادی پێشنیارکرد، رێپێوانێکی بە ئامادەبوونی 37 هەزار کەس لە 17ی ئەیاری 1957 بەرەو کوتەلی یادگاری لنکولن لە واشنتۆن رۆیشتن .

لە یادی لەدایکبوونی لنکولن لە ساڵی 1948 کینگ 21 دیداری لە چەندین شاری سەرەکی خوارووئەنجامدا، ئەو دیدارانەدا بەناوی (ئێستا ئازادی) سازکرد. لە مانگی ئەیلولا بۆ سووکردنی کینگ لە ناو کۆشکی دادی منتگومری گیرا، لەوێ بریاری دا کەفالەت نەژمێرێت و سزاکە وەرنەگرێت، بەڵام فەرمانبەرەکان بەناچاری خۆیان پارەکەیان بۆی دا، تا باجدەرانی ئەمریکی خەرجی چواردە رۆژەکەی مانەوەی لە زیندان نەکێشن .

لە کاتێکدا ئیمزای لەسەر کتێبەکەیدا دەکرد ژنێک کلیلی پۆستە تیژەکەی دەستی بە توندی لە سینگی دا. ئەو بەو برینە توورە نەبوو، چاوەروانی نوژداری کرد تا تیغەکەی بۆ دەربهێنن، نووکە تیژەکەی تا دەمارەکانی خوێنی رووچوو بوو، لەو رووداوە وتبوویان بەیەک پژمینێ ئەگەری لەناوچوونی هەبوو.

لە شوباتی ساڵی 1959 مارتن لۆسەر کینگ بۆ حەج چووە هیندستان. بەگەرانەوەی لەو سەفەریدا سوورتربوو لەسەر خەباتی ئاشتیانەی. لە کانوونی یەکەمدا داوای هەڵکشانی پان و چڕی ئازایانەی هەلمەتی خوارووی بۆ یەکسانی کرد. لە ساڵی 1960 چەندین پێشەوایەتی چالاکی یاخیبوونی خوێندکارانی لە چێشتخانەکان بۆ یەکسانی و نەهێشتنی جیاکردنەوە کرد. لەگەڵ جیمس لۆسن لە

رالی، کارولاینای باکوور، بۆ بەرنامەی ئاشتیانە دیداری کرد، لیژنەی ڕێکخستنی ئاشتیانەی خوێندکارانی دامەزراند. لە یاخیبوونەکەی چێشتخانەکەی کۆگای ریتشی هەرێمی الاباما لەگەڵ 36 کەس گیرا، قازییەکە بە حکومی شەش مانگ کاری قوورسەوە زیندانی کرد. ئەوەش بە چەند رۆژ پێش هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی بووە، سەرۆک نیازی هەڵوەشاندنەوەی بڕیارەکەی هەبوو، بەڵام نیکسۆنی جێگرەکەی رازی نەبوو، لەبەرامبەر ئەوەش جۆن کیندی و رۆبرتی برای پەیوەندی تەلفۆنیان هەبوو بۆ ئازادکردنی کینگ، زۆریش وترا سەرکەوتنی جۆن کیندی لە هەڵبژاردنەکە نیازباشییەکەی بوو بۆ ئازادکردنی کینگ. ئەوی شایانی باسە جۆن کیندی بە جیاوازییەکی زۆر کەم لە هەڵبژاردنەکە بەسەر سەرۆک ئایزنهاور سەرکەوت .

لە ساڵی 1961 کینگ بە سەرۆکی (ڕێپێوانەکانی ئازادی) هەڵبژێردرا. بۆ پاراستنی (سوارەکانی ئازادی) لە توندوتیژی کینگ داوای لە دادوەری گشتی روبرت کیندی کرد زۆرترین ژمارەی پۆلیسی فیدرالی بنێریتە ناوچەکە. بیانۆی داواکەی ئەوەبوو: دیارە یاسا ناتوانێت یەک کەس ناچار بکات منیان خۆش بوێت، بەلام دەتوانێت رێ لە سێدارەدانم بگرێت. بۆیە کاروانەکانی ئازادی بزاڤی مافەکانی مەدەنییان لە زانکۆکانەوە گواستەوە گوندەکانی خواروو .

لە لقەکانی ئەلبانی و جۆرجیاوە داواکرا کۆشش بکرێت، پارکەکان کاری بۆ بکرێت جیاکردنەوەی نەژادی تێدا بەکارنەهێت. ئەوو رالف ئابرنسی لەبەر ئەوەی داوایان لێکرابوو ناوچەکە چۆل بکەن، ئەوانیش سەرپێچیان کردبوو، بۆیە لە کانوونی یەکەمی 1961 گیران. لە شوباتی 1962 بە سزای مادی یان بە گیرانی 45 رۆژ بەکاری قوورسەوە بەندکرابوون. ئەو زیندانی هەڵبژاردبوو، دووبارە کەسێکی نەناسراو پارەکەی بۆ دابوون .

لەو رۆژەوە کینگ داوای نارەزایی مەدەنی کرد، بەڵام کە هەزار کەسێک پۆلیسیان بە بەرد و شووشە بارانکرد، داوای رۆژی تۆبەو هەفتەی تەهجیدی کرد، لە شەوانی یەکەمەوە گیرانەوە، بۆ دوو هەفتە مانەوەو بریاری گرتنی راگیراویان کرد، کە ئازادکران هاووڵاتیان بەرنامەی خۆپیشاندانیان دارشتەوە، لەبەر هاوکاری بەردەوامیان لەگەڵ فیدرالیەت، داوایان لە کینگ کرد خۆپیشاندانەکە راگرن. ئەگەرچی هەلمەتەکەی ئەلبانی سەرکەوتنی نەبوو، بەڵام کینگ ئەوەی بە پرۆڤەو دەرسی تەکتیکی زانی، لەبەر زۆربوونی ژمارەی بەشداربوونیان لە هەڵبژاردنەکە کاریگەری خۆی دانا. هاووڵاتیە رەشەکان بەرەو پیری سیاسەتی ئاشتیانە چوون 5% بەرەو زیندانیش رۆیشتن. فرید شتلزوورت لە بزاڤی ئالابامای کریستانیەت بۆ مافەکانی مرۆڤ لە بیرمینگهامەوە داوای نەهێشتنی جیاوازی نەژادی کرد، بەڵام بە تووندی بەرپەرچدرایەوە. ئەوەی بەشداری سوپای ئاشتیانەی کردبووایە دەبوایە لەسەر ئەو نووسراوە ئیمزا بکات:

1. رۆژانە بە رێنمایی و ژیانی یسوع هیوا دەبینم.
2. ئەوەی لە پێش چاوانم ئەوەیە من دەزانم ئەوەی لە بیرمنگهام بۆ دادپەروەری و ئاشتبونەوەیە نەک بۆ سەرکەوتن.
3. دەرۆم و بۆ خۆشەویستی زارم دەکەمەوە، چونکە خودا خۆشەویستییە.
4. رۆژانە نوێژ دەکەم خودا هەموو بەشرییەت رزگار بکات.
5. بە شتە تایبەتیەکانم قوربانی بۆ رزگاریکردنی بەشرییەت بدەم.
6. پابەندی رەوشتی بەرزی دەبم بەرامبەر دۆست و دوژمن.
7. هاوکاری بەردەوامی خزمەتی هەموو کەس دەبم لێرەو لە هەموو جیهانا.
8. بە دەست و بە زمان و بە دڵ توندرەوەیی ناکەم.
9. پارێزگاری لە تەندروستی بەدەنی و رووحی خۆم دەکەم.

10. پابەندو گوێڕایەڵی ڕێنماییەکانی بزاڤەکەو سەرۆک دەبم لە کاتی هەموو چالاکییەکدا.

دواکەوتنی گرتنەکەی بواری خۆشکرد دیداری زۆرتر لە گەڵ ڕەشەکان بکات، هەستی بە بوونی یارمەتی قەشەکان کرد بۆ چاکسازی کۆمەڵایەتی. لە 6ی نیسانیدا 42 ئەندامی چالاک بە بیانۆی کۆبوونەوەی بێ مۆڵەت گیران. بارزگانە بچووکەکانی ناوشار دەوریان هەبوو لە گوشاری زۆرتر. لە کەنیسەکانیش نارەزایی دانیشتنی سەرچۆکانیان گرت. دانیشتنی ناو کتێبخانەکەش کرا، بۆ ناونووسین ڕێپێوان بۆ بەردەم شارەوانی کرا. زیندانەکان پڕ بوون. لەبەر ئەوەی بە خراپی مامەلە لەگەڵ دەزگاکان کرابوو، بۆیە لەسەر داوای دادگای ولایەتەکە مانیان گرت. سەرکردەکانی ئەو هەلمەتە لەگەڵ ئەوە بوون کینگ لە دەرەوە بێت و نەگیرێت، تا زۆرتر کۆمەک کۆبکاتەوە، بەڵام لە ڕۆژی هەینی مەزن گیرا، لە ژووری تاکە کەسی دانرا، خێزانەکی پەیوەندی بە سەرۆک کیندی کرد تا ڕەوشی ناو زیندانی چاک بکرێت. توانرا 50 هەزار دۆلاری بۆ پارەی کەفالەتەکەی کۆکرایەوە.

لە زیندانی بیرمینگهامەوە لەسەر پارچە کاغەزی بچووکەوە نامە ناودارەکەی بۆ ئەو قەشانە نووسی کە تاوانبارییان کردبوو بەوەی سەرەڕۆیی کردووەو کارەکانی زوو و پێش وەخت بووە. لەنامەکەیدا وتبووی من هاتووم ستەم لەسەر نەتەوەکەم هەڵگرم. پاش مانەوەی هەشت ڕۆژ لە زیندانا بەکەفالەت ئازادکرا، بریاری دا ناوی گەنجان بۆ ئەو هەلمەتە تۆماربکات. هەزارەها گەنجی کوڕو کچ ئاشتیانە هاتنە سەرجادە و زۆریش گیران.

لە کتێبەکەیدا نووسیبووی بۆ ناتوانین چاوەروان بین، بۆ سوپا ئاشتیخوازییەکەمان بە پێویست و ڕەوا نەزانن، ئەو سوپایەی پێکهاتوو لە کەسی تەمەن و ڕەگەزو تیرە جیاوازو هەتا کەمئەندامیش بگرێتەخۆ. کە زیندان پڕ بوون

(بول کونور) بەرنامەی توندی خستەکار، ئاوپرژێنی کرد، پۆلیس بە قامچی و سەگەکانیەوە بەربوونە گیانیان. ئەوەش نارەزایی سەرتاسەری لێکەوتەوە. لە 4ی ئەیار نائیبی گشتی نوێنەری بۆ دانوستان و ئارامکردنەوە نارد. لە 10ی ئەیار رێکەوتن لەسەر ئەوەی لە چێشتخانەو توالێت و ژووری خۆگۆڕینی کۆگاو شوێنی ئاوخواردنەوە جیاکردنەوەی نەژادی نەمێنێت. هەروەها بڕیاریش درا ڕەشەکان هەموو بڕیارێک دوور لە جیاکردنەوەی نەژادپەرستی بەیانگرێتەوە. هەموو گیراوەکان ئازاد بکرێت و دیداریش لەگەڵ سەرکردایەتی ڕەش و سپییەکان ئەنجامدرا. بەداخەوە نەژادپەرستەکان بۆ خۆشکردنی ئاگری ئاژاوە لە نیوەی شەوی شەممەدا، لە وەڵامدا نارنجۆکێکان گرتە ماڵی براکەی مارتن لۆسەر.

نامەیەک لەزیندانی بیرمینگهامەوە

و: ئایمن حنا حـداد

لە 15ی ینایری ساڵی 1999 حەفتا ساڵ بەسەر لەدایکبوونی مـارتن لۆسـەر (1929ـ 1968) تێپەرییوە.

بۆ ناسینی ئەو خەباتگێرو چالاکە گەورە رەشـەی ئـەمریکا چـەنـد دێرێـک لـە ژیـانی دەنووسـینەوە، ئەوەی خەباتی بەردەوام بوو تا لەلایەن پیـاوکی سپیپێستی نـەژادپـەرست لـە نیـسانی 1986 تیرۆرکـرا، کینگ نموونەی کەسایەتی دیاری بـواری مافـەکان مـەدەنی مـرۆڤ بـوو، لـە مـاوەی خـەباتیـدا 30 جـار گیراوە، نموونەو پێشرەوی خۆپیشاندان و نارەزایی دەربڕینی ئاشتیانە بووە بـۆ نـەهێشتنی جیـاوازی نێـوان مرۆڤی رەش پیَست و سپی پێست و ئەوانی تر لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا. کینـگ دەوری زۆر هەبووە بۆ پاراستنی کەرامەتی رەشە ئەفریقیە ئەمریکیەکان، دەوری زۆری بووە بـۆ بـەشـداری کـەنیـسە لەو خەباتە بۆ یەکسانی و دادپەوەری و ئازادی و گۆڕینی یاساکانی ولات. لەساڵی 1964، لـە تـەمـەنی 35 ساڵیدا خەلاتی نۆبلی ئاشتی وەرگرتووە. کینگ سێیەم کەسی رەش پێست بوو ئەو خەڵاتە جیهانیەی بەرکەوتووە، گەنجترین کەسیش بووە ئەو خەڵاتەی وەرگرتووە.

دەقی نامەکە:

هاورێیە کاهینە بەرێزەکانم :

من له زیندانی شاری بیرمینگهامەوه بەیانەکەی ئێوەم بینی، ئەوەی تێدا چالاکییەکانی منتان به شێتانەو دوور له راستی ناوبردووه. ئاگرین دەبێت ئەگەر وەڵامی ئەو رەخنانەی له بۆچوون و چالاکیەکانم دەکرێن نەدەمەوە، ئەگەر بەرسقی هەمووسان بدەمەوه ئەوه یارمەتیدەرەکەم به ژمارەیەکی کەمیان رادەگات، ئەوانەی رۆژانه دەگاته دەستم، ئەگەر واش بکەم ئەوه بواری کاری باشم بۆ نامینێتەوە. ئەوەی من دەزانم ئێوه پیاوانی چاکسازی راستەقینەن، له دڵسۆزییەوه ئەوانه دەکەن، بۆیه وەڵامی ئێوه دەدەمەوەو هیوام وایه وەڵامەکەم دەستەواژەی دروست و نیانی تێدابێت.

گلەییتان لەوەیه کەوا من بۆ له بیرمینگهامم ..!! بۆ دژایەتی هاتنی بێگانه دەکەن..؟ من بەشانازییەوه سەرۆکایەتی کۆنگرەی سەرۆکایەتی کریستیانی خواروم بەرکەوتووە، ئەو رێکخراوەیەش له ولایەتەکانی خواروو کاردەکات، له ئەتلانتاو جورجیا بارەگای هەیه، نزیکەی هەشتاو پێنج رێکخراوی له هەموو بەشەکانی باشووری هەبوو، یەکێک لەو رێکخراوانه، بزاڤی کریستیانی مافەکانی مرۆڤه له الاباما، به فەرمانبەران و سەرچاوەکانی پەرەوەردەیی و داریی لەگەڵ ئەو رێکخراوانەدا هاوبەشی و بەشدارییمان هەیه. پێش چەند مانگێک رێکخراوێکی ئێمه له الاباما پەیوەندی پێوەکردین بۆ بەشدارکردنیمان له بەرنامەیەکی کاری راستوخۆی ئاشتیانه، ئێمەش لەبەر خاترخۆشی ئەوان هاتین، له کاتی دیاریکراوو بەهاوکاری چەند یاریدەرێکەوه هاتم. من لەبەر پەیوەندی رێکخستنەوه هاتووم. بەڵام هۆکاری سەرەکی بوونم له بیرمینگهام، لەبەر ئەوەیه زۆرداری لێ یه .

پێغمبەران له سەدەی هەشتی کۆچی له گوندەکەی خۆیاندا باریان دەکرد، بەو وشانەوه (خودا وای فەرمووه) بەرێدەکەوتن و چەند شاران دەگەڕان. وەک چۆن (پۆلیس) ی پەیامبەر له گوندەکەی (تەرتوس) دەرکراو پەیامەکەی یسوعی گەیاندە ناوچه دوورەکانی جیهانی گریک و رۆمانی، منیش وەک پۆلیس

هیمای ئازادییم له دەرەوەی زێدی خۆم هەڵگرتووە، دانیشتووانی مکدۆنیا پێویستیان به یارمەتی من هەیە، بۆیان دەچم، من بڕوام به هاوکاری و هاوکاریگەری نێوان کۆمەڵگاکان و ولایەتەکان هەیە. ناکرێ به پشت کراوەیی له ئاتلانتا بژییم و چاوپۆش بم لەوەی له بیرمینگهام روودەدات، بوونی ستەم له هەر گۆشەیەکی ئەو جیهانه پێشێلکردنی دادپەروەرییه له هەمو جیهان.

ئێمه لەناو تۆڕێکی بەیەک بەستراودا دەژین، هەر کەسێک نارەحەت بکرێت، نارەحەتیەکەی لەسەر هەموومان کاریگەری دەنوێنێت، هەرگیز ئەوە قبول ناکەین، ئەو نارەزایی و بەدەنگهاتنه به دەستتێوەردان ناوبرێت. ناکرێ هیچ کەسێک له ولایەته یەکگرتووەکان لەناو سنووری نیشتەجێ خۆییەوە به نامۆیی بمینێتەوە. ئێوە دژی ئەو خۆپیشاندانەی بیرمینگهام راوەستان، بەداخەوە بەیانەکەتان ئاماژەی به هۆکارەکانی سەرهەڵدانی خۆپیشاندانەکانی نەداوە.

بڕوا ناکەم کەستان ئەوەتان لا پەسند بێت، به رووکەشی باس له ئەنجامەکان بکەن و هۆکارەکانی ئەو رووداوەی بیرمینگهام پشت گوێ بخەن، نازانم چۆن بوار دەدرێت هەیکەلی هێزی سپییەکان لەو شارو کۆمەڵگەیەدا رێگا خۆش بکات زەنجیەکان رەوشیان بگاته خۆپیشاندان و نارەزایی دەربڕین. هەموو هەلمەتێکی ئاشتیانه چوار هەنگاوی سەرەکی هەیە:

* دەستنیشانکردنی راستییەکانی بوونی ستەم.
* دانووستان.
* پاگژکردنەوەی خود.
* کاری راستوخۆ.

دیاره له بیرمینگهام بەو چواره هەنگاوەدا رۆیشتیووین، کەس ناتوانێ نکۆلی له بوونی ستەم و زۆرداری بکات لەو کۆمەڵگایەدا، ئاشکرایه رەشەکانی ئەو شارە، له هەموو ولایەته یەکگرتووەکان زۆرترین ستەم ونەژادپەرستی و نارەواییان

دەرحــەقكــراوە، تۆمــاری ڕەشــیان زانــراوە. لــە دادگاكانــدا زنجیــەكــان مامــەلــەی ستەمكاریان بەرامبەركراوە، لەو شارەدا كەنیسەی ڕەشــەكان ســوتێنراوە، زۆرتــرین خانووبــەرەی ڕەشــەكــان لێــرە تــەقێنــدراوەتــەوە، ئــەوەیــە ڕەوشــی نــارەوای ڕاســتیە تاڵەكان، بۆیە سەركردەی ڕەشــەكانی ئــەو شــارە پێشنیاری دانووستانیان لــەگــەڵ حكومەتی ئەو شارە كردووە، بە پێچــەوانــە كــەس نــەهاتووتــە وەڵام و دانووستانی ڕاستەقینەیان لەگەڵدا نەكراوە. لە دیسمبەری ڕابردوو بواردرا لــەگــەڵ بــەرپرسانی كەرتی ئابووری گفتوگۆ بكرێت.

لــەو دانووســتانەدا تــوانرا بــەڵــێ‌َن لــە چــەنــد بازرگــانێكی خــاوەن فرۆشــتگا وەربگیرێــت، ئــەو تابلۆیانــەی نووســراون، بــۆ كــەســی ڕەش نــی یــە بێتــە ژوورەوە، دابگرن. بەو بڕیارە باوكی بەڕێزمان (فرید شاتیلزورپ) و سەركردەكانی (بزاڤی كریستانی مافەكانی مرۆڤ لە الاباما) بە ڕەسمی خۆپیشاندانەكەیان ڕاگرت. پاش چەند مانگ و هەفتە دەرچــوو ئێمــە بوونــەتــە قوربانی و بــەڵێنــەكــان هیچیان جێ بەجێ نەبوون، ئەو تابلۆو نووسینانەی لــەپــێش فرۆشگاكان هــەڵگیرابــوون، دووبارە هەڵواسرانەوە، تابلۆ كۆنەكانیش وەك خۆی مابوونەوە.

دووبــارە وەك هــەمــوو جــارانی پێــشوو هیواكانمــان نــەهاتنــە دی و تووشــی نائومێدی بووینەوە. بۆیــە بــڕیارمانــدا ئــەوجارە، شــێوەیــەكی تــری خــەبات پــەیــڕەو بكەین، جەستەكانمان ڕاستوخۆ بخەینە پێشەوەی ئــەو خــەباتــە، كۆشش بــەردەوام بكــەیــن تــا كێشــەكــەمــان زۆرتــرو ڕوونتــر بخــەینــە بــەردەم كۆمــەڵگــەی نــاوخۆیی و نەتەوەیی. ئەو كارەش تەگەرەو زەحمەتی زۆربوو، بۆیە پێویستمان بە شووشتنەوەو پاككردنــەوەی خــودی خۆمــان بــوو، بــە چــەنــدین بــەرنامــەی تــوێژینــەوە دەراســەتــی بەرنامەی كاری ئاشتیمان پەیرەوكرد، چــەنــدی جار پرسیمان: تاكــەی بــەرگــەی زەبــری ئــەوان دەگــرین و دەســت نــەكــەینــەوە ...؟؟ ئایــا بــەرگــەی زینــدان و ئەشكەنجەكانی دەگرین ..؟؟ بڕیارمان دا لە وەرزی جــەژنــی قیامــەت بــەرنامــەی

کاری راستوخۆمان دەست پێ بکەین، ئەو کاتەو جەژنی لەدایکبوون بەرزترین رادەی بازارە، بایکۆتی ئابووری بەرنامەیەکی بەهێزی ئەو کارە راستوخۆیە، ئەو شێوەش بە مەزندەی ئێمە کاریگەری زۆری لەسەر فرۆشتگاکان دەبێت، رەنگە بەو هەنگاوە ملکەچی داواکانمان دەبن. لەبەر ئەوەی هەڵبژاردنی شارەوانی بیرمینگهام لە مارسی داهاتوو دەبێت، بۆیە بڕیارماندا بەرنامەی کاری راستوخۆکەمان دوابخەین. کە روون بۆوە مەفەوەزی مەدەنی (یوجین کونرو)، ناسراو بە (گا) دەنگێکی باشی هێناوە، بەرەو دەورەی کۆتایی لە هەڵبژاردن دەچێت، دووبارە کارەکەمان راگرت، بوارمان بۆ خۆشکرد، هەموومان چاوڕەوانی دەنگ نەهێنانی ئەومان دەکرد، زۆرجار کارەکەمان زۆر دواخست، بۆیە نەکرا چیتر کارە ڕاستوخۆەکەمان دوا بخەین .

رەنگە بپرسن:

بۆ کاری ڕاستوخۆ، بۆ ئەو هەموو خۆپیشاندان و مانگرتن و نارەزاییانە .؟؟

ئایا دانووستان باشتر نی یە..؟؟؟

ئێوە ڕاست دەکەن، دانووستان باشترین بوارو ڕێگایە، بەو ڕێگایە دەگەینە مەبەستی راستەقینەی کاری راستوخۆ. بەو بەرنامەیەمان تەنگژەو نائارامی پەیدا دەبێت و دەستەڵاتداران ناچاردەبن دانووستانمان لەگەڵ بکەن. بەو بەرنامەیەمان خۆمان دەکەینە واقیع و ناکرێ پشتگوێمان بخەن.

<u>بەشی دووەم :</u>

کە بانگهێشەی تەنگژە خولقاندن دەکەین، دەزانم ئەوەیان بەشێکی ناخۆشی بەرنامەی ئۆپوزسیونە، بەڵام من لەو تەنگژەو نائارامیە ترسم نی یە، دوو جۆرە تەنگژەیە هەیە، تەنگژەی ئاشتیخوازیش هەیە، بەرنامەی نائارامیش هەیە دروستکەرەو بۆ گەشەپێدانیش پێویستە.

سوقرات بۆ پێگەیاندنی کەسایەتی بەرزی پاککراوە لە کۆیلەیەتی و ئەفسانەگەریی و نیوەزانین و کۆتوبەند، بانگەوازی تەنگژەی هۆشی کردووە، ئێمەش بەو مەبەستە دەتوانین کۆمەڵگایەکی دوور لە نەژادبەرستی و بەرەو برایەتی مەزن و هاوژینی و هاوتێگەیشتن برۆین. بەو رەوشە تەنگ و ئاشووبەیە دەروازەی دانووستان دەخرێتە سەرپشت. منیش هاوسۆزم دیدارو دەمەتەقی باشترە، ئەو رەوشە ناڵەبارەی خوارووی خۆشەویستمان تێکەوتووە، لەناو دانووستانی خۆییەوە Monolgue دەناڵێت، پێویستی زۆری بە دانووستانی بەرامبەرو دوولایەن dialogue هەیە .

خاڵە سەرەکییەکانی بەیانەکەتان جەخت لەسەر ئەوە دەکات، بۆچی ئێمەو هاورێیەکانم لە بیرمینگهام لە کاتێکی ناشیاودا ئەو کارە دەکەن و دەپرسن:

بۆچی بواری ئەو دەستەڵاتە تازەیەی شارەکە نادەن ..؟؟ یەک وەڵام هەیەو ئەویش ئەوەیە ئێمە دەبێ ئەو دەستەڵاتە نوێیە هان بدەین، بەهەمان شێوەی دەستەڵاتە کۆنەکە گوشاریان بخەینە سەر، پێش ئەوەی دەست بەکاربن، با ئێمە دەستپێشخەری بکەین، ئێمە درۆ لەگەڵ خۆمان دەکەین، ئەگەر وا بزانین ئەو سەرۆک شارەوانیە نوێیە خۆشی و کامەرانی بۆ ئەو شارە فەراهەم دەکات. راستە بەرێز بوتویل لە بەرێز کونر نەرمترو خۆشترە، بەڵام هەردووکیان لەناو چینی نەژادپەرستییەکان، کار بۆ مانەوەی ئەو رەوشە دەکەن، هیوادارم بەرێز بوتویل عەقلانی بێت و دژایەتی بەرنامەی ئاوێتەیی رەگەزی نەکات. ئەوەش بێ گۆشاری دۆستانی مافەکانی مەدەنی نابێت. هاورێیان بەرنامەکانی ئێمە بێ گوشاری یاسایی و توندوتیژی ناهێتە دی. بەداخەوە ئەگەر سەیری لاپەرەکانی مێژووی کەمینە ژێردەستەکان بکەیت، هیچیان بە ئاسانی و بێ ماندووبون مافەکانیان دەست نەکەوتووە. زۆر رووی داوە تاکی کەس خۆی و ئارەزوومەندانە رووناکی دەبینن،

لە رەوشەکانی دوور لە راستی دادپەروەرانە وازدەهێنن. بەڵام دەستەو دەستەڵاتی زۆرینە لە تاکەکان زۆر بێ رەوشت ترن. لە ئەزموونەکانمان ئەوەمان بۆ ساخ بویتەوە کەسانی چەوسێنەر ئازادی نابەخشن، دەبێ چەوەساوەکان بۆ ئەو ئازادییە خەبات بکەن. بەڕاستی هێشتا من بەشداری کاری راستوخۆم نەکردووە، ئەوەش بۆچونی ئەوانە کە زۆر لەبەر ستەمەکانی نەژادپەرستی نەرووتاونەتەوە. چەند ساڵە من وشەی (چاورەوان بە) م پێ دەڵێن، بە هەموو ڕەشەکان، زنجییەکان دەڵێن چاورەرێ بە، ئەو وشەیە وەک بگرێی بە گوێیەکانمان وەنووساوە، ئەو وشەیە زۆرجار مانای (هەرگیز) دەگەیەنێت. وەک چۆن یەکێک لە یاساناسە باشەکانمان وتویەتی:

دواکەوتنی کاری راستەوخۆ، لەوە زۆرتر نکۆلییە لە ڕاستی. ئەوە 340 ساڵە ئەو مافە دەستوورییەی خودا بە ئێمەی ڕەوا بینیوە، ئێمە چاوەرێی دەکەین. میللەتانی ئەسیاو ئەفریقیا بە خێرایی فرۆکەی نەفاسە بەرەو ئازادی و وەرگرتنی سەربەخۆیی سیاسیان دەچن، بەڵام ئێمە بە خێرایی ئەسپ و عارەبانە دەڕۆین تا لەسەر مێزێک بتوانین قاوەیەک بخۆینەوە، بۆیە ئەوانەی دەرزی تیژی نەژادپەرستیان بەرنەکەوتووە، دەڵێن چاوەرێ بن !!..

کە بەچاوی خۆت دەبینیت، جەردە دڕندەکان دایک و باوکمان بە بێ دادگاو بێ هیچ رەوایەکی یاسایی، لە سێدارە دەدەن، بە هەوسی تایبەتی براو خوشکەکانمان دەخنکێنن، پیاوانی پۆلیس لەبەر چاوی هەمووماں کەسی ڕەش شەقباران دەکەن، دەیانکوژن، لە ناو ئەو بیست ملێون ڕەشدا زۆریان لەناو قەفەسی دادگادا دەناڵێنن، ئەوانیش لە خۆشیدا دەژین. زمانت بادەدرێت، لە تەلفزیۆنەوە مناڵە تەمەن شەش ساڵانەکەت دەزانێت لە ناوچەکەیان یاریگەیەک کراوەتەوەو ئەوانیش بۆیان نی یە بچن یاری تێدا بکەن...!! چاوت پڕ ئاو دەبێت کە باسی داخستنی یاریگاکان بە رووی مناڵانی (هیندییە سوورەکان) دا

دەکرێت. لە ئاسمانی بێگەردی منداڵەکانمان هەوری ڕقیان لا پەیدا دەبێت. کە ئەوان هەست بە کەماسی کەسایەتی دەکەن، کە بەرامبەرەکەی تاکی سپی ڕقی لا دروست دەبێت، کە منداڵە تەمەن پێنج ساڵانەکەت پرسیاری دەبێت، تۆش بەناچاری وەڵامی نادروستی بۆ هەڵدەبەستیت، کە دەپرسێت:

بابە بۆ کەسە سپییەکان بەو شێوە ناشیرینە مامەلە لەگەڵ کەسە ڕەشەکان دەکەن ..؟؟

کە بەناو ولاتدا دەسووڕیتەوە، لەبەرئەوەی هیچ هوتێلێک شەوانە راتناگرێت، بۆیە شەوانە لەناو ئوتۆمبێلەکەت دەمینێتەوە، رۆژانە بەو تابلۆیە هەڵواسراوەنە چەندین جار ڕیسوا دەکرێت. (سپی) (ملونەکان(،

کە ناوی یەکەمت (زنجی) و ناوەڕاستی (کوڕ)ە تەمەنت هەر چەند بێت، ناوی کۆتاییت (جون) بێت،

کە ناوی دایکت، یان ژنەکەت بەرێزەوە بانگ ناکرێت، رۆژانە ڕیسوا دەکرێت و شەوانە بێداربیت، دوارۆژت نازانی، مەترسی ناوەوەو نارەزایی دەرەوەت رووبەرووە، تۆ بەردەوام وەک (نەناسراوێک) هەست دەکەیت، بۆیە ئێمە ناتوانین چاوەڕوان بین. سەعاتێک دێ جام پڕ دەبێت و ناکرێ بەرگە بگریت، پیاوان ناتوانن بە ئاشکرا بەرەو بێئومێدی شووربېنەوە.

من هیوام،

برایان، ئینجا دەزانن سەبرمان نەماوەو پرۆژەکەمان دەبێ بێتە هەنگاوی جێبەجێ کردن.

دیارە زۆر نیگەرانن کە ئێمە یاساکان پێشێل دەکەین، دیارە ئەو نیگەرانیە ئاساییە.

له ساڵی 1954 بڕیاری دادگای بالا بۆ نەهێشتنی نەژادپەرستی دەرچوو، ئێمە هانی خەڵکمان دەدا ڕێزی ئەو بڕیارە بگرن، وا دیارە ئێمەبووین ئەو ساتانە ڕێزی ئەو بڕیارەکان نەگرتوو، ئێستا پەشیمان ببینەوە. حەقمانە بپرسین:

چۆن دەکرێ چەند یاسایەک پێشێل بکەیت و ڕێزی یاسا ڕاستیەکان بگریت، هەموو کەسێک دەبێ بەرپرسی ئەخلاقیشی هەبێت. ئەوەیان لەسەر یاساکانی زۆرداری و ستەمیش دەگونجێت، منیش لێرەدا پاڵپشتی قسەکەی ئوگوستینم کە وتویەتی: یاسای زۆرداری هەرگیز یاسا نی یە. چۆن دەکرێ یاسای دادپەروەرانەو یاسای ستەم لەیەک جیابکرێتەوە ..؟؟ یاسای ڕاستی دەستوورەو دانەرەکەی ئادەمیزادە، ئەو یاسایە لەگەڵ یاسای ئەخلاقی و یاسای خوداش دەگونجێت. یاسای ستەم و زۆرداریش دەرچوونە لە یاسای ئەخلاق. دەکرێ پەیڤەکەی قدیس تۆمای ئاکوینی بە نموونە بهێنینەوە: یاسای زۆردار یاسایەکی دەستکردی بەشرییەتە، لە ئەساسی یاسای سەرمدی و سروشتییەوە دوورە. هەر یاسایەک ڕێزی شکۆی کەسایەتی مرۆڤ بگرێت یاسایەکی ڕاستە، ئەوەی پێشێلی کەسایەتی بەرزی مرۆڤیش بکات یاسایەکی زۆردارییە. هەموو تشریعاتەکانی نەژادپەرشتی ستەم وزۆردارییە، چونکە رووح دەشێوێنێت و کەسایەتی لەکەدار دەکات. ئەوانەی پەیرەوی دەکەن بەنارەوایی هەست بە شکۆ دەکەن، ئەوانەی تر هەست بە ژێرکەوتوویی دەکەن. نەژادپەرستی بە واتەی فەیلسوف مارتین بوبر، گۆڕینی پەیوەندی (من ـ تۆ)، بە پەیوەندی (من ـ شت)ە، ئەوەش پلەی کەسەکان بۆ پلەی شتەکان دادەگرێت. کەواتە نەژادپەرستی لە رووی سیاسی و ئابووری و کۆمەلایەتیەوە بۆگەن نی یەو بەس، بەڵکو تاوان و هەلەی ئەخلاقیشە، بول تیلیتش تاوان و نەژادپەرستی وەک یەک تەماشاکردووە. من داواکارم هەموو لایەک بڕیارەکەی ساڵی 1954 ی دادگای بالا پەیرەو بکەن، چونکە لە رووی

ئەخلاقیەوە ساخە، دەکرێت دژ بە بڕیارەکانی نەژادپەرستیش بەوەستین چونکە بڕیارێکی بۆگەنی ئەخلاقیە .

با نموونەی زۆرتر لەسەر یاسای ڕاستی و یاسای زۆرداری بهێنینەوە. یاسای زۆرداری لەسەر کەمینە بە نارەوا دەچەسپێت، هەمان یاساش لەسەر زۆرینەکە پەیرەو نابێت، ئەوەشیان جیاکردنەوەیە. بە شێوەیەکی تر یاسای ڕاستی دەستووری زۆرینە کەمینە ناچار دەکات پەیرەوەی بکەن، هەورەها زۆرینەکەش ئامادەیە پەیرەوی بکات.

با نموونەیەکی ترتان بۆ بهێنمەوە. ئەو یاسایەی کەمینە لەبەر ئەوەی ناتوانن بەشداری دەنگدانی بن، ناتوانن هاوکاری دارشتن و هەمووارکردنی بن، یاسایەکی زۆردارییە. چۆن بڕوا دەکرێت ئەو یاسایەی لە الاباما، سەبارەت بە نەژادپەرستی دەرچووە دیموکراسی بێت، ئەگەر چەندین سوورانەوەو فرت وفێل کراوە تا زنجییەکان دەنگ نەدەن، لەهەندێ پارێزگادا یەک زەنجیش بۆ دەنگدان ناونووس نەکراون، ئەگەرچی دانیشتووانیان زۆرینەی زنجییەکانن. بۆیە بەو یاسانەی لەو رەوشەدا دارێژرابن دیموکراسین. ..؟؟ بۆ نموونە من لێرە گیرام، گوایە لەبەر ئەوەیە من نیازی خۆپیشاندانی بێ مۆلەتم هەیە ..؟؟؟ ئەگەر بەندێکی یاسای هەبێت بۆ وەرگرتنی مۆلەتی رەسمی بۆ خۆپیشاندان و مانگرتن، ئەوە ڕاستە، بەڵام یاساکە ناوەڕۆکی لەسەر نەژادپەرستی و قەدەغەکردنی خۆپیشاندان و کۆبوونەوەی ئاشتیانەیە بەپێی هەمواری یەکەمی دەستوور دانراوە. هیوادارم ئێوەش هەست بە نەژادپەرستیەکە بکەن وەک چۆن من ئاماژەی پێدەدەم. من داواکارم بە هەموو شێوەیەک لە جێ بەجێ کردنی ئەو یاسایانە خۆتان راگرن، دژیشی بن، با وەک ئەوان بکەین، ئەوانەی نەژادپەرستی بەرنامەیانە، ئەوەی بە ئاشکراو بە خۆشەویستییەوە ئەو یاسایە پێشێل دەکەن بێگومان دووچاری کێشەش دەبێتەوە، ئامادەیەشە سزاکەشی وەرگرێت. ویژدانم

ئەوەی بۆ سەلماندووم کەوا ئەو یاسایانە نادروستە، ئێمە دژی دەبین تا ئەوانیش ویژدانیان بجولێتەوەو هەست بە نارەوایی ئەو یاسایە بکەن، ، تا ئەوان هەست بکەن،ئێمە دەڵێن یاساکانیان نارەوایی زۆری پێوەیە، سزای ئەو بۆچوونەشمان ئەگەر زیندانیش بێت بەشانازییەوە وەردەگرین. ئەو کەسانە بەو هەنگاوەمان لەناخەوە یاساکان پەیرەو دەکات.

کە شدرک و میشک یاساکانی نبوخژنسریان رەخنەکرد، ئەو نارەزاییەیان بە یاسایەکی ئەخلاقی زانی، هەروەها هەمان رووداویش لە رۆژانی سەرەتایی کریستیانیەکانیش بووە. ئەوانەی دەبوونە خۆراکی شێرە برسییەکان و چەند ئەندامێکی جەستەیان دەبڕایەوە، بەو یاسایە ستەمدارییانەوە دەیانناڵاند کە ئیمپراتۆریەتی رۆمانی دایرشتبوون. نابێ ئەوەمان لەبیر بچێت ئادولف هتلر ئەوەی دەرحەق بە جوولەکە کردی چەسپاندنی یاسابوو، ئەوەی شۆرشگێرانی هەنگاری لە ولاتەکەیان کردیان کارێکی دژ بە یاسابووە. بەرامبەر ئەوەش ئەوەی هاوسۆزی بۆ جوولەکان هەبوو، بێ یاسایی نوواندووە. ئەگەر ئەو دەمە من لە ئەلمانیا ژیابوام بەگەرمی پشتیوانی جوولەکەم دەکرد. ئەگەر لە ولاتێکی شیوعیش بم، ئەو ولاتەی ئاینی کریستیانی، بە بەرنامەی تر دەگۆڕی، من دژی ئەو یاسایە دەبووم، کە لەو ولاتەدا دژ بە ئیماندارانی ئەو ئاینە پەیرەو دەکرێت.

هاورێیانی کریستیان و جوولەکەم، من دان بە دوو شتدادەنێم. یەکەمیان، من بەرامبەر میانرەوەکانی سپیپێست گلەیی و بۆچوونم زۆرە، بەداخەوە لەو دواییەدا گەیشتمە ئەو بڕوایەی تەگەرەی زەق و گەورەی بەردەم زنجەکان بەرەو ئازادی ئەنجوومەنی هاوڵاتیانی سپیپێستەکان و ئەندامانی کۆمەڵەی (کوکلوکس کلان، نەژادپەرستی سپییەکان) نی یە، بەڵکو میانرەوەکان زۆرتر تاوانبارترن، چونکە ئەوان زۆر لایەنگیری یاسان و داد پەیرەو ناکەن و پشتیوانی ناکەن. ئاشتی سلبی (ئەوەی توندی و گرژی کەمە) لە ئاشتی ئیجابی (ئەوەی دادی تێدایە) بە

باشتری دەزانن، ئەوان بەردەوام دەبێژن: ئێمە هاوسۆزیین لە سەر مەبەستەکەت، بەڵام لەسەر شێوەکانی کاری ڕاستوخۆکەتان رازی نین. ..!! بە شێوەیەکی باوکانەی سەروو داوا دەکەن و ئامۆژگاری زنجییەکان دەکەن تا ماوەو کاتێکی گونجاو راوەستن، بەو شێوەیە تاکەکان ئازاد دەبن. تێگەیشتنی رووەکی و کالی ئەوانە زیانبەخشترە لە بەرنامەو مەبەستی نیازخراپەکان. رازیبوونی ساردو نەرم گەمەیەکی خراپترە لە دژایەتیەکی رووتی ئاشکرا!.

پێم خۆشە ئەو میانڕەوە سپیپێستانە بزانن یاسا یان رژێم بۆ دادپەرەوەیی دانراوە. ئەگەر بۆ ئەو مەبەستە نەبێت، ئەوا پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی دەوەستێنێت، حەز دەکەم میانڕەوە سپیپێستەکان ئەوە بزانن ئەو تەنگژەی خوارووی ولات ئەو ئاشتی سەلبیە بۆگەنە دەگۆرێت، بۆ ئاشتی بەردەوامی نەگۆڕ، تێدا کەسەکان رێزی دەگیرێت و کەرامەتی پارێزراو دەبێت. ئێمەش کە لەو بەرنامەیە کۆشش دەکەین، هۆکاری ئەو توندوتیژییە نین، ئێمە هاتووینەتە سەرەوەی ئاڵۆزییە زیندووی شاراوەکە. ئێمە مەسەلەکە ئاشکرا دەکەین و جوان دەیبینین و چارەسەریشی بۆ دەدۆزینەوە. لە بەیانەکەتاندا نووسراوە، گوایە بەرنامە ئاشتیەکەمان توندوتیژی بەرپادەکات، ئایا ئەو بۆچوونە ڕەواو ڕاستە ..؟؟

ئەوەیان وەک ئەوە وایە کەسێکی پارەدار، ئەگەر پارەی دزرا، بەوە گوناحبار بکرێت، لەبەر ئەوەی پارەی هەیە بۆیە دزی لێکراوە ..؟؟؟

ئەوەش وەک ئەوەیە، چونکە سوقرات باسی ڕاستی و توێژینەوەی فەلسەفەیی کردووەو راستی وتووە، بۆیە خەڵکەکە ناچاریان کرد ژەهر بخوات ..؟؟

وەک ئەوەش نی یە کە حەزرەتی مەسیح گیانی خۆی بۆ ویستی خودا تەرخانکرد، بۆیە لە خاچ درا..؟؟

من ئەوە بە هەلە دەزانم کەسانی فیداکارو کۆششکار راگریت، ئەوانەی بەرەو چەسپاندنی بەندەکانی ڕەوای دەستووریی بۆ مافەکانیان کاردەکەن، بەبیانۆی

ئەوەی ئەوەیان توندوتیژی بەرپادەکات، ئەوەشە دادگای دەستووری بەردەوام داوای دەکات. دەبێ کۆمەڵگا دزراوەکە بپارێزێت و دزەکەش سزا بدەن.! هیواداریشم میانڕەوە سپیپێستەکانیش واز لە بیرۆکەی خورافی زەمەن و چاوەڕوانی بهێنن لە پەیوەندی خەبات و ئازادی. لەو نزیکانە نامەیەکی برادەرێکی سپیپێستم لە تکساسەوە پێگەیشت، لەنامەکەیدا هاتووە:

هەموو کریستیانیەک دەزانی رۆژێ دادێ پێست ڕەشەکان بە مافەکانیان دەگەن، بەڵام پەیامەکەی کریستیانیەت دوو هەزار ساڵی دەوێت تا هەمووی جێبەجێ دەبێت، رێنماییەکانی مەسیح کاتی زۆری دەوێت تا دەگاتە سەر زەوی. ئەو جۆرە هەڵوێستانە بە شێوەیەکی خەمناکییەوە لە زەمەن گەیشتوون، لە مەفهومی ناهوشیارییەکی نامۆوە دیارە، کەوا لە شەپۆلی زەمەنەوە دەوەشێتەوە، بێگومان رۆژێ دادێ ئەو ژانانە چارەسەر دەبن. بەڕاستی زەمەن شتێکی بێلایەنەو دەکرێ بە هەردوو شێوەی بنیاتنەرو ڕوخێنەر لێکبدرێتەوە. من دڵنیام ئەوانەی نیەتیان باش نی یە، ئەو زەمەنە زۆرترو گەرمتر لەوانەی نیەتیان باشە بەکاردەهێنن. لەو نەوەیەدا چارەنووسمان وایە خەم لە هەست و کاری نیەت خراپەکان ناخۆین و بەس، بەڵکو بێدەنگی و بێ هەڵوێستی ئەوانی تریش زۆرمان دەترسێنن. ئەگەر کۆششی بەردەوام نەبێت و هاوکاری خوداشی هاوشان نەبێت، ئەوە لایەنی سستی کۆمەلایەتی زەمەن لایەنگیری ئەوان دەبێت.

پێویستە ئێمە زەمەن داهێنەرانە بۆ کاری راستی بەکاربهێنن، دەزانم کاتی ئێستا گونجاوە بۆ داواکردنی ئەو دیموکراسیەی بەڵێنمان پێداراوە، تا بۆ برایەتی کاربکەین. کاتی ئەوە هاتووە سیاسەتی نەتەوەییمان لە ناو ژانەکانی نەژادپەرستی بکەینە بەردی پتەوی کەرامەتی مرۆڤایەتی . ئێوە بەرنامەو چالاکیەکەمان بە توندڕەویی ناساند. من لە نێوان دوو هێزو دەستەی زنجییەکان خۆم دەبینمەوە. توێژی یەکەم، ئەوانەن کە لە گەڵ جیاوازی نەژادی گونجاون و کەسایەتیان

رووتـاوەتـەوە، ئاویتـەی ژیـانی رۆژانـەبـوون، ئـەوانـە سـوودیان لـە فێربـوون و کارپـەیـداکردن وەرگرتـووە، سـوومەنـدن لـە بـازار بۆیـە لـە ژانـی ئـەو رەوشـەی زنجییەکان ناپێچنەوە.

هێـزی دووەمـیش زۆریـان سـتەم بـەرکـەوتـووە، ئـازارو تونـدییان لـەگـەڵ بەکارهاتووە، لەبەر ئەوەیە لە پانی ودرێژی ولاتا پەنا بۆ توندوتیژی دەبەن، ژیانیان لە مەترسییدایە، ئەوانە لەناو زۆربەر نەتەوەکان بوونیان هەیـە، تونـدترین بـزاڤیش بزاڤی ئایجی محمدی ئیسلامیە. ئەو بزاڤە بە زۆری ستەم و بـەردەوامـی زۆرداری گەشەی کردووە. زۆریشیان ئیمانیان بە ئەمریکا نـەمـاوە، لـەسـەر کریـستانیەتیش ساردبوونەتەوە، کەسی پێستسپییش بە شەیتان دەناسن، ئـەوانـەش چـاک نابێـت. کۆششم کرد تا لە نێوان هەردوو توێژ بم. باشترین بوارو بەرنامەش بۆ پێگەیاندن میللەتەکـەمـان خۆشـەویـستی و نـارەزایی ئاشـتیانەیـە. مـن شـکوری خـودا دەکـەم، چونکە رێگاو پـەیـامی ئـەو شـەڕو تونـدوتیژی نـی یـە، بـە کاریگـەری کـەنیـسەکـان ڕەشەکان ئەوەیان لا باشە بـۆ خـەبـات و کۆشـش. ئـەگـەر سیاسـەتـی فـەلـسەفـەی ئاشتیانەمان پەیڕەو نەکردبایە، لە شەقامەکانی خـواروی ولات خـوێن دەرۆیـشت. پێستسپییەکان دژایەتیمان بکەن، ئێمە بەو سیاسەتەی خۆمان وەڵامیان دەدەینەوە. تـا ولات خـوێنی زۆری تێـدا نـەرژێت و ملیۆنـەهـا پێـشترەشـەکـان بـۆ دۆزینـەوەو فـەراهمکردنـی ئاشـتی و خۆشـگوزەرانـی نـەگـەڕێنـەوە سـەر رەوشـە نـەتـەوەییـە تونـدەکانیـان، پێویـستە هـەموومـان کـاری ئاشـتیانە گـەشـەدار بکـەیـن. هـەمـوو چەوساوەیەک بە چەوەساوەیی نامێنێنەوە، رۆژێ دێ خـۆری ئازادییـان هـەڵدێـت. یەکسانی و ئازادی ژیان لە یەکەم رۆژی بوونەوەرەکاندا هاتووە، ئەوانیش چاویان لـەو ئازادییـە، چاویـان براکـانی ئـەسـمەرو زەردی ئاسـیاو ئـەمریکـای خـواروو و ئەفریقیاو ولاتانی کاریبی دەبنێت، چاویان لە بەڵێنی چـاروەڕوانکـراو و بـەڵێنـەکانی ئەو رۆژگارو چەرخەیە. ئەو کاروان و خۆپیشاندانانە بۆ ئەوەیە تا زنجییەکان ناخی

پڕ حەسرەتیان بەتاڵ بکەن. ڕاستییەکی هەستیاریش هەیە ئەگەر ئەو پەیام و بەرنامە ئاشتیانە سەرنەگرێت و وەڵامی پۆزەتیف وەرنەگرن، ئەوە ڕووداوەکان ڕووی شەڕەنگێزیش وەردەگرێت. ئەوەیان ڕاستیەکی مێژووییە.

من داوام لە میللەتەکەم نەکردووە نارەزایی و نارەواییەکانی سەرتان کۆتایی پێبهێنن، من ویستوومە ئەوەندە بڵێم، ئەو ڕەوشە نالەبارە بەرەو کاری ڕاستەوخۆی ئاشتیانەیان دەبات. ئەوەی من پەیرەو و داوام کردووە بەداخەوە بە توندڕەو ناوی دەهێنن، بەڵام وام لێهات ئەو نازناوە بە ئاسایی وەرگرم، لە ناوەکە راهاتم، ئەدی ڕۆژانێک مەسیح بەرەو خۆشەویستی توندڕەو نەبوو کە دەیووت:

دوژمنەکانت خۆش بوێت و چاکە بە ڕووی ئەوانەی ڕقیان لێتان دەبێتەوە بکەن، ئەوانەی دەتانچەوسێنەوە.

ئایا عامووس توندڕەو نەبوو بۆ بەرژەوەندی دادپەروەری کە وتویەتی :

با قەزا وەک ئاو بڕوات، با دادپەروەرییش وەک زێ بڕوات و نەبڕێتەوە.؟؟؟

ئایا پۆلیس بۆ بەرژەوەندی بەشارەتی کریستیانیەت توندڕەو نەبوو کە وتی : ڕەوشتەکانی مەسیح لە جەستەمدا ڕوواوە ..؟؟

ئایا مارتن لۆسەر (باوک، و) توندڕەو نەبوو کە وتبووی :

ئەوە هەڵوێستەمە و ناتوانم بە پێچەوانەی بجولێمەوە .. خودایە یارمەتیمان بدە..؟؟ هەروەها جون بوینان کە وتویەتی:

تا دوا ڕۆژ ژیانم لە زیندانا دەمینێمەوە، دەبێ ویژدانم بروتێنمەوە ..؟؟

ئیبراهام لینکولن وتویەتی:

دەکرێ نەتەوەکەمان نیوەیان بە کۆیلەیی بژیین و نیوەکەی تری ئازادانە بژیت ..؟؟

تۆماس جیفرسۆن وتویەتی :

ئێمە راستیمان زۆر لە بن دەستە، کە هەموو کەسێک بە ئازادیی لەدایکبووە...؟؟

پرسیارەکەمان ئەوەیە ئێمە توندڕەویین، یان بە چە شێوەیەکی توندڕەوی پێناسەمان دەکەن. ئێمە بۆ ڕق توندرەویین ..؟؟ یان بەرامبەر خۆشەویستی توندرەویین..؟؟ بۆ پاراستنی ستەم .. یان بۆ بڵاوبونەوەی دادپەروەریی ..؟؟ ئەو سێ کەسەی لە چیا لە سێدارەدران، هەر لەبەر توندەڕوییەکەیان بووە، دووانیان لە خراپەو بەدکاری توندڕەوبوینەو لە چواردەورەکەیان بە نزمی و سووکس تەماشاکراون، کەسی سێیەمیش مەسیح بووە، ئەویش لەسەر داوای خۆشەویستی و ڕاستی و خێربووە، بەڵام ئەو لەلایەن دەوروبەرەکەی بە چاوی بەرزی ڕێزدارەوە سەیرکراوە. خوارووی و سەرانسەری ولات و جیهان هەمووی پێویستیان بە توندڕەوی بنیاتنەر هەیە.! هیوام زۆرە میانڕەوە سپیپێستەکان ئەو راستیە بزانن، من زۆر گەشبینم، بەڵام دیارە کەسی ئەندامی ڕەگەزی چەوسێنەر هەست بە ژانی گەلانی ژێردەستەو ماندوو ناکەن، نایانەوێت ستەمەکان ببینن. دیارە لە باشوور چەند کەسێک هەیە ئامادەیە لە مانای ئەو شۆرشە کۆمەلایەتیە بگەن. ئەگەرچی ئەوانە ژمارەیان کەمە، بەڵام لە ناوەرۆکدا زۆرن، لەوانە رۆلف ماکجیل و لیلیان سمیس و هاری جولدیین و جیمس ماکییرو دابس و ئان بردان و سارە باتون بویل، بە جوانی و گەورەیی باسی خەباتی ئێمەیان کردووە. لەوانە هەندێکیان لە ڕێپێوانەکاندا هاوشانمان رۆیشتن، لەناو زیندانی پیسی پڕ زیندەوریی مانەوە، بەدەستی دڕندەیی پۆلیسیش ئازاردران، بەناوی خۆشەویستانی زنجییە پیسەکان بانگیان دەکردن. ئەوانە بۆ کاری راستەوخۆ بەکاربوون و ئامادەییان تێدایە بۆ لە ناوبردنی نەخۆشی جیاوازی نەژادی. کەنیسەکانی سپیپێستەکان کەمتەرخەمی زۆریان هەبووە، ئەوانەی لە درزێکی باریکیشەوە رووناکیان بۆ کێشەکانمان هەبووە، خەباتی ئێمەیان لەبەرچاوبووە. دەستخۆشی لە کاهنی بەڕێز

ستالنجر دەکەم لەو راوەستانە کریستیانانەی پیرۆزەی رۆژی یەکشەممە کە بەخێرهاتنی زنجییە بەشداربووانی مەراسیمی ئەو تەقسەی کەنیسەیان کردبوو، کە لەسەر بنمای جیانەکردنەوەی نەژادی سازمانکردبوو، ئامادەببوون.

سوپاسی زۆرم بۆ سەرکردایەتی کەنیسەی کاسۆلیکی ئەو ولایەتە هەیە، لەبەر ئەوەی چەندین ساڵە لە کۆلیژی سبرینج هەنگاوی نەهێشتنی جیاوازی نەژادی نابوو. ئەگەرچی ئەو هەنگاوەی ئەو کەنیسەیە بەرز رادەگردەم، بەڵام زۆریش لە دەوری کەنیسە نیگەرانم، زۆر کەمتەرخەمیان هەبووە، بۆیە ئەو قسەیە دەکەم، چونکە من وەک قەشەیەکی ئەنجیلی هاوسۆزی کەنیسەم، لەناو باوەشیدا گەورەبووم و بە بەرەکاتە رووحیەکانی مەزن بووم، رەخنەش دەگرم لەبەر ئەوەی تا ماووم دڵسۆزیشی دەبم.

کە بە پێشەنگی نارەزایی سوارنەبوونی پاسی شاری مونتگومری لە ولایەتی ئالاباما دژ بە جیاوازی نەژادی دانرام، وام هەست دەکرد هەموو قەشەو پیاوانی ئاینی و کەنیسەکان حاخامە سپیپێستەکان هاوکاری بەهێزمان دەبن. بە پێچەوانە دژایەیتیان کردین، نەیانویست لە بزاڤی ئازادیخوازییمان بگەن، بیری سەرکردایەتیەکەیان شێواندین. زۆریان لە جیاتی ئازایەتی بێدەنگی و دوورەپەرێزییان هەڵبژارد، لە پشتەوەی پەنجەرە تاریکەکانیان بێدەنگ و بێهۆش مانەوە.

بەو خەونە تێکشاوانەوە وا هاتوومەتە بیرمینگهام. هیوام وایە دەزگا ئاینیەکانی سپیپێستەکان لە رەوایی کێشەکەمان بگەن، بە بایەخێکی ئەخلاقی قووڵەوە ستەمەکانی سەرمان بگەێنە لوتکەی دەستەڵات، بەداخەوە نائومێد مامەوە.

زۆرم لە سەرکردە رووحییەکانی خواروو زانیوە کەوا هانی هەوادارانیان دەدەن یەکێک لە بریارەکانی ئاوێتەیی نەژادپەرستی پەسند بکەن، چونکە ئەوەیان

بەشێکە لە یاسا، زۆریش پەرۆشی ئەوە بووم رۆژێک لە ماهینێکی سپیپێست ببیتسم، بە هەوادارانی خۆیان بڵێن:

ئەو بڕیارە جێ بەجێ بکەن، چونکە ئاوێتەبوون و تێکەڵبوون لە رووی ئەخلاقیەوە راستە، زنجییەکانیش برای ئێوەن.

لەناو ئەو ستەمە زۆرەی رۆژانە لە ڕەشەکان دەکرێت، بەچاوی خۆم قەشە سپیپێستەکان دەبینم بێدەنگن و تەماشا دەکەن، زۆردارییەکە دەبینن و ناجولێنەوە، بەکاری و رەوشتی دووروویيەوە هەڵسوکەوت دەکەن، بەو رووە سیمای تەقواش نیشان دەدەن. لەناو ئەو خەباتە بێووچانە بۆ نەهێشتنی ئەو زۆردارییە زۆریش گوێمان لە هەندێ قەشە دەبێت، ئەو کێشانە کێشەی ئاسایی کۆمەلایەتین و پەیوەندی بە ئاینەوە نی یە. زۆر کەنیسەش هەیە دەیانەوێت لەو ناوەندە ئاینیە دابڕێن، ئاینێک لەو جیهانە نامۆبێت، دابڕانێکی سەیری داناوە، دوور لە شێوەی ئەنجیلی لە نێوان لاشەو رووح و لە نێوان پیرۆزی و دونیایی.

لە دەڤەرەکانی ئالاباماو مسیسیبی و هەموو ولایەتەکانی خوارووی ولاتم تەی کردووە، لە رۆژانی گەرمی هاوینا، بە بەیانیان فێنکی پایزانە، بە درێژی و پانی رۆیشتووم، زۆرم چاوم لە کەنیسە جوانەکان بڕی، تاوەرە جوان و بەرزەکان سەرنجیان راکێشام، ئەو هەموو بینایە ئاینە نازدارانەم بینی، لەو گۆشانەوە لەبەر خۆمەوە دەمووت:

کێن ئەوانەی لەو پەرستگایانە خوداپەرستی دەکەن ..؟؟!

کێ خودای ئەوانە ..؟؟

ئەو دەنگانە لە کێ بوون، کە بارنتی قازی لە دادگا بە چەند وشەی پووچەڵکردنەوەو هەڵوەشاندنەوە، لێوەکانی بزوواند، (هەڵوەشاندنەوەی یاسای ولایەتەکان، ئاوێتەبوونی نەژادپەرستی). ..؟؟

له کێ بوون ئەوانە کە حاکمی والاس بە روونی و بە کورتی دژایەتی ئەو یاسایە راگەیاندو رق و نارەزایی چاند..؟؟

ئەوانە لە کێن، کە ژن و پیاوانی زنجییەکان داوای هەڵسانەوەو هوشیاریان کرد، بۆ رزگاری و ئازادییان لە زیندانە تاریکەکانەوە راگەیاند، بە رەوشتێکی بەرزەوە نارازیبوونیان نواند ..؟ بەڵێ ئەو پرسیارانە زۆر لە مێشکم دەزرینگێتەوە، بە نائومێدیەکی زۆرەوە، بەبێ خۆشەویستی قووڵەوە، زۆرجار گریاوم. من کەنیسەم خۆشدەوێت، چۆن دەکرێت من رێزی کەنیسە نەگرم. وەزعی من جیاوازە من پشتاوپشت کاهین بووم. بەراستی من کەنیسە بە جەستەی مەسیح دەزانم. بەڵام بەداخەوە چەندین جار بە پشتگوێخستنی باری کۆمەلایەتی ئەو جەستەمان زامدارکردووە، ترسی لێکترازان هەیە، (پابەندنەبوون بە رێنماییەکانی کەنیسە). ئەو رۆژگارە بەسەرچوو کە کەنیسە دەستەڵاتی بەهێزی هەبوو، کریستیانیەکان ئەو رۆژانە بەشانازییەوە بۆ ئیماندارییان ژانیان هەڵدەبژارد. ئەو رۆژانە کەنیسە تەنیا گەرماپێوەری زانینی بیرەکانی رای گشتی و سەرەتاییەکانی نەبووو بەس، بەڵکو رێکخەری گەرمایی بوو، بۆ گۆرینی بنچینەکانی کۆمەڵگا .

کریستیانە سەرەتاییەکان کە روویان لەهەر شارێ کردبایە، دەستەڵات و هاووڵاتیان شپرزە دەبوون، ئەو هێزەیان بە گێرەشێوەن و نامۆ دەزانی، بەڵام ئەوان بەردەوام رێیان کردو رۆیشتن، پەیامی فەردۆسی خۆیان بڵاوکردەوەو کۆڵیان نەدا، بۆ رێزگرتنی مرۆڤ کارو بەرنامەیان پەخشکرد، ئەگەرچی ژمارەیان کەم بوو، بەڵام بە بڕوا و پابەندبوونەکانیان زۆربوون. پشتیوانیان لە خوداوە، خەباتیان سەنگین بوو، بەوە کۆتاییان بە ستەمەکان هێنا، کۆمەڵکوژی و منداڵکوژەکانیان نەهێشت. بەداخەوە کەنیسەی هاوچەرخی ئیمرۆ لاوازەو دەنگی ناڕوات، پەیامەکەی پیرۆز نەماوەو کاریگەری لەسەر رەوشەکان نەماوە. کەنیسەکان دەوری یانەیەکی کۆمەلایەتی دەبینن و ئاگادارو بەرپرسی رووداوەکان نین، لە

سەدەی بیستەم هیچ مانای نەماوە. ئەو گەنجانەی من دەیانبینم لە کەنیسەکان وەرگەڕاون و هیوایان پێنەماوە. دیارە دەمەوێت دووبارە هیوا بە رووحیەتی کەنیسەی ناو کەنیسەکان بدۆزمەوە، ئەو کەنیسانە پاکن و هیوای ئەو جیهانە. سوپاس بۆ خوداش کەسانێ ماون هاوکارمان بن بۆ رزگاری و خەباتی بێووچان. لە هەوارە ئارامەکان دوورکەوتنەوەو لە شارەکانی ولایەتی جورجیا بەگەڵمان کەوتن. لە رێگای خوارووی خێراوە بۆ زۆر هەوار هاتن و بانگهێشتی ئازادی دەدەن. لەو خەباتەدا کەوتنە ناو زیندان، لە کەنیسەکان دەرکران. هاوکاری و هاورێیەتی قەشە گەورەکانیان لەدەست دا، بۆ سەرکەوتنی بڕوای پتەویان هاتن، بۆ شکاندنی رووی ناشیرینی خراپەکاری هاتن. هاتنیان مانای پیرۆزی ئینجلە لە کاتە ئەستەمەکان، لەناو تاریکی دوورا تونێلی رووناکیان لێدا. هیوام زۆرە کەنیسە ئەو تەنگاوییە ببەزێنێت. ئەگەر کەنیسەش بەهانامان نێت، من لەدوارۆژا کۆڵ نادەم. لەو هەنگاوەی بیرمینگهام ناترسێم، ئەگەر بە هەڵەش لێکبدرێتەوەش، لەو هەنگاوەو لە سەرانسەر ولاتا هەر سەردەکەوین. چارەنووسمان بە ئەمریکاوە بەستراوە، هەرچەند ناشیرین و ستەملێکراویش بین هەر ئەمریکا ئازادو سەربەست دەبێت.

پێش هاتنی کاروانی کۆچبەرە سەرەتاییەکان بۆ بلیمۆت ئێمە لێرە بووین، پێش ئەوەی قەلەمەکەی جیفرسون وشە گرنگەکانی سەربەخۆیی لەسەر لاپەڕەکانی مێژوو بنووسێتەوە، باب و باپیرانمان پێش یەک دوو سەدەو بە خۆرایی رەنجیان کێشاوەو کاریان کردووە. ئەوان بوون پاشاکانی پەموویان دروستکرد، بۆ گەورەکانیان کۆشکیان بنیاتنا، بەرامبەر ئەو رەنجەش ڕەزیل و سووک دەکران، بەڵام ئەوان نەوەستان، کاروانی پێشکەوتن و گەشەپێدانیان نەوەستا. بەو خەبات و بەردەوامیە کۆیلەتی کاری کردو نەوەستا، ئەوەی ئیمڕۆ بەربەرەکانێمان دەکات هیچی پێناکرێت، کەلتووری پیرۆزی نەتەوەکەمان و

ئیدارەی خودایی لە داواکانمان ڕەنگ دەداتەوە، لە کۆتاییدا دەمەوێ ئەوە بڵێم بەیانەکەتان زۆر نیگەرانی کردم.

زۆر سوپاسی پۆلیسی بیرمینگهامتان کرد، دەستخۆشیتان لە پاراستنی (ڕژێم) و (ڕاگرتنی توندوتیژی) کرد.

من گومانم لەوە هەیە ئەو سەگە پۆلیسیانەتان دیبووایە چۆن کەڵبەیان لە جەستەی کەسانی ئاشتیخوازمان گیرکردبوو، سوپاستان نەدەکرد، دەستخۆشیتان نەدەکردن. ئەوەی لەو زیندانانە دەرحەق بە زنجییەکان دەکرێ، ئەوەی بە ژنە گەنجەکانیان دەکرێت، ئەوەی بە پیرەکانیان دەکرێت، چۆن دەدرێنە بەرشەق و ئەشکەنجەمان دەدەن ، زۆریان دەرحەق دەکرێت سووکایەتیان پێدەکرێت، نانمان لێ قەدەغەدەکرێت (لە زیندانا)، ئەو دەمانەی تراتیلی نوێژمان دەکەین ئەشکەنجەکان دووبارە دەکەنەوە (ئەوەیان دووجار بەرامبەر ئێمەکردووە). من ناتوانم هاوکارتان بم بۆ ستایشی پیاوانی پۆلیس لە بیرمینگهام.! ڕاستە پۆلیسەکان تا ڕادەیەک بۆ ڕاگرتنی ڕژێم کاریانکردبوو، بەڵام لەبەرچاوی هەموو لایەک ئەوەیان بە توندوتیژی کردووە. مەبەستە لەوەش چی بووە...؟؟ ئەویش بۆ پاراستنی ڕژێمی جیاوازی نەژادپەرستی بۆگەن بووە.

ئەو چەند ساڵەی ڕابردوو بە شێوە ئاشتی خۆمان بە پاکی و بۆ مەبەست پاکیش خەباتمان درێژە پێداوە، زۆریش مەبەستمان بووە بۆ دەرئەنجامی ئەخلاقی شێوەی نائەخلاقیمان بەکارنەهێناوە، هەورەها زۆریش هەلەیە شێوەی ئەخلاقی بۆ پاراستنی مەبەستی ئەخلاقی بەکاربهێنین. دەکرێ بوترێت بەرێز کونرو پیاوە پۆلیسەکانی لە مامەلەکردنمان وەک مەفەوەز بریتشیت لە شاری النبی لە ولایەتی جورجیا زۆر توند نەبوون، بۆ هێشتنەوەی مەبەستە نائەخلاقیەکانیان لە ستەمی ڕەگەزی شێوەی ئاشتیانەی نائەخلاقیان پەیرەو کردبوو. وەک چۆن ت. س. ئیلیوت وتویەتی: خراپەکاری بۆ شتی ڕاست خیانەتی مەزنە. بریا بەیانەکەتان

دەست خۆشی لە زنجیە توورەکان کردبایە بۆ ئەو ئازایەتیەی نواندیان، بۆ ئەو خۆڕاگرییەی بەرامبەر ئەو هەڕەشەو ئیستفزازە زۆرەکان و ئەنجامدانی کارەکە بە پەیرەوێکی هێمنانە بوایە.

ڕۆژێ دێ پالەوانیەتی خەڵکی خواروو دەگێرنەوە، ئەو خۆڕاگرییەی بەرامبەر ئەو هێرشە توندە نارەواییەی کرایە سەریان و نەبەزین، ئەو هەستە جوان و پاکەی نوواندییان. لە مونتگومری لە ولایەتی ئالاباما ژنێکی تەمەن 72 ساڵ رازی نەبوو سواری پاسەکان بێت، دژی بڕیارە نەژتدپەرستیەکانیان وەستا، بە کەرامەت لەگەڵ میللەتەکەی راوەستا، کە لێیان پرسی تۆ چۆن ماندوو نابیت و بەرگەی رۆیشتنی پیادەیی دەکەیت و سواری پاس نابیت، لە وەڵامدا وتبووی:

پێیەکانم ژانیان دەبێت ... بەڵام رووحم مرتاحە.

پالەوانەکانمان لە خوێندنگاکانی ئامادەیی و کۆلیژەکان، کاهینەکانی ئەنجیل و پیرەکانی کەنیسەکان، ئەوانە چوونە زیندانیان لا باشتربوو و لە سەر مێزەکانی چێشتخانەکان نەجولانەوە، ئەوانە هەموو ویژدانی خۆیان ئاسوودەکرد. ئەو کوڕانەی خودا کە لەسەر مێزی چێشتخانەکان هێشتنەوە، داکۆکیان لە خەونی جوانی ئەمریکاکرد، داکۆکیان لە جوانی و پیرۆزییەکانی کەلتووری جوولەکەو کریستیان کرد، ئەوانە نەتەوەکەمانیان بۆ بیرەکانی دیموکراسی گێڕایەوە، ئەو بیرانەی باوکە رابەرو پێشەواکانمان بۆ داڕشتنی دەستوورو راگەیاندنی سەربەخۆیی هەڵیانکەندبوو.

هەرگیز نامەی وا درێژم نەنووسیبوو، لەبەر درێژییەکەی ڕەنگە کاتی گرنگی زۆرتان بگرێت. ئەگەر لە نوسینگەیەکی خۆش و ئارامدا بمنووسیبایە کورتتر دەردەچوو. پیاو چی بکات لەو زیندانە تەسکە بە تەنیایی بەناچاری نامەی درێژو بیری زۆر درێژو نوێژی زۆر درێژیش دەکات...؟؟

ئەگەر ئەو نامەیەم راستیەکانی تۆزێک قەبەکردبێت و سێبووری کەمی تێدابووە، داوای لێبووردنتان لێدەکەم. ئەگەر ئەوەی وتوومە ڕاستیەکانی سووک و ئاسان کردیتەوە، یان نیشانەی بوونی سێبووری پێوەیە تا وەک برایەک وەرمبگرن، داواکارم خودا بمبوورێت.

داواکارم کە ئەو نامەیەتان بەدەست دەگات ئیمانداریتان بەهێزبێت. هیواشم زۆرە وەک برایەکی کریستیان وەک کاهینێکی هاوڕێتان بەدیدارتان یەکە یەکەتان شادبم، نەک وەک سەرکردەیەکی داواکاری مافەکانی مەدەنی و داواکارێکی ئاوێتەبوونی نەژادی.

هیوام زۆرە ئەو هەورە تاریکەی جیاوازی نەژادپەرستی نەمێنێت. تەمی لەیەکنەگەیشتنی ئاواییە خنکاوەکانی خواروی ولاتمان بەرەوێتەوە. رۆژێکی نزیک ئەستێرەی خۆشەویستی و برایەتی بە جوانی لەسەر نەتەوەکەمان بدرەوشێتەوە.

بۆ کێشەی ئاشتی و برایەتی
دڵسۆزتان
مارتن لۆسەر کینگ جونیر

وەرگێڕ لە چەند دێڕێكدا:

لە 1955 لە شاری دێرینی (هەولێر) لەدایكبویمە.
ئامۆژگای تەكنلۆژیای بەغدام تەواوكردووە.
تا لە ولات دەرچووم فەرمانبەری شارەوانی هەولێر بووم.
لە ساڵی 1998 ەوە لە ولاتی سوید دەژیم.

چاپكراوەكانم ...

لە یادی سەد ساڵەی شارەوانیدا، 1985 كتێبی (هەولێر) م بە قەبارەی 365لاپەرە ئامادەو چاپكرد.
هەر لە شارەوانیدا لە ساڵی 1994 دا، 12 ژمارەی رۆژنامەی" هەولێر " م دەركرد.
كەلاوە .. 1991 ریپۆرتاژ / بۆ ئۆردوگاكانی دەڤەری هەولێر.
دیوەخانی فلێن ... رۆژانەو ریپۆرتاژە / لە 1999 لە رۆژنامەی " ئالای ئازادی " زەحمەتكێشان لە دە ئەلقەی درێژ بلاوكرایەوە.
هەولێر .. تا دبلن ! .. 2000 ریپۆرتاژ / زانكۆی ئازادی بەرلین.

بەغدا.. بۆ هەولێر ! .. 2000 ریپۆرتاژ / سویدو سلێمانی.
مەملەکەتی فارگۆنەکان ... 2001 ریپۆرتاژ / سلێمانی.
بەسەرهاتی دەریاوانێکی خنکاو .. 2001/ رۆمانی گابریل مارکیز، لە ژمارە 25ی گۆڤاری " ئاینده " ی سلێمانی بڵاوکرایەوە، وەک نامیلکەش بڵاوکرایەوە.
ده رۆژەکەی هەولێرم .. (11) وتارو ریپۆرتاژبوو / لە گۆڤاری (گوڵان) ی هەولێرو رۆژنامەی (کورد) لە ئوستراليا بڵاودەکرێتەوە.
رێگای دوورم بۆ ئازادی، نیلسۆن ماندیلا/ وەرگێران. لە هەولێر لە دەزگای موکریانی بڵاوکرایەوە.
سارد، یان گەرم .. (12) ریپۆرتاژبوو / لە رۆژنامەی (هەواڵ) ی سلێمانی لە یولیو 2001 ـ ینایری 2002 بڵاوکرایەوەو وەک نامیلکەش بڵاوکرایەوە.
فارگۆنەکان ..... ریپۆرتاژو بیرەوەرییە لە دەزگای بدرخان لە هەولێر بڵاوکرایەوە.
مەملەکەتی کەلاوە ... وتارو پێناسەی بیناسازی کوردییە وەک نامیلکە لە وەزارەتی رۆشنبیری لە هەولێر بڵاوکرایەوە.
کۆریا پێناسەو مێژووی کۆریای باشوور، لە خانەی وەرگێران لە هەولێر 2007 .
هولۆکۆست کتێبێکە لەسەر قرکردنی جولەکە لە ئەوروپا سەنتەری نما هەولێر 2007.

ئامادەی چاپە:

هەتان، چەند وتارێکە لەسەر بیناسازی کوردەواری، لە ساڵی 1988 ەوە ئامادەیە.

مەجبوور. .... سوید 2002

تەها حوسین .. نابینایەکی بینا و: سوید 2005

ئەنجیلا میرکل و: سوید 2007
مێزەرو گوڵ دیدی سەفیری فەرەنسابووە لە ئێران و: سوید 2007
سێکس وپۆلیتیک و: سوید 2007
جاک شیراک، نەناسراوەکەی کۆشکی ئالیزیا و: سوید 2007

کامیلیا .. راستیەکان بڵێ		و: سوید 2007
ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات		و: سوید 2007
ریتشستان		2008 سوید

بەهەشتی زیندان .. وتارو ریپۆرتاژە لە 1996ەوەو بەبەردەوامی دەمنووسی، ئێستاش گۆشەی (بریڤ) لە چەندین گۆڤارو رۆژنامەو ماڵپەرەکانا لەوڵات و دەرەوەی وڵات بڵاودەکەمەوە.

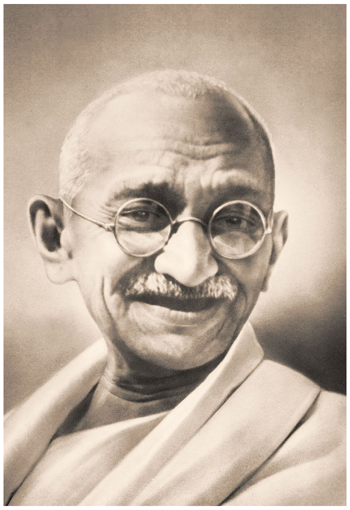

گاندیو فەلسەفەی ناتوندوتیژی

ئامادەکردنی: عەبدوڵلا خالید

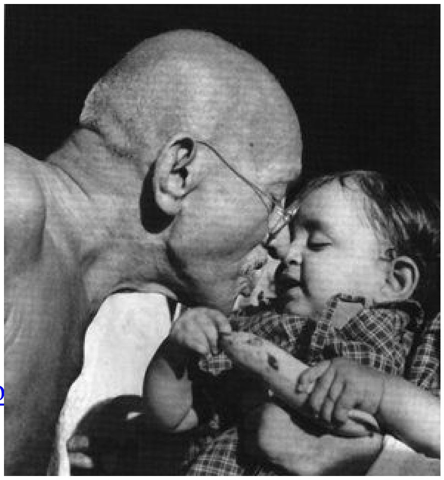

www.dengekan.co
2/24/2008

بڕیـــاروایه رۆژی (2)ی تـــشرینی یەکەمـــی ئەمـــساڵ ((2007)) لەســـەر بڕیـــار نەتەوەیەکگرتووەکان مرۆڤایەتی بۆ یەکەمین ساڵ ڕێز لە تێکۆشانی بێخوێنڕشتنی پەیامبەری ناتوندوتیژی وئاشتی (گاندی)بگرێتو، لەورۆژەدا هەموو ساڵێک چالاکی جۆربەجۆر لەپێناوی جیهانێکی ناتوندوتیژی ئەنجام بدرێت. ئەم چەند دێڕە وەکو ڕێزگرتنێک لەو ڕۆژەو لەپێناوی ژیانێکی باشتر نوسراوە.

چەند وێستگەیەک لەژیانی گاندیو تێڕوانینی بۆ ناتوندوتیژی

پارێزەر گاندی لە (2)ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1869 لە (پۆر بەندەر)لە ناوچەی (گاجارات) ی هیندستان لە خێزانێکی موحافیزکار کە باکگراوندێکی سیاسی دوورودرێژیان هەیە لە دایک بووە، لە رابردوودا باپیری و باشانیش باوکی سەرۆک وەزیرانی ناوچەی (پۆر بەندەر)بوون.

وەک لاوە هاوتەمەنەکانی خۆی لەوڵاتەکەیدا زوو چۆتە بنباری ژنهێنانو لە تەمەنی (13) ساڵیدا ژنی هێناوەو چوار منداڵی لەو خێزانەی هەبووە. لەساڵی

1888 بۆخوێندنی یاسا چۆتە لەندەنو لەسەرەتادا ویستویەتی وەکو هەرگەنجێکی ڕۆژهەڵاتی کە چووبێتە ڕۆژئاوا ژیانبەسەر بەرێت، بەڵام هەرزوو بالانسی خۆی وەرگرتۆتەوەو پەیوەست بۆتەوە بە خوێندنو ئاینەکەیەوەو بەردەوام لە هەوڵی زیاتر خۆرۆشنبیریکردندا بووە. ئەو کەسێک بووە کە پشتی بە خوراکی گیایی بەستووەو کۆمەڵەیەکیشی لەوپێناوەدا دامەزراندبوو.

وەختێک خوێندنی یاسای تەواوکردوو لەساڵی 1891 گەڕایەوە هیندستان هەستیکرد کە لەکاری پارێزەریدا ناگاتە ئامانج ولەگەڵ ویستی ویدا یەکناکاتەوە، ڕێگایەک نیە بۆ سەرکەوتن ،بۆیە دەمێک کاری عەریزەنووسی دەکات ،پاشان بەگرێبەستێک بۆ ماوەی یەک ساڵ لەگەڵ کۆمپانیایەکی هیندی روو دەکاتە (ناتال)لەباشووری ئەفریقیا بۆ کارکردن. لێرەوە بە سەرەتاکانی تێکۆشانی ناتوندوتیژی ئاشنا دەبێت.

گاندیوهاوسەرەکەی ساڵی 1893 گاندی وخێزانەکەی چوونە ناوچەی ناتال لە باشوری ئەفریقیا و دەستیبەکارەکانی کرد،لەوێدا ئاشنابوو بە ململانێی و تێکۆشانی ناتوندوتیژی.ناوچەکەی ئەو شوێنێکی کرێکاری بازرگانی بوو .کرێکاران دابەشببوون بەسەر سێ بەشدا: بەشێکیان عەرەبی موسڵمان بوون ،بەشێکی دیکەیان هندۆس بوون .سێیەمیشیان مەسیحی بوون، لەنێوانیشیاندا پەیوەندییەکی کەم هەبوو. هەر لەوێدا گاندی ئاشنابوو بەسیاسەتی ڕەگەزپەرستی حکومەتی باشووری ئەفریقیا کە ئەوکات هندستانو باشووری ئەفریقیا لەژێر دەسەڵاتی بەریتانییەکاندابوون. ئەو بەوە ئاشنابوو کە حکومەتی ڕەگەزپەرتی باشووری ئەفریقیا لەرێگەی دەرکردنی یاساو باجەوە فشاری زۆر دەخاتە سەر دانیشتووانی رەسەنی وڵاتەکەو ڕێگەگرتن لە هاتنی ئاسیاییەکان. لەو ماوەیەی لەوێمایەوە ماڵەکەی کردە شوێنی دیدار لەگەڵ تێکۆشەران و هاورێیانیداو هەژارەکانی کردە ئامانجی کاریو خۆی فێری کاری فریاکەوتن کردو داهاتەکانی هەموو بۆ ئەوکارانە

خەرج دەکرد واتا هاوکاریکردنی هندی و هەژارەکان. ئەو هەزاران عەریزەی بۆ رەشپێستەکان نوسی دژ بە دەسەڵاتی سپی پێستەکان. هەروەها رێکخراوی(کۆنگرەی هیندی) دروستکرد، بڵاوکراوەی (رای هیند)ی دەرکرد کە بە زمانەکانی ئینگلیزی و سێ زمانی ناوخۆیی هندی دەریکردو، لەگەڵ هاورێکانیدا چوونە دەرەوەی شارو ناوچەیەکیان بۆخۆیان دروستکرد بە ناوی (فینیکس) لەساڵی 1904. واتە دوای ئەوەی کە بڕیاری دا بمێنێتەوە لە باشوری ئەفریقیا.

مانەوەکەی بەهۆی ئەوەوە بوو کە دەسەڵاتداران بڕیاریاندا کە دەرفەت نەدەن بە هندییەکان بەشداری دەنگدان بکەن. بەهۆی شارەزای لەبارەی یاساکانەوە گاندی توانی داوای هندییەکان لە دەسەڵاتداران بباتەوەو بەشداری هەڵبژاردن بکەن. ئەو چەندین جار رووبەڕووی دەستگیرکردن بۆتەوە کە دواینیان لە ساڵی 1906 بوو بە هۆی تازەنەکردنەوەی مۆڵەتی مانەوە بە پێی یاسای نوێ کەبەیاسای ئاسیاییەکان ناسرا. بەرامبەر بەو یاسایە خۆپیشاندانی گەورەی هندییەکان دروست بوو ،چینییەکانیش چوونە ریزیان.،بەم هۆیەوە زیندانەکان پڕاوپڕبوون لە ئاسیایی. گاندی هندییەکانی هاندا کە شاندێک بنێرنە بەریتانیا بۆ گفتوگۆکردن لەبارەی داواکانیان.گاندی بۆ تێکۆشانی مەدەنی یاسایی دژ بە یاسا ئاسیاییەکە چەند مەرجێکی دانا:

*ئەگەر یاساکە جێبەجێکرا دەبێت بەشداری خۆپیشاندان بکات.

*پارە کۆکردنەوە بۆ سەفەری شاندەکە بۆ بەریتانیا.

*ژمارەی شاندەکە دیاریکراوبێت.

شاندەکە لەبەیتانیا چاویان کەوت بە وەزیری ناوچە کۆلۆنیالکراوەکان کە لەرووی شاندەکەدا بێزارە خۆی دەربڕی، بەڵام لەژێرەوە هانی دەسەڵاتدارانی ناوچەکەی باشوری ئەفریقیایدا کە یاساکە جێبەجێبکاتو خودموختاری پێببەخشێت. بۆیە یاساکە جێبەجێکراو گاندیو سەرکردەکانی دیکە

خۆپیشاندانەکان دەستگیرگرانو دواتر دەسگیرکرایەوەو، جارێکی دیکە لەساڵی 1908 زیندانی کراوو پاشان بەردرا. گاندیو یاوەرانی هەستیانکرد کەبوونەتە ئامانجی پۆلیس بۆیە بڕیاریاندا کە بەرگەی هەڕەشەو لێدانو برسێتی بگرنو پەنانەبەنە بەر توندوتیژی. دەنگوباسی ئازاردانی هندییەکان لە باشوری ئەفریقیا گەیشتەوە هیندستان. بۆی لەژێر فشاری خەڵکدا حالمی وڵات نارەزاینامەیەکی نارد بۆ باشوری ئەفریقیا لەوبارەیەوە. دۆخەکە وەکو خۆی مایەوە تا لەساڵی 1914 دەسەڵاتداران داوای یەکلاکردنەوەی کێشەکەیانکردو، بەشێوەیەک لە شێوەکان چارەکراو، تێکۆشانی ناتوندوتیژی لەوێدا وەبەرهەمهات. ساڵی 1915 گاندی گەڕایەوە هیندستانو دەستی کردەوە بە تێکۆشان لەلایەک رووبەڕووبوونەوەی کێشە کۆمەڵایەتییەکان کە توێژی پەسندنەکراوەکان(المنبوذین) توشی ببون کە گاندی بە (منداڵەکانی خودا)ناوی بردن، لەولاشەوە دژ بە داگیرکەری بەریتانی.

لە ئاستی ناوخۆ: لەبەرامبەر یاسای جیاوازیکردنو دانانی نوێنەری کەم بۆ پەسندنەکراوەکان لە هەڵبژاردنەکاندا، گاندی بڕیاری مانگرتن تا مردنی دا. ئەمەش لایەنەکانی ناچارکرد رێکەوتنی (بۆنا) مۆربکەن و نوێنەرایەتی پەسندنەکراوەکان زیادبکەن.

لەئاستی داگیرکەراندا: بەشێوەیەکی گشتی هەڵوێستی مەبدەئی وتووند بووە بەرامبەر بە داگیرکاری،بەڵام لەوتووندییەوە هەندێک جار نەرمی نواندووە وەکو قۆناغێکی تاکتیکی. بۆنموونە لەکاتی شەڕی یەکەمی جیهانی لەتەک بەریتانییەکاندابووە دژ بەنەیارانیان، هەر لەسەرداوای حاکمی بەریتانیش بەشداری کۆبوونەوەی سەربازی کردووە لە (دلهی) زۆرجاریش نەیارانی بەمانە تاوانباریانکردووە. بەڵام لە هەمان کاتدا لەساڵەکان 1918-1922 بەراشکاوی

زۆر سـوور بـووه لەسـەر سـەربەخۆیی هیندسـتان. لەسـاڵی 1922 یـشدا سـەرکردایەتی بزاوتێکـی جەمـاوەری مەدەنـی کـرد دژ بە بەریتانییەکـان،کە لە ئەنجامدا پێکدادان روویدا، ئەوەش وایکرد کە گاندی بزاوتەکە رابگرێت ،بەڵام بەریتانییەکـان برِیاریانـدا شـەش سـاڵ دووریـبخەنەوە، بەڵام لەژێـر فـشاری لایەنگرانیدا ساڵی 1924 هێنایانەوەو ئازادیانکرد.

رێپێوانی خوێ

داگیـرکەری بەریتانیـا رێـگەی بە هینـدییەکان نەدەدا لە پیـشەسازی خوێـدا کاربکەن. بـۆیە گانـدی بیـری کـردەوە ئەو یاسـایەی کە رێگـری دەکـات پێشێلی بکاتو خەڵکی بۆ بجووڵێنێت، ئەوە بوو رووەو دەریا رۆیشت بـۆ دەرهێنـانی خـوێو بەهەزاران میلی برِی لە گەڵ یاوەرانی لەو پێناوەداو، بێگومان یەکەم چنگی خـوێی لەسەر دەریا گرتەدەست، ئەمە بەریتانییەکانی زۆر پەستکردو، بـووە هـۆی ئەوەی بـیخەنە زینـدانەوە،لەو کـاتەی ئەو لەزینـدانـدا بـوو هەزاران لەلایەنگرانـی کەوتـنە زینـدانەوەو لێوانلێـوی زینـدانەکان لە تێکۆشـەرانی ناتونـدوتیژی بـوو ٬ فـشاری شەقامیش هەر درێژەی هەبوو .دواجار بە ناچاری بەریتانییەکان لەگەڵ گاندیدا لە ساڵی 1931 (رێککەوتننامەی_دلهییان) مۆرکرد کە بەندەکانی لەبەرژەوەنـدی هەردوولادابوو، بەمەش رێپێوانی خوێ بە ئامانج گەیشتو کۆتایی پێهات.

ساڵەکانی کۆتایی تەمەنی

ساڵی 1934 گاندی دەستیکێشایەوە لە کارکردنی حزبی لەنێو ریزی (حزبی کـۆنگرەی هیندسـتان)و بەتەواوی خـۆی داوە بەرکـارکردن لە پێنـاوی چاکسازی ئـابووری. کە لـەلایـەکی دەکـەوە داوای لەحزبـی پێـشووی کـرد کەبەشـداری

هەڵبژاردنەکانی ساڵی 1937 بکات کە یاسای نوێ تائاستێک شەفافیەتی دەستەبەرکردووە لە هەڵبژاردنەکاندا. بەڵام سەرلەنوێو لەساڵی 1940 دەستی دایەوە خۆپیشادانی درێژخایەنو ماوەی یەک ساڵی تەواوی خایاند. ئەو دەم بەریتانییەکان بە شەڕی جیهانی دووەمەوە خەریک بوون، بۆیە وەفدێکیان ناردەلای بزوتنەوە سەربەخۆخوازەکانی هیند بۆ ئارامکردنەوەی بارودۆخەکە، بەڵام رازینەبوون. بۆیە لەساڵی 1942 گاندی گوتارێکی گرنگی پێشکەشکرد کە تیایدا بە بەریتانییەکانی گوتبوو (هیند بەجێبهێڵن تاوەکو رێزدارن)، بەریتانییەکان بەم گوتارە رازینەبوون، بۆیە وێڕای ئەوەی کە گاندی پشتگیری ئەوانیکرد لەشەڕی جیهانی، بەڵام خۆیو لایەنگرانی کەوتنە زیندانەوە، تا لەساڵی1944 ئازادکرا.

لەساڵەکانی 1944 و1945 وەختێک کە هیند بەرەو سەربەخۆیی دەڕۆیشت مەیلی جوداخوازی لەنێو موسڵمانەکانی ئەوێدا سەریهەڵدا بەسەرۆکایەتی (محەمەد عەلی) ئەمەش بووە هۆی سەرهەڵدانی شەڕێکی خوێناوی لەنێوان موسڵمانو هیندۆسەکان، گاندی هەوڵیدا یەکێتی نیشتمانی بپارێزێت، بەڵام بێسوودبوو، تاکارگەیشتە جیابوونەوەو ئەوەش شەڕی هیندوو پاکستانی لێدروست بوو بەهۆی کشمیرەوە.

لەنێوخۆی هیندیشدا کەمینە موسڵمانەکان بوونە ئامانجی توندڕەوە هیندۆسیەکان، گاندی بەردەوام داوایدەکرد کە ڕێزیان لێبگیرێتو ئازار نەدرێن. ئەو هەڵوێستەی گاندی توندڕەوە هیندۆسەکانی تووڕەکرد، بۆیە بڕیاریاندا بیکوژن، ئەوەبوو لە بەرواری30ی شوباتی 1948 لەتەمەنی 79 ساڵیدا بەدەستی توندڕەوێکی هیندۆسی کوژرا. شایەنی باسە پێشووتر پێنج جار رووبەڕوی هەوڵی کوشتن ببۆوە.

سەرچاوەکانی ئیلهامی گاندی بۆ ناتوندوتیژی

ویڕای ئەزموونی فێربوونی لە ژیانی رۆژانەوە لە باشووری ئەفریقیاو وڵاتەکەی خۆی کە شوێنی ناکۆکی بوون، لەهەمانکاتیشدا گاندی وەکو کەسێکی رۆشنبیر لەژێر کایگەری چەندین بیروبۆچوونو نوسەرو کتێبدابووە. لەوانە (سرووودی تۆباوی) کە داستانێکی شیعری هیندۆسییە لە سەدەی سێزدەی پێش زاین نوسراوەو بە فەرهەنگی رۆحی خۆی داناوەو بۆی گەڕاوەتەوە. هەروەها (کتێبە ئامۆژگاری چیا)ی ئینجیلو کتێبی (تا دوا پیاو)ی فەیلەسووفی ئینگلیزی (جۆن راسکین)کە باس لە باشەی هەموو جۆرەکانی کاری دەستەجەمعی دەکات، لەولاشەوە کتێبی (هەڵگەڕانەوەی مەدەنی)ی شاعیری ئەمریکی دیڤد تۆرۆ. لەتەک هەموو ئەوانەشدا لەژێر کاریگەری گەورە ئەدیبی روسی (تۆلستۆی)دا بووە.

باوەڕە سۆفیگەرییەکانی خۆشی لە کەمخواردنو سادەپۆشینو بێدەنگی (بەتایبەتی هەموو دووشەمووانێک لە هەفتەدا بێدەنگی نواندووە)، ئارامگرتنو پەلە نەکردن لەهەڵسوکەوتو بڕیارداندا، ئەو بڕوایەی لادروستکردبوو کە دەبێت مرۆڤ پێش ئەوەی هەوڵی گۆڕینی خەڵکبدات، دەبێت خۆی بگۆڕێت.

گاندی و ناتوندوتیژی

گاندی بە دامەزرێنەری جۆرێک تێکۆشان دادەنرێت کە لە سیاسەتناسیدا پێی دەگوترێت (بەرەنگاربوونەوەی ئاشتیانە) یاخود فەلسەفەی ناتوندوتیژی (ساتیاراها). کە لەسەر چەندین بنەمای ئاینیو سیاسیو ئابووری دامەزراوە. بەکورتی ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە ئازایەتیو راستیو ناتوندوتیژی،کە ئامانجی نوشوستگەیاندنە بە دوژمن لەرێگەی هوشیاری تەواو بەرامبەر بە کێشەکەو دروستکردنی هێزی ناتوندوتیژی لەبەرامبەریدا.

ناتوندوتیژی بەلای گاندییەوە بە قۆناغدا گوزەر دەکات لەلایەک گەورەکردنی گرفتەکە، لەولاشەوە هاندنی خەڵک لەدژیدا، چ بەئامانجی لەناوبردنی یان گچکەکردنەوەی هەرنا گرفتەکە گەورەتر نەبێت. بەڵام لای گاندی دوائامانج لەناتوندوتیژیدا کۆتایی پێنایەت، بەڵکو پێی وایە ئەگەر زەروورەت خواستی بەناچاری پەنادەبرێتە بەر توندوتیژی.

www.dengekan.com
2/24/2008

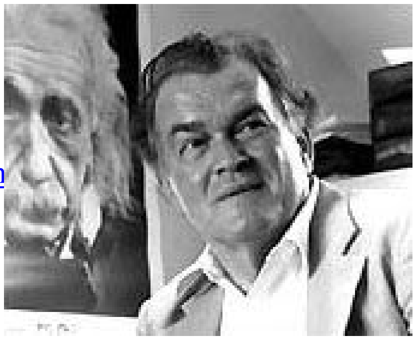

جين شارب و ناتوندوتيژى

چەند گوتەیەکی جین شارپ

*گەل رۆڵێکی بەردەوامی هەیە کە لە ڕێگەی تەحەددای سیاسی و هاوکاری نەکردن پێی هەڵدەستێ لەدژی هەر رژێمێکی حوکمی دیکتاتۆری گەر بیەوێ دامەزرێ..

* دەرەنجامە دەروونیە گرنگەکانی تێکۆشان پۆزەتیڤانە رەنگدانەوەیان دەبێ بەسەر زیادکردنی متمانەی گەلان بەخۆیان و رێزگرتنی زیاتر لەخۆیان..

*هیچ هێزێکی دەرەکی نییە ئەو ئازادییە ببەخشێتە گەلانی چەوساوە کە ئارەزووی دەکەن و، پێویستە خەڵک فێربن کە چۆن خۆیان ئەو ئازادییە بەدەست دەهێنن، ئەمەش ئاسان نییە..

چەند بۆچوونێکی جین شارپ لە بارەی ناتوندوتیژی

(لە دیکتاتۆریەتەوە بەرەو دیموکراسی)

ئامادەکردن و وەرگێڕانی: محەمەدی مشیر

خاڵە گەوهەرییەکانی ناتوندوتیژی

جین شارپ* لەبارەی ناتوندوتیژیدا (Nonviolent) باس لە چەند خاڵێکی گەوهەری دەکات کە دەکری بەم شێوەیەی خوارەوە پوختیان بکەینەوە:

یەکەم- کرداری ناتوندوتیژ تەکنیکێکە بۆ پڕاکتیزەکردنی هێز لە ململانێدا بێئەوەی توندوتیژی جەستەیی بەکاربهێنرێت.

دووەم: سی جۆری ناتوندوتیژی سنووریان نییە کە بریتین لە:ا- نارەزایەتی ناتوندوتیژو ئیقناع کردن ،وەکو" لێدوانی میللی واژۆکراو و بەرزکردنەوەی ئاڵاو... ". ب- هاوکاری نەکردن، وەکو " نەدانی باج و بایکۆتکردنی کڕینی کەلوپەل و کاڵای ئەو لایەنەی ململانێی لە گەڵدا دەکەیت".ج- دەستێوەردانی ناتوندوتیژ، وەکو" مانگرتن لە خۆراک ".

سێیەم: کرداری ناتوندوتیژ شێوازێک پێشکەش دەکات بۆ کۆنترۆڵکردنی هێز بە مەبەستی بەدیهێنانی ئامانجەکان و بەرپەرچدانەوەی نەیارەکان بەبی بەکارهێنانی توندوتیژی جەستەیی.

چوارەم: کرداری ناتوندوتیژ کرداری کۆمەڵێک یان ئاپۆڕەی خەڵکە.

---

* بۆ زانیاری خوێنەر:

د.جین شارپ، توێژەرێکە لە ئەنیستیوی ئەلبێرت ئەنیشتاین لە (بۆستن)ی ویلایەتی (ماساتشوستس)ی ئەمریکا دەسبەکارە، هەڵگری بڕوانامەی بەکالۆریۆس و ماستەرە لە زانکۆی ئۆهایوو دکتۆرای هەیە لە تیۆری سیاسەت لە زانکۆی ئۆکسفۆردو دکتۆرای فەخری هەیە لە قانون، کە لە کۆلێژی مانهاتن بە دەستی هێناوە، هاوکات دکتۆرای فەخری هەیە لە راژەی مرۆڤایەتی لە کۆلێژی ریفیر.

جین شارپ پرۆفیسۆرێکی خانەنشیکراوی زانستە سیاسییەکانی زانکۆی ماساتشوستسە لە دارتموس و لە زانکۆی ئۆسلۆو ماساتشوستس لە بۆستندا وانە بێژبووە، لە زانکۆی هارڤەرددا نزیکەی 30 ساڵ لە کاروباری نێودەوڵەتیدا توێژەربووە.

بەرهەمەکانی بۆ زیاتر لە 30 زمان وەرگێڕدراون، ئەم بابەتانەش بەشێکن لەنووسینەکانی جین شارپ لە بارەی ناتوندو تیژییەوە هاوکاتی دوو فەسڵ لە کتێبی ((لە دیکتاتۆریەتەوە بەرەو دیموکراسیەت، چوارچێوەیەکی وێناسازی رزگاربوون)) کە چاپی یەکەمی لە ئایاری 2003دابووەو، چاپی دووەمی لە حوزەیرانی 2003 دا بووە.

پێنجەم: کرداری ناتوندوتیژ هەوڵێکە بۆ دوورکەوتنەوە لە ململانی و تاکە وەڵامێکە بۆ ئەو پرسیارەی کە دەڵی چۆن بە شێوەیەکی کارا کۆنترۆڵی هێز دەکەین ؟

شەشەم: کرداری ناتوندوتیژ هیچ پەیوەندییەکی بەنێگەتیڤایەتی و خۆبەدەستەوەدان و ترسنۆکییەوە نییەو، هەروەکو لە دۆخی کرداری توندوتیژدا پێویستە ئەم ئاکارانە رەتبکرێنەوە و بە سەریاندا زاڵبیت.

حەفتەم: کرداری ناتوندوتیژ یەکسان ناکرێت لەگەڵ ئیقناعکردنی بە قسە یاخود ئیقناعکردنی سایکۆلۆژیانەی ئەبستراکت، ئەگەرچی لە کرداری ناتوندوتیژدا رەنگە ئەو جۆرە شێوازانەش وەک گوشاری دەروونی بەکاربهینرێت لە پێناو گۆڕینی هەڵوێستی بەرامبەر.کرداری ناتوندوتیژ ئامرازێکە بۆ تێکۆشان لە رێگای بەکارهێنانی هێزی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی لە جیاتی بەکارهێنانی قسە.

هەشتەم: مەرج نییە ئەو کەسانەی کرداری ناتوندوتیژ دەگرنەبەر خەڵکانێکی دوورە گێچەڵ و پیاوچاک بن"قدیس"، چونکە پێڕەوکردنی کرداری ناتوندوتیژ بەشێوەیەکی بەرفراوان و سەرکەوتووانە لە لایەن کەسانێکی" ئاسایی" یەوە ئەنجامدراوە، بە گوتەیەکی دیکە دەشی بڵێین پابەندبوونی فەلسەفیانە بە ناتوندوتیژی، هەروەکو گاندی و لۆتەر کینگ داوایان کردووە، پێداویستییەکی بنەڕەتییە، بەڵام زەروور نییە بۆ ئەنجامدانی کردارێکی سەرکەوتوانەی ناتوندوتیژ.

نۆیەم: سەرکەوتن لە کرداری ناتوندوتیژدا پێویستی بە بوونی پرانسیپ و پێوانەی هاوبەش نییە لە نێوان چالاکڤاناندا، هەروەهاش پێویستی بەهەبوونی پلەی باڵای بەرژەوەندی هاوبەش و لێکنزیکی دەروونی نێوان گرووپە رکابەرەکانیش نییە، ئەگەرچی ئەمانە هەندی لایەنن رەنگە یارمەتیدەربن لە بەدیهێنانی سەرکەوتندا.

دەیەم: لە کرداری ناتوندوتیژدا هیچ گریمانێک لە ئارادا نییە کە گوایە بەرامبەرەکە توندوتیژی بەکارناهێنی لەدژی چالاکڤانانی ناتوندوتیژیدا.

یازدەیەم: کرداری ناتوندوتیژ تەنها ئەو ململانێیە ناوخۆییانە ناگرێتەوە کە لە چوارچێوەی سیستەمی دیموکراسیدا پیادە دەکرێن، بەڵکو بە شێوەیەکی فراوان دژی رژێمە دیکتاتۆرەکان و داگیرکارانی بیانی و تەنانەت لە دژی رژێمە ستەمکارەکانیش بەکارهاتووە.

دوازدەهەم: بەدیهێنانی سەرکەوتن لە رێگەی بەکارهێنانی ناتوندوتیژیدا مەرج نییە هەمیشە ماوەیەکی زۆرتری بوێت لەو ماوەیەی کە ململانێی توندوتیژ پێویستیەتی بەڵکو زۆرجاران ئامانجەکانی لە ماوەیەکی کورتی چەند رۆژەدا بەدیهێناوە. ئەو ماوەیەی سەرکەوتنی تێدا بەدەست دێت متمانە دەکاتە سەر کۆمەڵێک هۆکاری جیاواز، یەکەمینی ئەو هۆکارانەش هێزی ئەنجامدەرانی کرداری ناتوندوتیژییە، هێزی ئەوانەیە کە پێی هەڵدەستن.

ئەمانەی لەو خاڵانەی سەرەوەدا باسیان لێوەکرا پوختەیەکی ئەو بۆچوونانەن کە جین شارپ لە بارەی شێوازی تێکۆشانی ناتوندوتیژیدا لە نوسینەکانی دەیانخاتەڕوو و روونیان دەکاتەوە، هەڵبەت لەمەشدا سوودی لە گاندی و کینگ و کەسانی دیکەی وەک جان ماری مۆلەر و... تاد، وەرگرتووە و داهێنانی خۆیشی خستۆتە خزمەت ئەم بوارە.

کرداری ناتوندوتیژی چۆن دەبێتە هۆی گۆڕان؟

بەرای شارپ ناتوندوتیژی لە رێگەی سی شێوازی باودا دەتوانی گۆڕان بەدی بهێنێت کە بریتین لە مانەی خوارەوە: -

یەکەمیان: گۆڕین "التغییر"/ لایەنی نەیار بە شێوەیەکی ئەرێنی رای خۆی دەگۆڕێت بەرەو پەسندکردنی بۆچوونی چالاکڤانانی ناتوندوتیژی.

دووەمیان: سازاندن "التکیف"/ نەیاران هەڵدەستن بە بەخشینی داواکارییەکانیان بێئەوەی بۆچوونی خۆیان بگۆڕن.

سێیەمیان: ناچارکردنی ناتوندوتیژ"الاجبار اللاعنیف"/ گۆڕان لەم خاڵەیاندا دوور لە ویست و خواستی نەیار و بەبێ رەزامەندی ئەو دەهێنرێتەدی، هۆی ئەمەش لەوەدا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سەرچاوەکانی هێز بەهۆی ئامرازەکانی ناتوندوتیژییەوە ریشەکێش دەکرێن بە جۆرێ کە نەیار کۆنترۆڵی لە دەست دەدات یاخود هیچ هێزێکی نامێنی بەکاری بهێنێت.

198 کاری ناتوندوتیژ

جین شارپ لەو باوەڕەدایە کە دەکری بۆ ئەنجامدانی شێوازی تێکۆشانی ناتوندوتیژی سوود لە 198 کاری ناتوندوتیژ وەربگیرێت لە لایەن چالاکڤانانی ئەم بوارەوە، لە خوارەوە چەند نموونەیەکی ئەو کارە ناتوندوتیژانە دەخەینەڕوو هەروەکو خۆی لە نووسینەکانیدا باسیان دەکات:

(1)

(شێوازەکانی ناڕەزایەتی دەربڕین و ئیقناع کردن بەبێ توندوتیژی)

لێدوانە فەرمییەکان:1- وتارە گشتییەکان 2- نامەکانی بەرهەڵستکاری و پشتیوانیکردن 3- لێدوانی گشتی واژۆکراو ......تاد.

پەیوەندی کردن لەگەڵ ژمارەیەکی زۆری جەماوەر:1- دروشمەکان و وێنە کاریکاتۆرییەکان و سومبولەکان 2- بڵاوکراوە و نامیلکە و کتێبەکان 3- رۆژنامە و هەفتەنامە و گۆڤارەکان 4- سیدی تۆمارکراو و رادیۆ و تەلەفزیۆن .....تاد.

نوێنەرایەتی کردنی کۆمەڵە و گرووپەکان:1- شاندەکان 2- گرووپەکانی گوشار لە سەر ئەندامان .....تاد.

کاری سومبول ئامێزی گشتی:1- پیشاندانی ئاڵا و رەنگی سومبول ئامێز 2- نارەزایەتی بە جلوبەرگ دامالین 3- بەکارهێنانی رووناکی وەک سومبولێک 4- وێنەکێشان وەکو ئامرازێکی نارەزایەتی نیشاندان .....تاد.

گوشارخستنە سەر تاکەکان: 1- "راوەدوونانی" فەرمانبەران 2- گوناهبارکردنی گاڵتە ئامێز و شەرمەزارکردنی فەرمانبەران......تاد.

دراماو موزیک:1- چیرۆکی خەندەئامێزی کورت و فرۆفێڵی پێکەنیناوی 2- نمایشکردنی شانۆگەری و موزیک 3- گۆرانی وتن.

رێپێوانەکان:1- هەموو شێوەکانی رێپێوان 2- خۆپیشاندانەکان 3- کاروانی ئۆتۆمۆبیل....تاد.

رێزگرتن لە مردووەکان:1- تازییەی سیاسی 2- رێزگرتن لە مردووەکان لە شوێنەکانی ناشتندا 3- جەنازەی وەهمی......تاد.

(2)

(رێگەکانی هاوکاری نەکردنی کۆمەڵایەتی)

رەتکردنەوەی کەسەکان:1- بایکۆتی کۆمەڵایەتی 2- بێبەشکردنی ئەو کەسانە لە چوونە کلێسا .....تاد.

هاوكـاری نـەكـردن لـە گـەڵ رووداوە كۆمـەڵایـەتییـەكـان و خـووەكـان و دامەزراوەكان:

1- راگرتنـی چـالاكی كۆمـەڵایـەتـی و وەرزشـی 2- مـانگرتنی قوتابیـان 3- یاخیبوونی كۆمەڵایەتی 4- كشانەوە لە دامەزراوە كۆمەڵایەتییەكان.

كشانەوە لـە سیستەمـی كۆمـەڵایـەتـی:1- نـەچوونـەدەر لـە ماڵ 2- بـەهـیچ شێوەیەک هاوكاری نەكردن 3- خۆدزینەوەی كرێكاران 4- ونبوونی بە كۆمـەڵ ....تاد.

(3)

(رێگەكانی هاوكاری نەكردنی ئابووری)

ڕ- بایكۆتە ئابوورییەكان

ئـەو كارانـەی بـەكاربـەران ئـەنجـامی دەدەن: 1- بـایكۆتی بـەكاربـەران (مستهلكین)

2- بەكارنەهێنانی ئەو كاڵایانەی بایكۆت دەكرێن 3- بەكرێ نەدان 4- بایكۆتی نیشتمانی بەكاربەران 5- بایكۆتی نێودەوڵەتی بەكاربەران.

ئـەو كارانـەی كرێكاران و بـەرهـەم هێنـەران ئـەنجامی دەدەن:1- بـایكۆتی كرێكاران

2- بایكۆتی بەرهەم هێنەران.

ئەو كارانەی موڵكداران و كارگێڕی پێی هـەڵدەستن: 1- بایكۆتی بازرگانان 2- نەفرۆشتنی موڵک و بەكرێ نەدان 3- یارمـەتی نـەدانی پیشەسازییانە 4- مانگرتنی بازرگانی گشتی.

ئـەو كارانـەی خـاوەن یـاخود بـەكرێـدەرانـی سـەرچـاوە ئابوورییـەكـان پێـی هەڵدەستن:

1- کێشانەوەی پارە لە بانکەکان 2- نەدانی باج و قەرزەکانی حکومەت و ڕەتکردنەوەی خەمڵاندنی باجەکان 3- بڕینی پارەو کارتەکانی متمانە
4- ڕەتکردنەوەی پارەکانی حکومەت.
ئەو کارانەی حکومەتەکان پێی هەڵدەستن: 1- ناوی بازرگانەکان دەخرێتە لیستی ڕەشەوە 2- دەست بەسەرکردنی نێودەوڵەتی کڕیاران 3- دەست بەسەرکردنی نێودەوڵەتی فرۆشیاران ....تاد.

(4)
(ڕێگەکانی هاوکاری نەکردنی ئابووری)

ب- مانگرتنەکان
مانگرتنی ڕەمزی: 1- مانگرتنی نارەزایەتی 2- پاشەکشەی بە پەلە.
مانگرتنی کشتوکاڵی: 1- مانگرتنی جوتیاران 2- مانگرتنی کرێکارانی کێڵگەی کشتوکاڵی.
مانگرتنی گرووپە تایبەتەکان: 1- مانگرتنی زیندانیان 2- مانگرتنی ئەندامانی سەندیکا 3- مانگرتنی پیشەیی.

(5)
(ڕێگەکانی هاوکاری نەکردنی سیاسی)

ڕەتکردنەوەی دەسەڵات: 1- کێشانەوە یاخود نیشان نەدانی وەفاداری 2- ڕەتکردنەوەی پشتیوانیکردنی گشتی 3- نووسینی وتارگەلێک پشتگیری بەرهەڵستکاران بکات.

هاوکاری نەکردنی هاوولاتیان لە گەڵ حکومەتدا:
1-بایکۆت کردنی دەستەکانی یاسادانان
2-بەشداری نەکردن لە هەڵبژاردنەکان
3- بایکۆت کردنی دامەزران و پلەی حکومی 4- بایکۆت کردنی ئەو ڕێکخراوانەی لە لایەن حکومەتەوە پشتگیری دەکرێن .
ئەو کارانەی فەرمانبەرانی حکومەت ئەنجامی دەدەن:
1-کوسپ خستنە پێش هێڵەکانی فەرمان و زانیارییەکان 2- هاوکاری نەکردنی کارگێڕی گشتی 3- یاخیبوون 4- کوسپ خستنە پێش و دواخستنی بەفێڵ .
ئەوانەی لە سەرەوە پێشکەش کران چەند خاڵێک بوون لەو 198 کارە ناتوندوتیژانەی جین شارپ لە نووسینەکانیدا باسیان لێوەدەکات.

* دەسەڵات لە کوێوە دێت؟

ئەرکی بەدیهێنانی کۆمەڵگەیەک ئازادیو ئاشتی تێدا هەبێ، ئەرکێکی ئاسان نییە، بەڵکو پێویستی بە لێزانی مەزنو ڕێکخستنو پلاندانان هەیەو، لەمەش زیاتر پێویستی بە هێز هەیە چونکە بزووتنەوە دیموکراسیخوازەکان ناتوانن ڕژێمێکی دیکتاتۆر بڕوخێننو ئازادی سیاسی بهێننە بەرهەم بەبێ توانای پڕاکتیزەکردنی کارای هێزەکانیان.
بەڵام ئەمە چۆن دەبێ؟ جۆری ئەو هێزە چییە کە بزووتنەوە دیموکراسیەکان دەتوانن بەکاری بهێنن و بە جۆرێ بەشی لەناوبردنی دیکتاتۆریەتو تۆڕە بەربڵاوەکانی سەربازیی و پۆلیسی بکات؟ وەڵامی ئەو پرسیارانە لەوەدا خۆی حەشارداوە کە پێویستە سەرەتا لە هێزی سیاسی تێبگەین، کە زۆرجاران

فەرامۆشکراوە، بەهەرحاڵ تێگەیشتن لەم دیتنە قورس نییە چونکە راستییە بنەڕەتییەکان ئاسانن.

ئەفسانەی "سەرگەورەی مەیمونەکان"

چیرۆکێکی چینی سەدەی چواردەمین هەیە، (لیوجی) نووسیویەتی بەشێوەیەکی پوخت ئەم لێتێگەیشتنە فەرامۆشکراوەی هێزی سیاسی رووندەکاتەوە (1)

لە ویلایەتی تشووی فیودالّی پیاوێکی پیر دەژیا، ئەو پیرە پیاوە توانیبووی لە ریگەی ئەو مەیمونانەی کە بۆ خزمەتکردنی خۆی تەرخانی کردبوون زیندوو بمێنێتەوەو، خەڵکی تشو ناویان لێنابوو (جو گونگ ئای) واتە "سەرگەورەی مەیمونەکان".

ئەو پیاوە پیرە هەموو بەیانیان مەیمونەکانی لە گۆڕەپانەکەیدا کۆدەکردەوەو فەرمانی دەدایە گەورەترینیان کە بەرەو چیاکان رێنمایی بکا تاکو میوە لە نێو درەختە چڕەکاندا کۆبکەنەوە. سەرگەورەی مەیمونەکان رێسایەکی بەسەریاندا دەسەپاند کە دەبوایە هەر مەیمونێک دە دانە لەو میوانەی کۆیکردۆتەوە بداتە ئەو، هەر مەیمونێکیش لەم کارەدا سەرپێچی بکردایە بێڕەحمانە جەڵدی دەکرد، گرفتاری مەیمونەکان گەڵی مەزن بوو بەڵام نەدەوێران دەنگی ناڕەزایی بەرزبکەنەوەو شکایەت بکەن.

شەوێکیان مەیمونێکی بچووک لەوانی دیکەی پرسی "ئایا پیاوە پیرەکە هەموو ئەو تەڕاشو درەختانەی چاندووە؟ لە وەڵامدا گوتیان، نەخێر بۆ خۆیان شین دەبن" دواتر مەیمونە بچووکۆڵەکە پرسی "ئایا ناتوانین بەبێ ئیزنی پیاوە پیرەکە میوە

کۆبکەینەوە؟ وەڵامیان دایەوە "بەڵێ دەتوانین" مەیمونە بچووکۆڵەکە گوتی "باشە بۆچی متمانە بکەینە سەر پیاوە پیرەکە، بۆچی لەسەرمانە خزمەتی بکەین؟!

تێکڕای مەیمونەکان لە مەبەستی مەیمونە بچکۆڵەکە تێگەیشتن بەر لەوەی قسەکانی تەواو بکات، هەر لە هەمان شەودا کاتێک پیاوە پیرەکە چووە سەر جێگەو کەوتە خەوێکی قووڵەوە، مەیمونەکان سەرجەم ستووندی قەفەسەکانیان شکاندو دەستیان بەسەر ئەو میوانە داگرت کە پیرە پیاو ئەمباری کردبوونو لەگەڵ خۆیاندا بردیانەوە جەنگەڵ.

لە پاش ئەو شەوە مەیمونەکان تا هەتایە نەگەڕانەوە لای پیرە پیاوەکەو لە کۆتاییدا لە برسان مرد.

زی لیوجی دەڵێ: "هەندێ لە دەسەڵاتداران بە فرۆفێڵ گەلەکانیان حوکم دەکەن نەوەکو بە پرانسیپی ئەخلاقی، ئەوان بەسەر گەورەی مەیمونەکان دەچن، چونکە شێواوی زەینی خۆیان هەست پێناکەن و درک ناکەن کە لەو چرکەیەدا کە خەڵک لە فرۆفێڵەکانیان دەگەن، کارایی فرۆفێڵەکانیان نامێنێ"..

سەرچاوە زەروورییەکانی دەسەڵاتی سیاسی

پرانسیپەکە لێرەدا سادەیە، حاکمە دیکتاتۆرەکان پێویستیان بە یارمەتی ئەو گەلە هەیە کە حوکمی دەکەن، چونکە بەبێ ئەو یارمەتییە ناتوانن سەرچاوەکانی هێزی سیاسی دابین بکەن و بپارێزن، سەرچاوەکانی هێزی سیاسی ئەمانەی خوارەوە دەگرنەخۆ:

-دەسەڵات: خەڵک باوەڕ بە رەوایەتی رژێم بهێنن و گوێڕایەڵی بە ئەرکێکی ئەخلاقی بزانن.

-سەرچاوە مرۆییەکان: ژمارەو بایەخی ئەو کەس و گرووپانەی گوێڕایەڵو هاوکارن و یارمەتی حاکمەکان دەدەن.

- لێزانی و مەعریفە: رژێم پێویستی پێیان دەبێ بۆ ئەنجامدانی چەند کارێکی دیاریکراو، کەسان و گروپە هاوکارەکان دابینی دەکەن.

- هۆکارە نابەردەستەکان: بریتین لەو هۆکارە سایکۆلۆژی و هزریانەی کەوا خەڵک هاندەدەن گوێڕایەڵ بن و یارمەتی حاکمەکان بدەن.

- سەرچاوە ماددییەکان: بریتین لە پلەی کۆنترۆڵ و هەژموونی حاکمەکان لەسەر موڵکەکان و سەرچاوە سروشتییەکان و سەرچاوە داراییەکان و سیستەمی ئابووری و هۆیەکانی گەیاندن و گواستنەوە.

- سزاکان: ئەو سزا پراکتیزە کراوانە دەگرنەوە کەوا رژێم دەیانسەپێنێ یان هەڕەشەی سەپاندیان دەکات لە کاتی یاخیبوونەکان یان هاوکاری نەکردندا بۆ گارانتی کردنی ملکەچی و هاوکاریکردن، کە هەردووکیان لە پێناو مانەوەی رژێم و تواناکەیی‌و جێبەجێکردنی سیاسەتەکانی پێویستن.

تێکڕای ئەم سەرچاوانە متمانە دەکەنە سەر پەسەندکردنی رژێمی فەرمانڕەواو ملکەچی و گوێڕایەڵی کۆمەڵانی خەڵک و هاوکاریکردنی هاووڵاتییان و گەلێ لە دامەزراوەکانی کۆمەڵگا، ئەمانەش سەرچاوەی مسۆگەرنین.

هاوکاری و گوێڕایەڵی و پشتیوانی تەواو تێکرا کاردەکەن بۆ دابینکردنی زیاتری سەرچاوەکانی هێزی پێویست و دواتریش مەودای هێزی هەر حکومەتێک فراوانتر دەکەن، لە بەرامبەریشدا قەدەغەکردنی هاوکاری میللی و دامەزراوەیی لە دەستدرێژکاران و حاکمە دیکتاتۆرەکان کاریگەرن بۆ کەمکردنەوەو، رەنگە بڕینی، ئەو سەرچاوانەی هێز کە سەرجەم حاکمەکان پشتی پێدەبەستن، ئیدی بە نەمانی ئەم سەرچاوانە هێزی حاکمەکان لاواز دەبێ و دەتوێتەوە.

حاکمە دیکتاتۆرەکان هەستیارن بەرامبەر بەوکارو هزرانەی هەڕەشە لەو دەسەڵاتەیان دەکەن و ناهێڵن هەرچی پێیان خۆشبێ ئەنجامی بدەن، دەرەنجام هەڕەشە دەکەن بە سزادانی ئەوانەی گوێڕایەڵەیان نیین یان زەبریان لێدەوەشێنن یاخود هاوکاریان ناکەن، ئەمەش کۆتایی مەسەلەکە نییە چونکە سەرکوتکردنو کاری دڕندانە هەمیشە نابنە هۆی گەڕانەوەی پلەی پێویستی ملکەچیو هاوکاری کە پێویستن بۆ کارکردنی رژێمی فەرمانڕەوا.

کاتێکیش فشار دەخرێتە سەر سەرچاوەکانی هێز یان تاماوەیەکی چاک دەبڕدرێن سەرەڕای سەرکوتکردن، رەنگدانەوە بەراییەکان دەبنە هۆی نائارامی و شێواوی رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکان و، دواتریش لاوازبوونی هێزیان، بە تێپەڕبوونی کات ریگرتن لە سەرچاوەکانی هێز دەبێتە هۆی ئیفلیجبوون و بێتوانایی رژێمی فەرمانڕەواو لێکهەڵوەشانەوەی لە حاڵەتەکانی دواترداو دەرەنجامی کۆتاییش لە ئەنجامی برسیەتی سیاسی هێزی حاکمە دیکتاتۆرەکان دادەمرکێتەوە.

پلەی رزگاربوون یان چەوسانەوە کە لە هەر حکومەتێکەوە، سەرچاوە بگرێ دەوەستێتە سەر سووربوونی رێژەیی مەحکومەکان لەسەر ئازادی و ئارەزوو تواناییان لە بەرەنگاربوونەوەی ئەو هەوڵانەی بە نیازی بە کۆیلەکردنیان ئەنجام دەدرێن.

بە پێچەوانەی رای باو تەنانەت رژێمی حوکمە دیکتاتۆرە ستەمکارەکانیش پشت دەبەستێ بەهاووڵاتییان و ئەو کۆمەڵگایانەی فەرمانڕەواییان دەکەن، لەمبارەیەشەوە لە ساڵی 1953 دا زانای سیاسی (کارل دیتش) دەنووسێ:

"هێزی ستەمکار تەنها لەو حاڵەتەدا بەهێزە کە بە زۆری ناچاری بەکارهێنانی ئەم هێزە نەبێ، بەڵام ئەگەر پێویستی بە بەکارهێنانی بەردەوامی هێزەکەی بوو لە دژی سەرجەم هاووڵاتییاندا ئەوا ئەگەری بەردەوامی ئەوهێزە لاواز دەبێت، جا لەبەر ئەوەی رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکان پێویستیان بە هێزێکی زیاترە تا مامەڵە لەگەڵ مەحکومەکاندا بکەن زیاتر لەوەی جۆرەکانی دیکەی حوکم پێویستیانە،

لەبەر ئەمە زیاتر پێویستیان بە نەریتی چوونە ژێر باری فراوانتر هەیە کە جێی باوەڕی خەڵک بێ، سەرباری ئەمەش رژێمی حوکمی دیکتاتۆری پێویستی بەوە دەبێ کە بتوانێ متمانە بکاتە سەر کەرتکەرلێکی گرنگی دانیشتوان بە لایەنی کەم لەو حاڵەتانەدا کە پێویستی پێیان هەیە".(2)

تیۆرزانی قانوونی (جۆن ئۆستن)ی ئینگلیز، لە سەدەی نۆزدەهەمدا بە جۆرێ باسی دۆخی رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکان دەکات کاتێک رووبەڕووی گەلێکی تووڕە دەبنەوەو دەڵێ:

"ئەگەر زۆرینەی هاووڵاتییان بڕیاریاندا حکومەت لەناوببەن و ئارەزوویان هەبوو تەحەمولی کارە سەرکوتکارییەکانی بکەن لە پێناو گەیشتن بەم کارە، ئەوا نەهێزی حکومەت و نە ئەوانەی پشتیوانی حکومەت دەکەن ناتوانن حکومەتی بوغزێنراو بپارێزن. ئۆستن بەو دەرەنجامە گەیشت کە هیچ تواناییەک لەبەردەستدا نامێنێ کە خەڵکی پێ ناچار بکا دووبارە بە بەردەوامی گوێڕایەڵ و ملکەچ بێتەوە "(3).

بەڵام نیکولا ماکیاڤیللی ماوەیەکی درێژ بەر لە ئێستا باسی لەوەکردووە کە ئەو میرەی" *زۆرینەی خەڵک دوژمنایەتی دەکەن ناتوانێ ئاسایشی خۆی دابین بکاتو هەرچەند دڵرەقتریش بێ ئەو هێندەش رژێمی حوکمەکەی لاوازتر دەبێ" 4.*

پراکتیکی سیاسی کردەیی ئەم دیتنە لە بەرەنگاریکردنی قارەمانانەی نەرویجییەکان لە دژی داگیرکاری نازیزمدا بەرجەستە دەبێ، هەروەها لە ئازایەتی پۆلەندی و ئەڵمان و چیک و سلۆڤاکییەکان و زۆرانی دیکە لەو گەلانەی بەرەنگاری دوژمنکاری و دیکتاتۆریەتی کۆمۆنیستی بوونەوەو، لە کۆتاییشدا بەرەنگاربوونەوەیان بووە مایەی رووخانی حوکمی کۆمۆنیستی لە ئەوروپا، هەڵبەتە

ئەم دیاردەیە تازە نییە چونکە بەرەنگاری ناتوندوتیژ دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 494ی پ.ز کاتێک عەوامی خەڵک هاوکاری پیاو ماقوڵانی ڕۆمانیان نەکرد "5".

گەلان لە کاتی جیاجیادا، لە ئاسیاو ئەفریقیاو هەردوو ئەمریکاو ناوچەی ئاسیای ئوسترالی و دوورگەکانی ئۆقیانووسی ئارام و ئەوروپا خەباتی ناتوندیژیان بەکارهێناوە، دەرەنجام سێ فاکتەر دەستنیشانی پلەی کۆنترۆڵ یا کۆنترۆڵنەکردنی هێزی حکومەت دەکەن کە ئەمانەن:

1-ئارەزووی ڕێژەیی عەوام لە سەپاندنی سنوورێک بەسەر هێزی حکومەتدا.

2-توانای ڕێژەیی ڕێکخراو و دامەزراوە سەربەخۆیەکانی مەحکومەکان لە کارکردنیان بۆ پێشگرتنی دەستەجەمعیانەی سەرچاوەکانی هێز.

3-توانای ڕێژەیی هاووڵاتییان لە پێشگرتنی هاودەنگی و یارمەتییەکانیان.

سەنتەرەکانی هێزی دیموکراسیەت

یەکێ لە تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگەی دیموکراسی لە هەبوونی چەندین گروپ و دامەزراوەی حکومەتی سەربەخۆ لە دەوڵەتدا بەرجەستە دەبێ، بۆ نموونە خێزانەکان و ڕێکخراوە ئایینی و دامەزراوە ڕۆشنبیری و یانە وەرزشییەکان و دامەزراوە ئابوورییەکان و سەندیکاکان و یەکێتییەکانی قوتابیان و حزبە سیاسییەکان و دێهاتەکان و یانەکانی پارک و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و کۆمەڵەکانی موزیک و کۆمەڵە وێژەییەکان و دامەزراوەکانی دیکە، بە جۆرێ گرنگی ئەم تەنانە لە خزمەتکردنی ئامانجەکانی خۆیان و دابینکردنی پێداویستییە کۆمەڵایەتییەکاندایە.

سەرباری ئەمەش ئەو تەنانە بایەخێکی سیاسیان هەیە کە بنەمای دەستەجەمعی و دامەزراوەیی بۆ خەڵک دابین دەکەن کە لە ڕێگەیانەوە دەتوانن

کار لە ئاراستەکردنی کۆمەڵگە بکەن و بەرەنگاری ئەو گروپانە یان حکومەت ببنەوە کاتێک دەستدرێژی دەکەنە سەر بەرژەوەندی و چالاکی و ئامانجەکانیان. کەسانی دوورە پەرێز کە سەر بە هیچ کام لەم کۆمەڵانە نین ناتوانن کار لە کەسانی دیکەی کۆمەڵگا بکەن، هەڵبەتە پلەی کاریگەریشیان بەسەر حکومەتەوە کەمتر دەبێ و کاریگەریان بەسەر رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکاندا نامێنێ.

کەواتە ئەگەر حاکمە دیکتاتۆرەکان لە توانایاندا هەبوو دەست بەسەر سەربەخۆییو ئازادی ئەو دامەزروانەدا بگرن، هاووڵاتییان تاڕادەیەک لاوازدەبن، ئەگەر ئەگەری سەپاندنی کۆنترۆڵی دیکتاتۆریەتی دەسەڵاتی ناوەندی هەبوو بەسەر ئەو دامەزراوانەدا، ئەوا دامەزراوەکان بۆ کۆنترۆڵکردنی ئەندامانو ئەو بوارانە لە کۆمەڵگەدا بەکاردەهێنرێن.

بەهەرحاڵ ئەگەر توانیمان ئەو دامەزراوە مەدەنیە سەربەخۆیانە بپارێزین و سەربەخۆییان بگەڕێنینەوە (لە دەرەوەی کۆنترۆڵی حکومەتدا) ئەوا زۆر بایەخدار دەبن بۆ پڕاکتیزەکردنی تەحەددای سیاسی، خاڵی هاوبەشی نێوان ئەو نموونانەی سەرەوە لە پێناو لێکهەڵوەشاندنەوەو لاوازکردنی رژێمە دیکتاتۆرەکان، پراکتیزەکردنی فروان و چاونەترسانەی تەحەددای سیاسییە لە لایەن هاووڵاتییان و دامەزراوەکانیان.

هەروەکو لە سەرەوەشدا باسمانکرد سەنتەرەکانی هێز ئەو بنەمایانە دەبەخشنە دامەزراوەکان کە لە رێگەیانەوە دەکرێ فشار بخرێتە سەر کۆنترۆڵی دیکتاتۆریەت و تەحەددای بکرێت و، لە ئایندەشدا، ئەو سەنتەرانەی هێز دەبنە بەشێک کە ناکرێ دەسبەرداری ببین لە بنکەی بونیادی کۆمەڵگەیەکی ئازاد، چونکە دەبینین کەوا سەربەخۆیی و گەشەکردنی بەردەوامیان دوو داواکاری پێویستی سەرکەوتنی خەباتی رزگاریخوازانەن.

ئەگەر حوکمی دیکتاتۆری تارادەیەکی باش سەرکەوتووبێ لە وێرانکردن یان کۆنترۆڵکردنی دامەزراوە سەربەخۆکانی کۆمەڵگا ئەوا پێویستە لەسەر بەرەنگاران کۆمەڵەو دامەزراوەی سەربەخۆی کۆمەڵایەتی دیکە بخولقێنن یان کۆنترۆڵی دیموکراسیانە هەڵبژێرن بۆ مانەوە لە پێناو تەنها مانەوەدا یاخود لە پێناو ئەو دامەزراوانەی کە بەشێکیان کۆنترۆڵ کراوە.

لە کاتی شۆڕشی هەنگاریا لە ساڵانی 1956-1957 دا هەندێ ئەنجومەنی دیموکراسی راستەوخۆ سەریان هەڵدا دواتر یەکیان گرت تاکو بۆ چەند هەفتەیەک سیستەمێکی فیدراڵی دامەزراوەیی و حوکمکردن دابمەزرێنن، لە پۆڵەنداشدا، لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی رابردوو کرێکاران سەندیکای نا قانونی تەزامونیان پاراست و لە هەندێ حاڵەتانیشدا کۆنترۆڵی سەندیکا فەرمیەکانیان کرد کە کۆمۆنیستەکان کۆنترۆڵیان کردبوون، دەشێ ئەم تەرزە پێشکەوتنەی دامەزراوەیی دەرەنجامی سیاسی گرنگی لێبکەوێتەوە.

هەڵبەتە ئەمە واتای ئەوەنییە کە لاوازکردن و تێکشکاندنی رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکان کارێکی ئاسانەو، لە هەمان کاتیشدا ئەوە ناگەیەنێ کە هەر هەوڵێک سەردەکەوێ و، بەدڵنیاییەوەش مانای ئەوە نابەخشێ کە لە کاتی تێکۆشاندا پێکان روونادات، چونکە ئەوانەی هێشتا خزمەتی حاکمە دیکتاتۆرەکان دەکەن بەردەوامن لە جەنگدا بۆ ئەوەی گەل ناچار بکەن کە بگەڕێتەوە سەر هاوکاریکردن و گوێڕایەڵبوون.

ئەم لێتێگەیشتنەی هێز مانای ئەوەیە لێکهەڵوەشاندنەوەی بە ئەنقەستی رژێمە دیکتاتۆرەکان کارێکە دەشێ بکرێ، چونکە رژێمی حوکمە دیکتاتۆرەکان هەندێ تایبەتمەندییان هەیە کە دەیانخاتە بەر پراکتیزەکردنێکی لێزانانەی تەحەدداکردنی سیاسی.

پەراوێزەكان:

*جین شارب/ (لە دیكتاتۆرییەوە بەرەو دیموكراسیەت، فەسڵی سێیەم)

1-زی لیوجی (1311-1375) تـای سیدنی لـە ژێـر ناونیـشانی (Rule by Trick) وەریگێڕاوە، كە بە مانای (بەكارهێنانی خـەڵـەتاندن لـە پێنـاو حـوكمكردن) دێت، بـەڵام ناونیـشانی راستـەقینـەی چیرۆكـەكـە كـە لـە لایـەن ئـەنستیتوی ئـەلبرت ئـەنیـشتاین وەرگێڕاوەتـە سـەر زمـانی ئینگلیـزی بـەم شێوەیـە (سزا ناتونـدتیژەكـان- Nonviolent Sanctions) كە لە كامبریجی ماساتشوستس چاپكراوە.

ل3 (زستانی 1992-1993) ژ 3 بەرگی چوارەم.

2- Cracks in Monolith " in Carl J.Friedrich،Karl w. Deutsch " ،ed ،Totalitaranism (Cambridge ،Mass: Harvard University Press ،1954)، PP.313-314.

3- John Austin، Lectures OF Jurisprudence or the Philosophy of Positive Law (Fifth Edition، revised and edited by Robert Campbell، 2 vol، London: John Murray، 1861-1911)، Vol. I، p. 296

4- Niccolo Machiavelli، The Discourse on the First Ten Books OF Livy،" in the Discourse of Niccolo Machiavelli (London: Routledge and Kegan Paul، 1950)، Vol.I، p.254.

5-بڕوانە:Gene Sharp، The Politiecs of Nonviolent Action، (Boston: Porter Sargent، 1973)، P.75

(دیكتاتۆرییەتەكان)یش خاڵی لاوازییان هەیە

هەمیشە وا دێتە بـەرچاو كـە رژێمـە دیكتاتۆرەكان نـاكرێ توخنیـان بكـەوی، چونكە ئەوان كۆنترۆڵی ئەو توێژە بەهێزە بـەرجـەستە دەكـەن كـە موخابـەرات و پۆلیس و سوپاو زیندانەكان و گرتووخانەكان و تیمەكانی ئیعدام و سامانی وڵات و

سەرچاوە سروشتییەکانی و تواناکانی بەرهەمهێنانی هەڵدەسورێنێ و بەشێوەیەکی ستەمکارانە سوودیان لێوەر دەگرێ بۆ بەدیهێنانی ویستی خۆی.

بە بەراوردیش هێزەکانی ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسیخواز وا دێنە بەرچاو کە لاوازو ناکاراو بێدەسەڵاتن، دەرەنجام ئەم تێگەیشتنە (واتە هێزی دیکتاتۆریەت کە ناکرێ دەسکاری بکرێ و لاوازی ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی) وادەکا کە هەبوونی ئۆپۆزسیۆنێکی کارا بە دووربخاتەوە، بەڵام چیرۆکەکە لێرەدا کۆتایی نایەت.

دەستنیشانکردنی خاڵی کوشندە (پاژنەی ئەخیل)

یەکێ لە میتۆلۆژیاکانی گریک نموونەیەکی رۆشەنی بێ هێزی ئەو لایەنەیە کە پێمانوایە ناکرێ توخنی بکەوین، (ئەخیل)ی جەنگاوەر کە هیچ زەبرێک کاری تێنەدەکردو هیچ شمشێرێک جەستەی نەدەبڕی، کاتێ منداڵ بووە دایکی لە نێو ئاوی رووباری (ستایکس)ی ئەفسووناوی هەڵکێشابوو، ئەمەش لە دژی هەر مەترسییەکدا بەرگەی پێبەخشیبوو، بەڵام کاتێک دایکی خستبوویە نێو ئاوەکە پاژنەی گرتبوو تاکو تەوژمی ئاوەکە نەیبا، بۆیە ئاوە ئەفسووناوییەکە ئەو بەشە بچووکەی لەشی دانەپۆشیبوو، کاتێ (ئەخیل) گەورەبوو هەموو دەیانزانی کە لە بەرامبەر چەکەکانی دوژمن بەرگەی هەیە، بەڵام لە جەنگی (تەڕوادە)دا یەکێ لە سەربازانی دوژمن کە بەپێی رێنماییەکانی کەسێکی دیکە کاریدەکرد کە دەیزانی خاڵی لاوازیی ئەخیل کامەیە، تیرەکەی ئاراستەی پاژنەی ئەخیل کرد، کە تاکە شوێنە بکرێ ئەخیلی تێدا بپێکێ، زەبرەکەی کوشندەبوو، دەستەواژەی "پاژنەی ئەخیل" لەو کاتەوە تا ئەمڕۆکەشمان بەڵگەی لاوازی کەسێ یان پلانێ یاخود دامەزراوێکە کە هیچ پارێزەرێکی نەبێت.

ئەم پرانسیپە بەسەر رژێمە دیکتاتۆرە هەمەجیەکانیشدا دەسەپێ و ئەوانیش رووبەڕووی شکست دەبنەوە، بە جۆری ئەم شکستە زۆر خێراو بە کەمترین تێچوو دەبێ ئەگەر خاڵی لاوازی رژێمە دیکتاتۆرە هەمەجیەکانمان دەستنیشانکردو بە چڕی هێرشمان کردەسەری.

خاڵەکانی لاوازی رژێمە دیکتاتۆرەکان:

خاڵەکانی لاوازی رژێمە دیکتاتۆرەکان ئەمانەی خوارەوە دەگریتەوە:

1-دەکرێ ئەو هاوکارییەی کۆی خەڵک یان گروپ و دامەزراوەکان پێشکەشی دەکەن کە بۆ بەگەڕخستنی رژێم پێویستە سنووردار بکرێ یان بکێشرێتەوە.

2-رەنگە داواکاری و کاریگەری سیاسەتەکانی رژێمی فەرمانڕەوا لە رابردوودا بەشێوەیەک لە شێوەکان تواناکانی ئێستای رژێم سنووردار بکەن لەوەیدا کە سیاسەتگەلێکی ناکۆک پێڕەوو پراکتیک بکات.

3-لەوانەیە کارەکانی رژێمی فەرمانڕەوا ببنە رۆتینێکی ناتەوان لە گونجان لەگەل بارودۆخە نوێیەکاندا.

4-سەختە کەسان و سەرچاوەکانی دابەشکردن کە هەندێ ئەرک جێبەجێ دەکەن بتوانن ئەو ئەرکانە ئەنجام بدەن کە دەرهاوێشتەی پێداویستییە نوێیەکانن.

5-لەوانەیە پێڕەوانی رژێم نەتوانن لە ترسی تورەیی سەرۆکەکانیان ئەو زانیارییە دروست و کاملانە دابین بکەن کە حاکمە دیکتاتۆرەکان بۆ بڕیارەکانیان پێویستیانە.

6-لەوانەیە ئایدیۆلۆژیا خۆرکی لێبداو میتۆلۆژیاو هێماکانی رژێم جێلەق بن.

7-سووربوونی رژێم لەسەر تێڕوانینێکی ئایدیۆلۆژی کۆنکریتی دەبێتە هۆی بێ ئاگابوونی لە دۆخە واقیعییەکان و دوورکەوتنەوەی لە زەمینەی واقیع.

8-ناڵەباری جموجوڵو توانای بیرۆکراسیەت یان زێدەڕۆیی لە یاساو ڕێوشوێنەکان دەبێتە هۆی بێ سوودی سیاسەتەکانی ڕژێمو ئیدارەکەی.

9-کێشمەکێشمی ناوخۆی دامەزراوەکان و کێبڕکێی نێوان کەسان و بارگاویبوون تێکڕا زیان دەگەیەنن و ڕێگرن لە بەردەم کارگێڕی ڕژێمی دیکتاتۆری فەرمانڕەوا.

10-خوێندکاران و هزرمەندان دووچاری دڵەڕاوکێ دەبن بەهۆی دۆخەکان و کۆتی بۆچوونەکان و چەوسانەوە.

11-بە تێپەڕبوونی کات تێکڕای گەل کەمتەرخەم و گومانـاویی و دوژمنکارانە دەبن بەرامبەر بە ڕژێمی فەرمانڕەوا.

12-ناکۆکییە هەرێمی و چینایەتی و ڕۆشنبیری و نیشتمانییەکان توندتر دەبن.

13-زۆرجاران هەرەمی دەسەڵاتی ڕژێمە دیکتاتۆرەکان لەرزۆکەو هەندێ جارانیش گەلی لەرزۆکە، بۆیە ئەو کەسانەی ئەم هەرەمە پێکدەهێنن بە بەردەوامی لە هەمان شوێنی خۆیاندا نامێنن و سەردەکەون و دادەبەزن لە پلەیەکەوە بۆ پلەیەکی دیکەو یان بە یەکجارەکی نامێنن و کەسانی دیکە شوێنەکانیان دەگرنەوە.

14-هەندێ لە بەشەکانی پۆلیس و سوپا بە دوای جێبەجێکردنی ئامانجە تایبەتییەکانیاندا سەرگەرمن هەتاکو ئەگەر لە دژی خودی فەرمانڕەوا دیکتاتۆرەکانیش بێ وەکو کودەتا سەربازییەکان.

15-ڕژێمە دیکتاتۆرە نوێیەکان پێویستیان بە کاتێک دەبێ تا بە جێگیری دابمەزرێن.

16-ڕوودانــی هــەڵــە لــە حــوکمکردن و سیاســەت و کارکردنــدا کــارێکی چــاوەڕوانکــراو دەبــێ بــەهــۆی زۆری ئــەو بڕیارانــەی کــەوا کــەمینــە لــە ڕژێمــە دیکتاتۆرەکاندا دەریان دەکات.

17-کەرەستەکانی هێزی ناوەندی لە ڕژێمەکانی حوکمی دیکتاتۆریدا خۆرک زەدە دەبن کاتێک بڕیار دەدا خۆ لەو مەترسیانە لابدات بەهۆی نامەرکەزییەت لە کۆنترۆڵکردن و بڕیارداندا.

هێرشبردنە سەر خاڵە لاوازەکانی دیکتاتۆریەت

ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی دەتوانێ لە ڕێگەی زانینی خاڵە ناوەکییەکانی لاوازی "پاژنەی ئەخیل" ئاستەنگ بۆ ڕژێمی حوکمی دیکتاتۆری بخوڵقێنێ لە پێناو گۆڕینو لێک هەڵوەشاندنەوەی.

دەرەنجامیش بەم شێوەیە ڕۆشەن دەبێ: سەرەڕای بەهێزی لە ڕووکاردا ڕژێمی حوکمی دیکتاتۆری خودان هەندێ خاڵی لاوازییەو بەدەست بێ تواناییەوە گرفتارەو کێبڕکێی کەسایەتی لە نێوان تاکەکانیدا هەیەو دامەزراوەکانی بەدەست ناکاراییەوە گرفتارن و ململانێ لە نێوان ڕێکخراوو فەرمانگەکانیەوە بە تێپەڕبوونی کات دەبێتە ڕێگرو وا لەو ڕژێمە دیکتاتۆرە دەکا کە کەمتر کارابێ و بکەوێتە بەر باهۆزی گۆڕین و بەرەنگاربوونەوە، ئیدی هەر شتێک کە ئەو پلانی بۆ دانبێ مەرج نییە سەرکەوێ، تەنانەت فەرمایشتەکانی (هیتلەر)یش هەندێ جاران جێبەجێ نەدەکران بەهۆی ڕەتکردنەوەیان لە لایەن ئەو کەسانەوە کە لە خوارەوەی ئەو دابوون لە هەرەمەکەداو هەندێ جارانیش زۆر خێرا دادەڕمێن هەروەکو لە سەرەوە ئاماژەمان پێکرد.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە دەکرێ رژێمی حوکمی دیکتاتۆری بەبێ مەترسی و پێکان لەناو ببرێ، چونکە هەر رێگایەکی کارکردن لە پێناو رزگاریدا مەترسی و گرفتاری تایبەت بە خۆی هەیە، هەروەکو چۆن هەر رێگایەکیش پێویستی بە کاتێک هەیە تاوەکو بکەوێتە کار، سەرباری ئەمەش دەمەوێ بڵێم هیچ شێوازێک نییە لە توانایدا بێ سەرکەوتنێکی خێرا بە دەست بهێنێ، بەڵام ئەو شێوازە خەباتانەی کە خاڵە لاوازەکانی رژێمەکانی حوکمی دیکتاتۆری دەکەنە ئامانج دەرفەتێکی باشتریان لە بەردەمدایە لەوانەی هەوڵدەدەن رووبەڕووی ئەو رژێمانە ببنەوە لە خاڵەکانی بەهێزیاندا:

لێرەدا دەمێنێتەوەو بپرسین: چۆن ئەم خەباتە دەست پێبکەین؟!

بنچینەکانی جێگیربوونی دیموکراسیەت *

لێکهەڵوەشانەوەی حوکمی دیکتاتۆری مایەی ئاهەنگێڕانێکی مەزنە، چونکە واتا دەبەخشێتە خۆشی و ئارامبوونەوەو چاکەکاری لەبەرانبەر ئەو خەڵکانەی ماوەیەکی درێژ گرفتاربوون و سەروماڵیان لەم پێناوەدا بەخشی، ئەوان شانازی بەخۆیان و هەموو ئەو کەسانە دەکەن کەوا لەگەڵیان تێکۆشاون لەپێناو دەستەبەرکردنی ئازادی سیاسی. هەر تێکۆشەرێک لەژیاندا نامێنێ تا ئەو رۆژە ببینێ، بەڵام خەڵک یادی ئەوانە دەکەنەوە کە قارەمانانە ژیانیان بەسەربردو تا ئەو رۆژەی سەریان نایەوە یارمەتیدەری نووسینەوەی مێژووی ئازادی بوون لەوڵاتەکەیاندا.

بەڵام لەبەدبەختیان، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە کاتی کەمکردنەوەی وریابوون هاتووە، چونکە تادوای سەرکەوتنیش لە لێکهەڵوەشاندنەوەی رژێمی حوکمی دیکتاتۆری لە رێگەی بەکارهێنانی تەحددای سیاسییەوە، پێویستە رێوشوێنێکی خۆپارێزی ئاگا بگیرێتە بەر بۆ رێگرتن لەسەرهەڵدانی رژێمێکی دیکەی سەرکوتکار کە دۆخی ئاژاوەی دوای قۆناغی لەناوبردنی رژێمی سەرکوتکاری

پێشوو بەرهەمی دەهێنێ. پێویستە لەسەر سەرکردەکانی ئەو هێزانەی پاڵپشتی دیموکراسیەتن پێشوەخت ئامادەبن بۆ وەرچەرخانێکی ئۆرگانیزە کراو بەرەو دیموکراسیەت. پاشان پێویستە هەیکەلی دیکتاتۆریەت لێکهەڵوەشێنرێتەوەو، دواتریش بناغە دەستووری و قانوونی و پێودانگەکانی رەفتاری دیموکراسیەکی پتەو بنیات بنرێت. دەبێ هیچ کەسێک باوەڕ نەکات کە کۆمەڵگەیەکی ئایدیال دەسبەجێ دوای رووخانی رژێمی حوکمی دیکتاتۆری دێتە ئاراوە، چونکە رووخانی حوکمی دیکتاتۆری خاڵی دەسپێکە لەسایەی بارودخێکی باشتری ئازادیدا کە بوار دەڕەخسێنێ بۆ هەوڵ و کۆششی درێژخایەن لەپێناو پێشخستنی کۆمەڵگەو دابینکردنی پێداویستییە مرۆییەکان بەشێوەیەکی باشتر. کێشە مەترسیدارە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان تا سالآنێکی درێژ هەر دەمێنن، ئەمەش پێویست دەکات خەڵکو کۆمەڵانێکی زۆر هاوکار بن لەپێناو دۆزینەوەی رێگاچارەیەک. بۆیە پێویستە لەسەر سیستەمی سیاسی نوێ هەل بۆ خەڵک دابین بکات وێڕای جیاوازی راوبۆچوونیان تاکو کاری بنیاتنەر تا سەر ببەن و پێشکەوتنی سیاسی لەپێناو چارەسەرکردنی کێشەکان لەداهاتوودا بە ئاکام بگەیەنن.

مەترسی سەرهەڵدانی دیکتاتۆریەتێکی نوێ

کاتێکی زۆر لەوەوپێش ئەرەستۆ ئاگاداری کردینەوە کە "*حوکمی ستەمکار هەمدیس دەتوانێ بەرەو حوکمێکی ستەمکارانە وەرچەرخێ*" (*1*) مێژوو گەلێ نموونەی لەو بابەتەمان بۆ دابین دەکا هەروەکو یەعقوبیەکان و ناپلیۆن لەفەرەنساو بەلشەفییەکان لە رووسیاو ئایەتولڵا لە ئێران و ئەنجوومەنی سەربازی دەوڵەت بۆ بەرقەرارکردنی یاساو سیستەم لە بۆرماو گەلی شوێنی دیکەش، چونکە هەندێ کەس و گروپ رووخانی رژێمی سەرکوتکار بەهەل دەزانن بۆ ئەوەی ئەوان ببنە

کێخوای نوێ. جا لەوانەیە پاڵنەری ئەو کەس و گروپانە جیاوازبێ، بەڵام گەلی جاران دەرەنجامەکان پێکدەچن بەشێوەیەک رژێمی حوکمی دیکتاتۆری نوی جڵەو بە دەست وگەلێ ستەمکارانەتر دەبێ لە دیکتاتۆریەتی پێشتر.

هەندێ لەئەندامانی رژێمی حوکمی کۆن تەنانەت بەر لەدارمانی رژێمی حوکمی دیکتاتۆریش هەوڵدەدەن رێگا لەبەردەم تێکۆشانی تەحدداکارانەی بەرەو دیموکراسیەت ببڕن لەرێگەی ئەنجامدانی کودەتایەکی سەربازی بۆ دەست گرتن بەسەر ئەو سەرکەوتنەی بەرەنگاری میللی بەدیهێناوە. ئیدی رەنگە ئەو ئەندامانە بانگەشەی ئەوە بکەن کە گوایە رژێمی حوکمی دیکتاتۆری رادەماڵن، بەڵام لەراستیدا دەیانبینێ کە هەوڵدەدەن کۆپیەکی پێشخراوی نموونەی کۆن بسەپێنن.

سەرچاوەی کودەتاکان

چەند رێگایەک هەیە دەتوانین بەهۆیانەوە شکست بە کودەتاکان بهێنین لەو کۆمەڵگایانەی تازە رزگاربوون، رەنگە زانینی پێشوەختی ئەم توانایەی داکۆکیکردن بەس بێ بۆ بەرپەرچدانەوەی هەر هەوڵێکی کودەتاکارانە، چونکە ئامادەکاری، خۆپاراستن بەرهەمدێنێ.(2)

جێبەجێکارانی کودەتاکان دەسبەجێ و دوای کودەتاکە هەوڵدەدەن داوای روپۆشێکی شەرعی بکەن کە رەزامەندی بەرانبەر بە مافی سیاسی و ئەخلاقیان لە حوکمکردندا بۆ دابین بکات، جا یەکەمین پرانسیپی بنەڕەتی بۆ کارکردن لەدژی کودەتاکان لێرەدا بریتیە لە نکۆڵیکردن لەو شەرعیەتەی جێبەجێکارانی کودەتاکان هەوڵدەدەن بە دەستیبهێنن.

دواتر جێبەجێکارانی کودەتاکە داوا لەسەرکردە سڤیل و هاووڵاتیان دەکەن پشتیوانیان لێبکەن یان لایەنگریان بن یاخود لەدۆخێکی نێگەتیڤدا بن. دواتریش

داوای هاوکاری پسپۆران و راوێژکاران و بیرۆکرات و فەرمانبەرانی حکومەت و سەرپەرشتیاران و دادوەران دەکەن لەپێناو سەقامگیرکردنی کۆنترۆڵیان بەسەر ئەو کۆمەڵگەیەی کوەدتا کە تێیدا روویداوە. پاشانیش داوای ملکەچی ئەو کەسانە دەکەن کە لەسیستەمی سیاسی و دامەزراوەکانی کۆمەڵگەو ئابووری و پۆلیس و سوپادا کاردەکەن و ،داوایان لێدەکەن کارەکانی خۆیان بەپێی ئەو دەسکارییانە ئەنجامدەن کە فەرمایشتو سیاسەتەکانی جێبەجێکارانی کودەتاکە دەیسەپێنن.

دووەمین پرانسیپی بنەڕەتی بۆ کارکردن لەدژی کودەتاکان بریتیە لە بەرەنگاربوونەوەی جێبەجێکارانی کودەتاکە لەرێگەی هاوکاری نەکردن و تەحەداکردنیان، چونکە پێویستە رێگە بگرن لەو هاوکاری و یارمەتییەی کە پێویستیانە، واتە ئێمە هەمان شێوازەکانی تێکۆشان دەگرینە بەر لەدژی ئەو هەڕەشە تازەیەدا، کە لەدژی رژێمی دیکتاتۆریدا گرتمانە بەر، بەڵام ئەمجارەیان لەگەڵ جێبەجێکرنی راستەوخۆدا، ئیدی ئەگەر شەرعیەت و هاوکاری لە کودەتاکە قەدەغەکران دەبینین کەوا لە بەر برسیەتی سیاسی دەمرێ و هەلی بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی دیموکراسی بەدەست دەهێنین.

نووسینی دەستوور

سیستەمی دیموکراسی نوێ دەستوورێکی گەرەکە کار بکا بۆ دامەزراندنی چوارچێوەی حکومەتێکی دیموکراسی ویستراو، چونکە ئەم دەستوورە ئامانجەکانی حکومەت و سنوورەکانی کۆنترۆڵ و شێوازەکانی و کاتەکانی هەڵبژاردن دەستنیشان دەکات لەپێناو هەڵبژاردنی فەرمانبەرە حکومییەکانو یاسادارانەرانو ئەو مافە سروشتیانەی هاووڵاتیان سوودی لێوەردەگرنو، هەروەها پەیوەندییەکانی

حکومەتی نیشتمانی بەلایەنی کەمی ئاستەکانی دیکەی حکومەتدا دەستنیشان دەکا.

پێویسته هەرسێ دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێکردن و دادەوری بەشێوەیەکی روون لێکجیابکرێنەوە، تاکو حکومەتی ناوەند هەر بە دیموکراسی بمێنێتەوەو، دەبێ کارەکانی پۆلیس و هەواڵگەری و سوپا بەشێوەیەکی پتەو کۆتیان بخرێتە سەر کە رێگر بێ لەبەرانبەر هەر دەستێوەردانێکی یاسایی سیاسییەوە. جا باشتر وایە دەستوور بەدەق ئاماژە بە دامەزراندنی سیستەمێکی فیدراڵ بکات، لەگەڵ دانی هەندێ تایبەتمەندی بە ئاستە هەرێمیەکان و ئاستی ویلایەتەکان و ئاستی خۆجێیی حکومەت، لەپێناو پاراستنی سیستەمی دیموکراسی و قەدەغەکردنی سەرهەڵدانی ئاڕاستەی دیکتاتۆرانە، بۆ نموونە دەکرێ لەهەندێ حاڵەتدا سیستەمی هەرێمایەتی سویسرا پڕاکتیزە بکرێ کەوا تایبەتمەندی تا رادەیەک گەورە دەبەخشێتە ناوچەی بچووک. ئەگەرچی هەر وەکو بەشێکی تێکڕای دەوڵەت دەمێنێتەوە.

جا بەهەبوونی دەستوورێکی وەکو ئەمە کە ئەو تایبەتمەندییانەی تێدا بێت لە قۆناغێکی پێشتری مێژووی ئەو وڵاتەی تازە رزگاربووە، ئەوا دانایی لەوەدایە کە دووبارە بە هەندێ دەسکاری پێویستەوە بەکارهێنرێتەوە ، بەڵام ئەگەر دەستوورێکی پێشتر نەبوو ئەوا باشتر وایە کار بەدەستوورێکی کاتی بکرێت، ئەگەر نا پێویستە لەسەرمان دەستوورێکی نوێ دابنێین، کە ئەمەش کات و بیرکردنەوەیەکی زۆری دەوێت، سەرباری ئەمەش باشتر وایە جەماوەر لەداڕشتنی دەستووری نوێدا بەشداربێ و، لەکاتی پەسندکردن یا هەموارکردنی هەر دەقێکی دەستوورەکەشدا رەزامەندی جەماوەر پێویستە. شایانی باسکردنە کە پێویستە لەسەرمان وریا بین لەوەیدا کە هەندێ بەڵێن لەدەستوورەکەدا دانەرێژین کە مەحاڵە بهێنرێتە دی، یاخود هەندێ حوکم داڕێژین کە جێبەجێکردنیان پێویستی

به حکومەتێکی گەلی مەرکەزی هەبێ، چونکە هەردوو ئەمانە ڕێگا خۆشدەکەن بۆ دامەزرانی ڕژێمی حوکمێکی دیکتاتۆری.

پێویستە زمانی دەستوور ساناو ڕەوان بێ بەلای زۆرینەی گەلەوە، بۆیە نابێ دەستوور ئاڵۆز یان شاراوە بێ تا ئەو ڕادەیەی کە پارێزەران یاخود هەڵبژاردەکانی دیکە بەتەنها لێی تێبگەن.

سیاسەتی داکۆکیکردنی دیموکراسیانە

ڕەنگە دەوڵەتی رزگارکراو ڕووبەڕووی هەڕەشەی بیانی ببێتەوە کە بۆ بەرەنگاربوونەوەیان پێویستی بە توانا گەلێکی داکۆکیکردن هەیە، لەوانەشە ڕووبەڕووی هەڕەشەی ئەو هەوڵە بیانیانە ببێتەوە کە مەبەستیان کۆنترۆڵکردنی ئابووری یان سیاسی یاخود سەربازی وڵاتەکەیە، بۆیە پێویستە لەسەرمان پراکتیزەکردنی پرانسیپەکانی تەحددای سیاسی بە جیددی وەرگرین لەپێناو پاراستنی دیموکراسی ناوەخۆ. (3) چونکە بە دابینکردنی تواناکانی بەرەنگاربوونەوە لەبەر دەستی گەل دا ،دەوڵەتی تازە رزگاربوو توانای دەبێ خۆ لە بنیاتنانی توانای سەربازی گەورە لابدات کە هەڕەشە لە دیموکراسیەت دەکات، یان پێویستی بە بەکاربردنی سەرچاوەگەلێکی ئابووری مەزن دەبێ کە بۆ بەدیهێنانی ئامانجی دیکە پێویستن !

پێویستە ئەوەمان لەبیربێ کە هەندی گروپ هەڵدەستن بە فەرامۆشکرنی ئەحکامە دەستوورییەکان لەپێناو دامەزراندنی ڕژێمی حوکمێکی دیکتاتۆری نوێ، بۆیە گەل ڕۆڵێکی بەردەوامی هەیە کە لە ڕێگەی تەحەددای سیاسی و هاوکاری نەکردن پێی هەڵدەستێ لەدژی هەر ڕژێمێکی حوکمی دیکتاتۆری گەر بیەوێ

دامـەزرێ و، لـەهـەمـان کاتیـشدا ئـەو رۆڵـە دەگێـڕێ لـەپێنـاو پاراسـتنی ئیـسکلێت (هیکل)و مافەکانو رێوشوێنە دیموکراسییەکان.

بەرپرسیاریەتیەکی هستەهەق

بـەرهـەمـی تێکۆشانی ناتونـدوتیژ تـەنها لـە لاوازکـردن و نـەهێـشتنی حاکمـە دیکتاتۆرەکاندا بەرچاو ناکەوێ، بەڵکو بەهەمان شێوە لە بەهێزکردن و پتەوکردنـی ئەو گەلانەشدا دەبینرێ کە بەدەست چـەوساندنەوەی ئـەو حاکمانـە گرفتـاربوون، چونکە ئەو پتەوکردنە توانا دەبەخشێتە ئەو گەلانـەی رۆژێـک لـەرۆژان هـەستیان دەکرد کە تەنها داشی شەترەنجن یاخود قوربانین، بـەشـێوەیـەکی راسـتەوخـۆ هێـز بەدەست بهێنن و بە پشت بەخۆبەستن ئازادییـەکی گـەورەتـرو دادپـەروەرییـەکی مـەزنتـر دەستـەبـەر بکـەن. دەرەنجامـە دەروونیـە گرنگـەکانی تێکۆشـان پـۆزەتیڤانـە رەنگدانـەوەیان دەبێ بـەسـەر زیادکردنی متمانـەی گـەلان بـەخۆیان و رێزگرتنـی زیاتر لەخۆیان.

یەکێ لەگرنگترین دەرەنجامە بەسوودەکانی تێکۆشانی نا توندوتیژ بۆ بنیاتنـانی حکومەتێکی دیموکراسی، لەماوەیەکی دووردا، بریتیە لەوەی کە کۆمەڵگە توانای زۆرتر بەدەست دەهێنێ بۆ چارەسەرکردنی گرفتە هەنووکەیی و گرفتەکانی ئاینده، کە رەنگە گەندەڵی حکومەت، یا ئەنجامـدانی توندوتیژی لـەدژی گـروپ گـەلێکی دیـاریکراو ، یـاخود نـەبـوونی دادپـەروەری ئـابووری بگرێتـە خـۆو، کـۆت لـەسـەر یەکسانی دیموکراسیانە لەسیستەمی سیاسیدا دابنـێ. ئیـدی ئـەو گـەلانـەی خـاوەن ئەزموونن لە تەحەددای سیاسیدا کەمتر دووچـاری رژێمـی حوکمـە دیکتـاتۆرەکان دەبنەوە.

زانینی بەکارهێنانی تێکۆشانی ناتوندوتیژ، دوای رزگاربوون ، رێگا گەلێک دابین دەکات بۆ داکۆکیرکردن لە دیموکراسیەت و ئازادیە سڤیلەکان و مافەکانی کەمینەکان و تایبەتمەندییەکانی حکومەتە خۆجێی و هەرێمەکان و دامەزراوە سڤیلەکان، هەروەها ئەم رێگایانە توانا دەبەخشنە تاکو گروپەکان کە نارەزایی خۆیان، بەشێوازی ئاشتیانە دەربرن بەرانبەر کێشەگەلێکی گرنگ، بێئەوەی پەنا بەرنە بەر تیرۆرو جەنگی پارتیزانی کە رەنگە هەندێ گروپی بەرهەڵستکار پیرەوی بکەن.

مەبەست لە خستنە رووی ئەو بیرۆکانە لە ئازامیشتکردنی تەحددای سیاسی یان تێکۆشانی نا توندوتیژ، یارمەتیدانی ئەو تاکو گروپانەیە کە هەوڵدەدەن لەپێناوی دەربازبوون لەچەوسانەوەی دیکتاتۆری و دامەزراندنی سیستەمێکی دیموکراسیانەی بەردەوام کە رێز لە ئازادیە مرۆییەکان و ئەو کارە جەماوەرییانە بگری کە ئامانجیان پێشخستنی کۆمەڵگەیە.

لێرەدا سێ بەرەنجامی سەرەکی لەو بیرۆکانەی خراونەتە روو بەدەست دەهێنین کە ئەمانەن:

*رزگاربوون لە رژێمێکی حوکمە دیکتاتۆرەکان کارێکە دەکرێ.

*بەدەستهێنانی رزگاری بایەخی تەواوی بیرکردنەوەو پلاندانانی گەرەکە .

*وریابوون و کاری بێووچان و تێکۆشانی دیسپلینکراو، کە هەندێ جاران گران بەهان، کاری پێویستن.

ئەو گوتە بەربلاوەی کە دەڵێ (*ئازادی بە خۆرایی نایەت*) وتەیەکی راستە، چونکە هیچ هێزێکی دەرەکی نییە ئەو ئازادییە ببەخشێتە گەلانی چەوساوە کە ئارەزووی دەکەن و، پێویستە خەڵک فێربن کە چۆن خۆیان ئەو ئازادییە بەدەست دەهێنن، ئەمەش ئاسان نییە.

تێگەیشتنی خەڵک لەوەی کە لێیان داواکراوە لەپێناو دەستەبەرکردنی ئازادی، توانایان پێدەبەخشێ کە نەخشە بۆ کارەکانیان دابنێن کە بەرەو بەدەستهێنانی ئەو ئازادییە پێشەنگییان دەکا وێڕای ماندووبوونێکی زۆر، دواتریش توانایان دەداتێ لە ڕێگەی کۆڵنەدانەوە، سیستەمێکی دیموکراسی نوێ بنیات بنێن و، خۆشیان ئامادە بکەن بۆ داکۆکیکردن لەو سیستەمە.

ئەو ئازادییەی لە ڕێگەی ئەم جۆرە تێکۆشانەوە دێتە دەست دەمێنێ و، پارێزگاری کردنیشی لە ڕێگەی یەکانگیری جەماوەرو پاراستنی و پشتیوانی کردنیەوە دەبێ.

پەراوێزەکان:

***فەسڵی دەیەمی (لە دیکتاتۆرییەتەوە بەرەو دیموکراسی)، د. جین شارب.**

1–Aristotle، The Politics، Book V، Chapter 12، P.2333.

2– بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (کودەتاکانی دژ بە بەرەنگاری)

Gene sharp. The Anti– Coup (Boston، MA))

ئەنستیتۆی ئەلبێرت ئەنشتاین 2003.

3–**بڕوانە** : gene sharp. Cirilian–Based defense:

A post–Military Weapons System (Princeton، New jersey: Prin ceton University Prees، 1990).
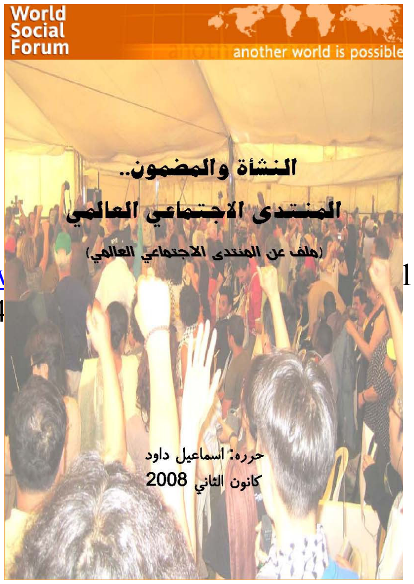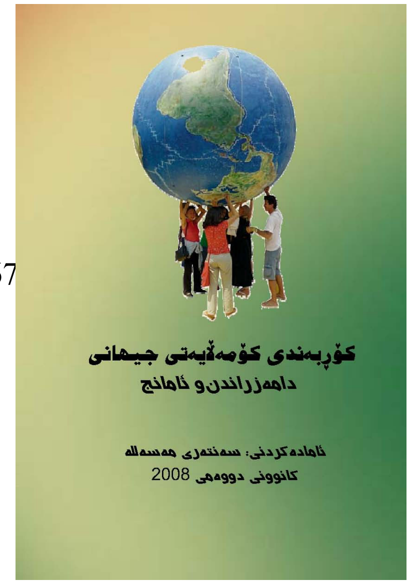
لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری مەسەلە: